

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1971

TAKÁTS GYULA 60 ÉVES

BORSOS MIKLÓS ÉRME
CSORBA GYÖZÖ VERSE
MARTYN FERENC RAJZA
POMOGÁTS BÉLA
TANULMÁNYA
TAKÁTS GYULA VERSEI
TUSKÉS TIBOR
TANULMÁNYA
WEÖRES SÁNDOR VERSE

POLGÁR ISTVÁN,
TAKÁCS IMRE,
VIDOR MIKLÓS,
WEÖRES SÁNDOR VERSEI

ALBERT GÁBOR,
DÉKÁNY KÁLMÁN,
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE
EMIL,
PESTI JÁNOS ELBESZÉLÉSE

NAGY L. SÁNDOR:
SZOVJET KRÓNIKA

SZABADI JUDIT:
KÉPGYŰJTÉS ÉS
HITVALLÁS

HÁRS ÉVA: A PÉCSI
KÉPZŐMŰVÉSZET
KISTUKRE

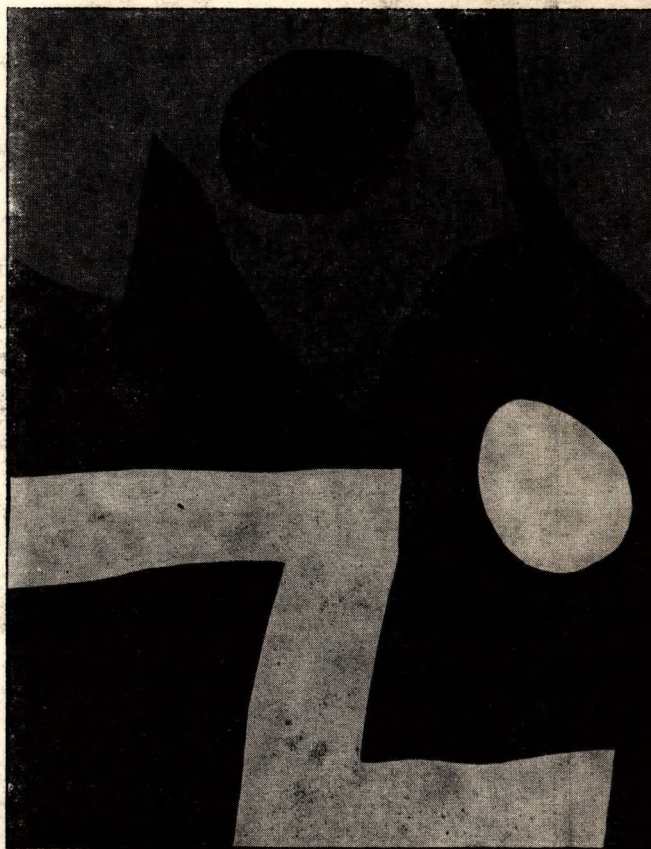

SZÁMUNK SZERZŐI:

ALBERT GÁBOR
BENKŐ ÁKOS
BERTÓK LÁSZLÓ
BODRI FERENC
CSORBA GYÖZÖ
DEKÁNY KÁLMÁN
HAJNAL GÁBOR
HÁRS ÉVA
KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL
LACZKÓ ANDRÁS
LORÁND IMRE
MELIORISZ BÉLA
NAGY L. SÁNDOR
PÁLYI ANDRÁS
PESTI JÁNOS
POLGÁR ISTVÁN
POMOGÁTS BÉLA
RÓNAY LÁSZLÓ
SZABADI JUDIT
TAKÁCS IMRE
TAKÁTS GYULA
TÓTH BÉLA
TÓTH EMIL
TUSKÉS TIBOR
VIDOR MIKLÓS
WEÖRES SÁNDOR

K É P E K

BOROS MIKLÓS
FESZT LÁSZLÓ
MARTYN FERENC

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

1971. FEBRUÁR

TARTALOM

WEÖRES SÁNDOR: Psyché múltszázadeleji költő verse: Minutes volantes	99
ALBERT GÁBOR: Az ezüst óriás (elbeszélés)	101
DÉKÁNY KÁLMÁN: Arc a hálóban (elbeszélés)	105
PESTI JÁNOS: Tél (elbeszélés)	110
TAKÁCS IMRE versei: Élére fordul a mező, Tisztelgés isten előtt, A fejszével ütött harangok	117
RÓNAY LÁSZLÓ: Vallomás Bicskéről	119
TÓTH EMIL: Családvédelem és felelősség	126

*

TAKÁTS GYULA 60 ÉVES

BORSOS MIKLÓS érme	
CSORBA GYÖZÖ: Takáts Gyulának	131
TAKÁTS GYULA versei: Jönnék felénk, Nem szemünk, lényünk, Rá- lép a Júra mészkövére, Utolsó niklai töredékek, A pillanat szik- rán tul	133
POMOGÁTS BÉLA: Antik örökség és modern világ (<i>Megjegyzések Takáts Gyula: Knósszosz romjain című verséhez</i>)	136
MARTYN FERENC: Takáts Gyulának (rajz)	
WEÖRES SÁNDOR: Takáts Gyuszinak (vers)	
TÜSKÉS TIBOR: Mint fán az évgyűrűk (<i>Takáts Gyula művészete</i>)	139

*

VIDOR MIKLÓS versei: Szántó Tibor halálára, Család, Rabszolga	150
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Művészbuli (szatíra)	151
POLGÁR ISTVÁN versei: Káin, Nyugtató	157
SZABADI JUDIT: Képgyűjtés és hitvallás (<i>Dr. Rácz István magán- gyűjteménye</i>)	158

BODRI FERENC: Képzőművészeti könyvszemle	- - - - -	162
HAJNAL GÁBOR versei: Bezárt kapu, Felgyógyulás	- - - - -	166
NAGY L. SÁNDOR: Szovjet krónika	- - - - -	167
TÓTH BÉLA: Humor az ifjúsági irodalomban	- - - - -	171
MELIORISZ BÉLA versei: Vers alkonyi órában, Asztalnál	- - - - -	175
BENKŐ ÁKOS: A Fórum regénypályázatáról	- - - - -	176
PÁLYI ANDRÁS: Mészöly Miklós: Pontos történetek útközben	- - - - -	181
LACZKÓ ANDRÁS: Simon István: Gyalogútról a világba	- - - - -	182
LORÁND IMRE: Boldizsár Iván: Az angyal lába	- - - - -	184
BERTÓK LÁSZLÓ: Évek, sugarak (Vasi írók antológiája)	- - - - -	185
HÁRS ÉVA: A pécsi képzőművészet kistükré II.	- - - - -	187
A Jelenkor krónikája	- - - - -	191

KÉPEK

FESZT LÁSZLÓ rajzai	- - - - -	104, 116, 118, 165
---------------------	-----------	--------------------

Műmellékleten

BORSOS MIKLÓS: Takáts Gyula (érem)
MARTYN FERENC: Takáts Gyulának (rajz)
WEÖRES SÁNDOR: Takáts Gyuszinak (vers)

A borítón

FESZT LÁSZLÓ: Maszk
Madárijesztő
Alkonyat
Z-kompozíció

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN
Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Terjeszti a Magyar Posta. Elfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél,
a Posta hírlapüzleteiben és Posta Központi Hírlap Irodánál
(KHI. Budapest, V., József nádor tér 1. sz.), közvetlenül, vagy postautalványon,
valamint átutalással a KHI. 215-96 162 pénztárforgalmi jelzőszámára. Évi előfizetési díj: 72,- Ft.
71-14 431 Pécsi Szikra Nyomda – F. v.: Melles Rezső

Psyché múltszázadeleji költőnő verse

MINUTES VOLANTES

Bécsben, Pozsonyban és egyebütt, 1813. esztendő nyarán s őszén.

I.

*Szinte megkövülve ketten,
Nemlét mély ölébe hulltan
(Más is jó még, ez hihetlen)
Egy magánnyá összetorrtan,*

*Többé nem tudjuk mi voltunk,
S mint halunk, ha ez se holtunk,
Észt egymásba veszejtettünk,
Percenet érez helettünk,*

*Dobogván eredbe folyom
Múló csillag-fordulatban
(Már elhagylak) hagyj karodban
(Úgy is elhagysz) haldokolnom.*

II.

*Asszonyok békéje,
Thea gőze
Szállong a Salonban
Ölelődzve.*

*Zöld halmok közébül
Őszi pára
Terjeng a bent ülők
Ablakára.*

*S akit emlegetnek,
Az egyetlen,
Hiányával vagyon
Jelen itten*

*Mind szemközt, de mégis
Háttal fordul,
Mert a hiány, étlen
Kutya mordúl.*

*Megromolt szememben
Elmosódva
Mind egy képű nékem,
Zápor fótja.*

III.

*Jer a nagy városba, gyermek,
S tiéd a módi, a csín.
Nagy úrak elcipelnek
Gyalog, lovag, kocsin.
Apolgatnak, megitatnak,
Champagner és Cognac,
Dolgod kegyesen s futólag
Kissé bódítani csak.
Pislogsz könnyes karikáddal,
Szédülsz és hányni kell,
S a Prinz megküzd ruháddal,
Hasadba térgyepel,
Eszelős szeme ködbe túlva,
Nyögdel, velője torr,
S fogain, mint száz év múlva,
Kiviggyan a váz vigyor.*

IV.

*Most kell hogy elszaladj
És mindent félbe hagyj,
Mikor legédesebb,
Leghőbb, legkönnyesebb.
A mának mulatsága
Máris emlék tcbenned,
Ha vonsz a vigasság ma,
Jobb szomorúnak lenned,
Az esdő ezer hangot
Máris sirodban hallod.
Most kell hogy elszaladj,
Tűz múltán össze tagyj,
Redőzet ingeden
Dermett márván legyen.*

Az ezüst óriás

Itt a tengerben egészen más. A víz hűvös és végtelen, nem érhet meglepetés, nem kell tartanom semmitől, csak egyenletesen úszni, mindig előre és mindig mélyebbre. Valahogy ismerős minden, és mintha csak egykori magamat látnám, mikor apró levél-szerű lárvákkal találkozom. Szembe jönnek, rám csodálkoznak, nem rebbennek szét, talán látszik rajtam, hogy már nem jelentek veszélyt, már nem falok fel senkit és semmit, régen túl vagyok ilyesmiken. Nekem már semmi mással nem kell törődnöm, csak úszni egyenletesen és kitartóan, mindig előre és mindig mélyebbre. Nekem már nincs gondom élelemre, pusztán az életemre kell vigyáznom, azt sem magamért, hanem hogy elérjem a célt. A hűvös, végtelen tengerben még gondolkozni is marad időm. Vajon sejtik-e ezek a levél alakú, formátlan kis lárvák, hogy ugyanezt az utat visszafelé is meg kell tenniük? De akkor nem így, libegve az árral, hanem mindennel szemben. Valamikor biztos, én is így engedtem, hogy sodorjon a víz, de erre nem emlékszem már. Gondolom, elégedett lehettem, mint ahogy ezek a milliárdnyi kis levél-állatkák is elégedettek és boldognak látszanak. Gondjuk, de még gondolatuk sincs. Mindegyik önmagát láthatja a másikkban, apró uszonyaikat éppen hogy csak meglebegtetik, és a jótékony tenger mindent elvégez helyettük. Táplálékról ő gondoskodik, ő szállít benneteket, megvédeni ugyan nem véd meg senkit, de annyian vagytok apróságaim, hogy elsötétülne tőletek a víz, mint ahogy el is fog sötétülni, ha kiértetek a világosságra. Ide már csak halványan dereng a fény, de mikor közelebb értek a partokhoz, talán két vagy három év múlva, mikor átvágtatok már a végtelennel látszó, jóságos tengeren, akkor ti is felúsztok a felsőbb vizekre, mintha csak a különös ízű folyók csalogatnának titeket is. Erre már én is emlékszem. Az első bizsergő simogatásra. Az a víz puhább volt, dédelgetőbb és hívogató. Nem lehetett ellenállni neki. Erre már nagyon jól emlékszem. Akkor már nem is a víz sodort bennünket, hanem mi siklottunk az árral szembe. Olyanok voltunk, mint a kristály, átlátszóak és győzhetetlenek. Elhagyva a sós tengert egyetlen vágy hajtott mindannyiunkat: meghódítani ezt az erős sodrú, partok közé szorított, jóízű vizet. Parányok voltunk, de úszni már tudtunk, és hiába volt átlátszó a testünk, milliárdnyi árnyékunk elsötétítette a folyók alját. Lehet, hogy már akkor is boldog voltam, de az mégiscsak más volt, mint a mostani érzés. Akkor csak annak örültem, hogy vagyunk, hogy annyian és olyanok vagyunk, amilyenek voltunk: ellenállhatatlanok, végtelenül erősek. Mert együtt azok voltunk, elsöpörtünk minden akadályt. Sokan elpusztultak közülünk, tudom, de ki gondolt arra, kinek jutott volna eszébe, hogy egy-egy meritőháló miatt megállhatna a csapat. Nekünk mennünk kellett és mi vonultunk feltartóztatathatatlanul. Egyedül semmit sem értünk volna, de így együtt, vége-láthatatlan oszlopban úsztunk szembe az árral. Ha egy-egy sziklafal előtt megtorlódott a csapat – mert ilyen is volt, emlékszem rá –, csak egy pillanatig tartott az egész. Itt úszni nem tudtunk tovább, de a sziklafalat síkossá lehetett tenni. Ezren és ezren, talán milliószámra is rátapadtak a durva sziklára, hogy mi, a többiek, a testükkel síkossá tett falon tovább jussunk. Azok ott pusztultak, de a csapat haladt tovább. Így kellett lenni, és éreztem, én is ezt tenném, az első sorban lévők csak ezt tehetik, ezt kell tenniük. A csapat a fontos, a végtelen tömött raj, amelyikben egy-egy vékony üveg-pálcika – mert olyanok voltunk – semmit sem számít. Boldogság lett volna elpusztulni a csapatért, de boldogság volt egyre feljebb hatolni, mindig messzebbre jutni. A csapat egyre fogyott, az oldalágakba le-leszakadozott egy-egy raj, voltak olyanok is, akik eltévedtek, de ez csak véletlenül fordult elő. Fáradhatatlanul úsztunk mindig előre.

Egyszer aztán észrevettem, hogy erősen megfogyatkoztunk. Most is rengetegen

voltunk még, de már nem olyan beláthatatlanul sokan, és mintha mind más és más lett volna. Az első részük nem volt olyan átlátszó, némelyiknek a hátsó része is megszíneződött és egy idő után mindnek megsárgult a hasa. De akkor már nem is tartottunk annyira össze, a csapat felbomlott, mindenkinek megvolt a maga gondja. Gond is volt ez, de élvezet is. Persze most utólag éppolyan nevetséges, mint ahogy előtte is képtelenségnek érezttem volna. Akkoriban ugyanis enni kezdtünk. Eddig a csapatban mindenki egyforma volt. Egyforma színű, egyforma hosszúságú, egyforma erős, és mindannyian azt akartuk – csupán ezt az egyetlen egyet –, hogy a csapat együtt maradjon. Most, hogy rájöttünk arra, hogy enni is lehet, vagy hogy enni kell, mindannyian színesedni kezdtünk, kiváltunk a csapatból, ettünk szüntelenül, vadásztunk egész éjjel, volt aki nagyobb szerencsével, az kétszer akkorára nőtt, volt aki alig talált eleségre, az satnya maradt. Közülük sokan vissza is fordultak, és a védelmező tenger felé menekültek. De legtöbbször tovább vándoroltunk. A nappalokat iszapba fúródva pihentük át, és csak a sötét beállta után, meleg és csillagtalan éjszakákon indultunk magányos vadászatra, mikor egyforma sötét lett minden, és a világosság elől rejtőző zsákmány benépesítette a folyót.

Boldogság volt, mérhetetlen boldogság. Mindent fel akartam falni; úgy éreztem, a világból annyi az enyém, amennyit megeszem. Az biztosan az enyém. Úgyes voltam az élelemszerzésben, végtelenül falánk, és falánksággal boldog. Oktalanul, most már látom, de akkor csak megmosolyogni tudtam egykori magamat, azt a naiv kis üvegtestű állatkát, aki gondolkozás nélkül feláldozta volna magát a csapatért, aki magával mitsem törődött, csak bután úszott a többiekkel. Nem, akkor képtelen lettem volna erre, semmit sem engedtem volna át a másiknak, mindent magam akartam felfalni, a gyomromba akartam tömni az egész világot. Minden értem van, úgy éreztem, azért élnek az apró rákok, hogy megegyem, a halak azért ikráznak, hogy engem tápláljanak, hogy gyönyörűséget szerezzenek nekem. Mert erősödnöm kell, növekednem kell, hatalmassá kell lennem, hogy testem szélte szétvesse a folyót, hogy hosszú legyek, mint a kígyók. Mert győznöm kell, éreztem, és mikor repedésig telezabáltam magam és belefeküdtem az iszapba, elégedett voltam. Minél többet enni, nőni, erősnek lenni, ezt jelentette nekem a fiatalság. Semmi mást. És úgy éreztem, ezért érdemes élni. Vagy inkább, hogy egyedül csak ezért érdemes. És nem panaszkodhatom: hatalmas lettem, a teleket jól bírtam, nyáron nagyszerűen vadásztam, ettem eleget, nem kellett senkitől sem félnem. Egyre könnyebb volt a táplálékot is megszereznem. Szinte gyerekjáték. A negyedik évben díszes pikkelyek borították be a testemet, és értettem az élet minden csínját-bínját.

Sejtelmem sem volt, hogy ennél még több is jöhet; azt hittem, a hatalom, a zabálás, mindennek a bekebelezése, ez a legnagyobb boldogság. Hogy *ezért* volt eddig minden: lebegés a végtelen tengerekben, csapatos vándorlás a folyón, a többiek önfeláldozása, mind-mind ezért voltak. Énértem. Hogy hatalmas és boldog legyek.

De mindez a múlté már. Nem mintha megundorodtam volna eddigi életemtől, vagy beláttam volna, hogy haszontalan ostobaság volt az egész. Nem. Valahogy az az érzésem, hogy soha semmi megbánnivalóm nem volt. Úgy éltem mindig, ahogy élnem kellett, és a múlt csak ilyen távolról megmosolyogni való. Akkor halálosan komoly volt és halálosan gyönyörűséges. Ahogy ez a mostani is az, de egészen másképp.

Sok-sok falánk és hatalmaskodó év telt el, szüntelen gyönyörűségben, de nem haszontalanul. Vastag zsírréteg rakódott le a bőröm alatt, annyira, hogy a hideg nem árthatott, a pikkelyeim megerősödtek, a bőröm is megvastagodott és feszessé vált. Sose voltam olyan erős és egészséges, mint amikor észrevettem, hogy nem kívánom az ennivalót, nem kívánom a zsákmányt. A legízletesebb falatokat is futni hagyom, és még csak meg sem rezzenek, nem bántódom, rá sem gondolok. És ez mind gyakrabban fordult elő.

A testem is elszíneződött lassankint. A hátam megsötétedett, majdnem feketévé vált, a hasam viszont fehér lett és ugyanolyan ezüstös fényt kapott mint az oldalam. Erős voltam, hatalmas és egészséges, de a nyugalmamnak vége lett. Éreztem, hogy valami különös történik velem. Nem betegség, hanem valami más. Enni már alig ettem, a szám összezsugorodott, a gyomrom, a beleim nem kívántak semmit, nem gyötörtek,

nem ösztönöztek zsákmányt kergetni, mintha elfonnyadtak volna a bensőmben. Különös, eddig ismeretlen tétovázás lett úrrá rajtam, már szinte rosszul éreztem magam, mikor egy fülledt, viharos éjszakán megéreztem, hogy mit kell tennem.

Azelőtt is láttam én ilyen hatalmas, ezüst óriásokat, de mindig sajnáltam őket. A szájuk elkeskenyedett, a legfinomabb halat is mozdulatlanul hagyták elúszni maguk mellett, nem ettek soha, és meg voltam győződve róla, hogy boldogtalanok. Ezek nem vadásztak, csak a folyó fenekére húzódvá, kitágult szemmel várták a meleg éjszakákat, és csapatokba verődve vándoroltak. De sohasem az árral szemben, hanem mindig a sodrásban, visszafelé. Megcsodáltam ezüstös fényüket, hatalmas testüket és sajnáltam őket.

Most én is ilyen lettem, és egy fülledt, viharos éjszakán megéreztem, mit kell tennem. Többen is voltunk együtt, sokan, mint amikor fölfelé vándoroltunk, mindannyian ezüstösek és hatalmasak. És akkor a kínzó tétovázás után megkezdtük ezt a második vándorlást, amihez foghatót eddig el sem tudtam volna képzelni. Könnyű lettem és szabad. Megszabadultam a mindennapi vadászat terhetől, nem kellett ennem, és éreztem, hogy soha, de soha nem kell harapásra nyitnom a számat, nem kell bekebeleznem semmit, nem kell másokon uralkodnom, most már csak engedelmeskednem kell, és ez az engedelmesség az igazi boldogság.

Csapatba verődünk újra, és nekivágtunk az egyszer már megjárt folyóknak. De most mennyivel más volt minden: a folyók és a csapat. A víz még segített is, sodort bennünket az ár, a csapat pedig tapasztalt, hatalmas és céltudatos ezüst óriások gyűlekezete. Nappalokint megbújunk az iszapban, éjszakánként óvatosan folytattuk az utunkat tovább. Sok veszély fenyegetett, sokan elpusztultak közben, mintha az első vándorút ismétlődött volna meg. De akkor a csapat volt a fontos, a csapatért mindent vállalni kellett, most mindenki magáért küzdött, maga pusztult és maga menekült meg. Mert mindannyian egy egész világot menekítettünk. Mi már nem voltunk igazi csapat, és nem a többiekért, hanem magunkért, a ránk mért célért kellett életben maradnunk. Életben maradnunk? Most már úgy érzem, ez is olyan mint a falánkság: magától elmúlik egyszer.

Kimondhatatlan boldogság volt végigszárguldanival a folyókon. Minden ismerős volt, és mindent magamba akartam gyűjteni. De nem úgy mint eddig, megzabálni és elpusztítani, hanem megőrizni és magamba raktározni. Mindent magamba akartam inni, és ahogy zsugorodott a szám, sorvadott a gyomrom, úgy nőtt óriásira a szemem, kiteljesedett és mindent magába szívott. Találkoztam fiatal sárgahasúakkal, láttam, milyen önhittek és milyen szánalomraméltó rabszolgák, a hasuk rabjai, mindent magukba tömnének, mintha ezzel meghódíthatnák a világot. Kedvem lett volna odaszólni nekik: „Egyetek csak, erősödjetek! Legyetek önzők, és tanuljátok meg őrizni magatokat az utolsó nagy célra.” Találkoztam milliárdnyi átlátszó, üvegtestű apróságokkal. Anynyian voltak, hogy elsötétítették a folyók alját, és kedvem lett volna odaszólni nekik: „Igyekeztek csak felfelé, és tanuljátok meg az önfeláldozást, az önzetlenséget, hogy meg tudjatok felelni a nagy célnak.” És akkor még nem is sejtettem, hogy valójában mi is a nagy cél.

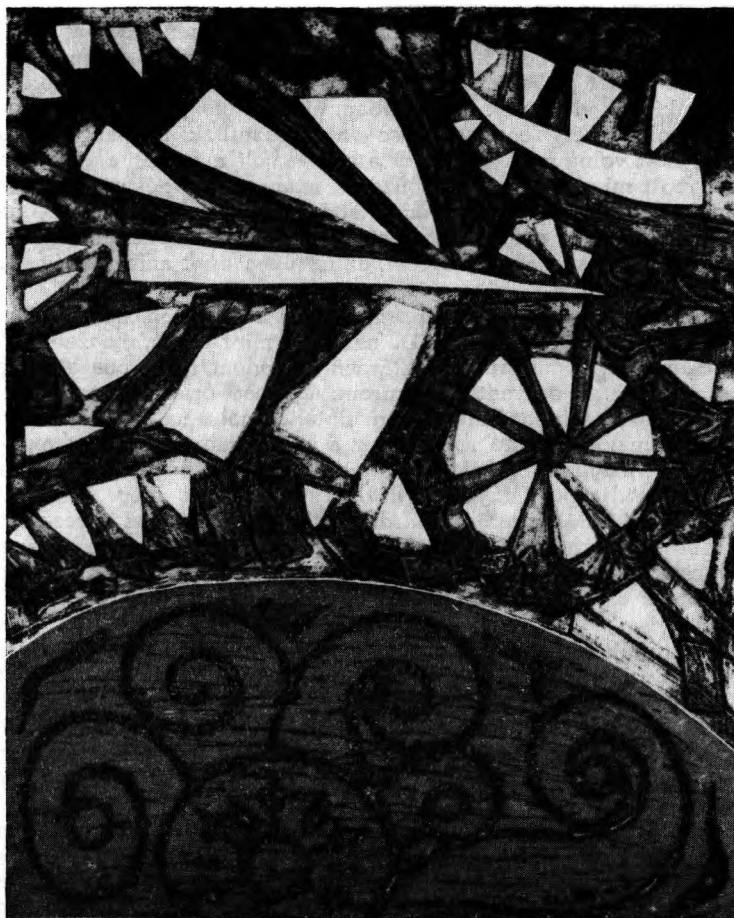
Sokan elpusztultak vándorlás közben, de a mellékágakból is egyre özönlöttek az ezüst óriások, s gyarapodott a csapat. A folyók torkolatánál szinte elszédített a tenger különös, bódító íze, és kóvályogva buktunk a mélybe. Itt, a tenger és a folyók egybeömlésénél találkoztunk azokkal, akik annakidején a folyók veszélyeitől megrettenve visszafordultak és a tengerbe menekültek. Kisebbek és gyengébbek maradtak, talán a veszély hiánya, vagy a kevesebb élelem miatt, nem tudom. Most ők is csatlakoztak hozzánk, és megkezdtük a tengerben a hosszú, hosszú utazást.

Hetek, hónapok óta úszunk, a testem még mindig erős, a szemeim hatalmasra nőttek, és minden pillanatban látom, érzem, hogy hazafelé tartok. A bensőmet millió zsi-bongó élet feszíti, de a tenger újra csak segít, még mélyebbre ereszkedünk, a víz gyógyítón szorítja oldalamat, a szemem az egyre homályosabb és titokzatos mélyben is összegyűjti a fényeket. Érzem, nem lehet már messze a beteljesülés, és ehhez képest minden, ami eddig történt velem, megmosolyogni való semmiség. Sokszor, mintha megint csapatban lennék, úgy érzem, fel kell áldozni magam, de most a csapat bennem

van, az feszíti a bensőmet. Értük kellett évekig libegnem a tengerben, vándorolnom a folyókon, értük volt az önfeláldozás, az önzés, a falánkságom, minden eddigi boldogságom értük volt; s a készülődés, a sötét mélység, úgy érzem, ez a végső cél.

„Az angolna teljes kifejlődését öt-hat év alatt éri el, és amint belső szerveinek állapotából következtethető, az ivóhelyre való vándorlás alatt – mely a folyók torkolatától mintegy 3600 kilométerre tehető – semmiféle táplálékot sem vesz magához. Így tehát nem valószínű, hogy e nagy teljesítmény után, mely az ivartermékek kiürítésével zárul, teljesen kimerülve elpusztul. Még soha senki sem látott a tengerből kifejlődött angolnát visszatérni. Fogságban viszont – bár ivaréretté sohasem válik – hetven-nyolcvan évig is élélhet.”

(A. E. Brehm: Az állatok világa. 14. köt.)

Arc a hálóban

Szinte megérkezésükkel egy időben állt el a vigasztalan csurgás. Aznap ítszakszukat végig esőben tették meg. Kora délelőtt indultak Genuából, ahol az éjszakát töltötték. Borús reggelre ébredtek s alig hogy kiértek a városból, eleredt. San Remon, amely az útitervükben „egy kicsit körülnézünk” megjelöléssel szerepelt, megszakítás nélkül átfutottak a zuhogásban.

Az olasz kilépő állomáson hosszasan vacakoltak az útleveleikkel, de a legbosszantóbb az volt, hogy az egyenruhás, aki a kocsí ablakán keresztül vette el az okmányait, el se rejtette a köpenye alá, takaratlanul vitte az irodába s persze eláztatva adta vissza. Miklós morgott. Mit szól majd otthon az illetékes hatóság? Magyarázkodniok kell, s vagy elhiszik, vagy sem.

A mentoni bisztrós, ahol az első francia kávéjukat hörpintették fel, együttérzően kimutatott az esőbe:

– Nem a legbarátságosabb fogadtatásban van részükhöz. De én bízom benne, hogy Franciaország ezúttal sem feledkezik meg a kárpótlásról.

– Kitűnő volt a kávé – mondta Miklós hirtelen meghatódva. – Ön már el is kezdte a kárpótlást. – Felesége gyorsan lefordította, a bisztrós elégedett mosollyal nyugtázta a bókot.

A nyaralótelep bejárata fölött piros fénybetűk: Camp du Pylone. Begurultak a szélesre tárt kapun s a kocsí ablaktörlő csápjai már csak a szélvédőüvegen megült esőcseppektől tisztították a kilátást. Az utasok fellelegeztek. Kiszálltak a kocsiból, felpillantottak az égre. A felhők elvékonyodva foszladoztak. A telepirodában egy számmal ellátott táblácskát kaptak és indultak kiválasztani a sátorhelyet. Kavicsos sétatutakon kanyarogtak a rendezett sátorvárosban. A telkeket bokorsövénnyel különítette el. A tágas körletekben elfért a kocsí is. Nagy előny, ha kéznél van, nem kell mindent kirámolni, hogy bezúfolják a sátorba. A sövény négy sarkán egy-egy sudártörzsű fa. Villanydobozok hálózati árammal, egyszál zsinórral a sátorba vezethetik a fényt. Étterem, televíziós szoba, üzletek. Sok-sok mosdó és toalett barakk. Konyhai tűzhelyek gázvezetékkel, melegvizes mosogató-vályúval. A civilizáció, a technika egész kelléktára a szabadban. Csodálatos sátorpaloták széthúzható nylon-verandával, osztott fülkékkel. Az ámuldozásban szinte megfélemeztek a helyválasztásról.

– Micsoda összkomfort! – hajtogatta lelkesen az asszony. – A szálloda se nyújthat különb kényelmet. Nagyon-nagyon boldog vagyok! Biztos, hogy jól fogjuk érezni magunkat.

– Még nem tudod, hogy milyen árat kérnek – dünnyögte a férfi. – Nem kérdeztük meg.

– Nem is érdekel, szívem. Isteni környezet, ez mindent megér. Ha elfogy a pénzünk, felkerekedünk és hazamegyünk.

– Anyuka – szólalt meg a szülei között lépkedő kisfiú –, nem maradunk egy hónapig?

– Koplalni nem fogunk csak azért, hogy maradassunk. Jól akarjuk érezni magunkat, ez a cél.

– Azért nem kell mindjárt hasraesni – mondta a férfi emelt hangon, hogy a lelkesedő asszony figyelmét magára vonja. Jelet adott le a szemével a gyerek feje fölé. Most először hozták magukkal Nyugatra. Korábban úgysem nyújtott volna számára maradandó élményt egy külföldi utazás, még nem tudta volna értékelni. Most meg már egy sereg ellenőrizhetetlen hatás is éri az otthonán kívüli környezetben. Egy

furcsa megjegyzése közvetlenül a vakáció előtt rádöbbsentette a veszélyre. Nagy luxus halmozódik itt a szeme előtt s egy megalapozatlan értékrend szintjén ez megtévesztő.

– A jó közérzet nem a külsőségeken múlik – magyarázta felesége egyetértő bólintása kíséretében. – A jó emberi közérzetnek sokféle összetevője van. Hogy egyebet ne említsek: a belső tulajdonságok, a baráti érintkezés légköre. Majd ha megnősz, magad is rá fogsz jönni, bikfic.

– Apának igaza van – mondta az asszony. – A tenger miatt mozdultunk ki hazulról, mert az nekünk nincs. A tengert akarjuk élvezni, az egészséges, sós vizet.

– Igen, a tenger a fő – mondta a férfi szinte már versengve, hogy tömör intelmmé ötvözze fia számára beszélgetésüket. – Mindent a célnak kell alárendelni. A fő irányban csak úgy maradhat meg az ember, ha egyéb eltérítő dolgokról le tud mondani. Még akkor is, ha azok kellemesebbek. Teszem azt: a gyomor élvezeteiről is, ha általa meghosszabbíthatjuk a tengeri fürdőzést.

A gyerek egyikről a másikra nézett, szorongó kifejezés bujkált a tekintetében. Így szólt:

– Koplalni fogunk?

– Anyuka pongyolán fogalmazott – mondta gyorsan a férfi. – Az másra vonatkozott. – Zavart, száraz nevetéssel hozzátette: – Na, nem kell ijedezned, bikfic. Itt is megtömheted a bendődet, csak valamivel kevesebb finnyáskodást kérünk tőled. Okos fiú vagy már, fel tudod fogni, mi az, hogy kötött kassza. Ennyit kapunk, ez a rend. Valutaszegény ország vagyunk. – Felesége felé fordult. – Csupán erről van szó. Igaz, Zelma?

– Úgy van. – Az asszony aggodalmasan kémlelte az eget, fölfedve nyaka ívelt nyúlánságát. Duzzadt, sötétszürke felhők vonultak odafent. – Mit gondoltok, holnapra kitisztul?

– Nyár van – mondta a férfi. – Jönnek-mennek a fellegek. Én nem törődöm velük. Így is, úgy is megfürdöm a tengerben. Még ma elkezdem.

– Miklós, ne vidd túlzásba.

– Minden percet ki kell használni, ha egyszer tengerhez jutunk. Ki tudja, lesz-e még valaha alkalmunk egy ilyen utazásra. Szeszélyesek még azok a sorompók.

A gyerek fölütötte a fejét, de anyja közbeszólása elejét vette a kérdezősködésnek.

– Nem szabad folyton a rosszra gondolni, szívem – mondta, s ezúttal ő küldött jeleket a férje felé. – A bezárkózás nem ismétlődhet többé.

– Helyes – mondta a férfi bűvészkedő hókusz-pókuszokkal. – Csupán az ellenfeleink kényszeríthetik ránk tulajdon módszereiket. Így helyes a mondat. Stop! – tette hozzá hangot váltva. – Lefetyelés befejezve. Még nem választottunk magunknak helyet. Elbáméskodtunk a drága időt. S ha zuhé jön, nem lesz fedél a fejünk felett.

– Ott – szólt felélénkülve a gyerek. – Azon a soron még alig van sátor.

– A franciáknál júliusban kezdődik a tömeges nyaralás – mondta az asszony. – Későn ér véget az iskola.

Nézegették az üres sátorhelyeket. A fákon kis táblák, névvel, dátummal. Előrefoglalás. Néma tanakodás után megállapodtak jövődó tanyájukban.

A gyerek újra elbáméskodott.

– Oda nézzetek! A bácsinak néger felesége van.

– Ne kiabálj! – intette az apja. – Idegenben tegyél hangfogót a lepénylesődre.

– Apa, úgyse értik, amit mondok.

– Néger, azt mindenütt megértik.

– És az mért baj?

– Miért? – a férfi a vállát vonogatta. – Talán mert sértő. Sértő, azt hiszem.

Munkához láttak. Kibontották a szerelékes zsákokat, tartalmát a fűre borították. Vizes volt a gyepe, nem valami ideális a sátorhoz, de ezen hiábavaló sopánkodni, az eső mindenütt fölázta a talajt.

A férfi guggolva válogatta a vázcsöveket, az összeillő darabokat keresgélte elmerülten.

– Miklós – szólt le hozzá a felesége. – Mi addig mit csináljunk? Oszd ki a munkát.

– Egyelőre nincs mit. Ezt kell kiokumlálni, a többi már gyerekjáték lesz. – Töprengve cseberélgette a csődarabokat. – Megszámozhatták volna, amikor gyártották.
– Házilag is megszámozhattuk volna.
– Hát igen. Akkor most egykettőre felállíthatnánk az egészet. Egykettőre – beszélt a fűre kirakott csöveknek.

Még a télen vásárolták a sátrat egy kiárusítás alkalmával, s mindössze egyszer szerelték össze próbaképpen a ház udvarán. Semmi gyakorlatuk a kempingezésben, ezután akarnak rendszeresen sátorozni odahaza is. Miklós utoljára katona korában készített sátrat, de az egészen más volt, hevenyészett konstrukció, s háborús évek... Hűsz esztendő! Úristen, hogy elszaladt az idő! Kocsi, meg külföldi utazás – álmodni sem mert akkoriban ilyesmiről. Csakhát most meg már oda a fiatalsága. Későn nyíltak meg a sorompók. Túlságosan későn.

Az asszony hajlongva segített a válogatásban. A gyerek tovább nézelődött. Valóságos paloták voltak körös-körül, a régi királyok lakhattak ilyen sátorpalotákban. Attila, István, a török szultán.

Kíváncsiskodó pár álldogált a salakos sétaúton egyforma melegítőben, lábukon tornacipő. A szőke férfi, meg a néger felesége. Az éppen rámosolygott. Látszott a hófehér fogsora.

– Apa, itt vannak – mondta karját kinyújtva.

– Ne mutogass, kisfiam – mondta az anyja főlegyenesedve, kissé sajgott már a dereka a hajlongásban.

Miklós felesége és a gyerek közötti résen a bámészkodó idegenekre látott. A férfi leplezetlenül őt nézte, s tekintetében volt valami gunyoros fennsőbbiségtudat. Ez felingerelte.

– Ezek meg mit ólálkodnak itt? – mordult fel, s elhamarkodottan találomra egy-másba csúsztatott két csődarabot. – Nem láttak még magyarokat?

– Ne törődj velük, szívem – mondta csillapítóan a felesége. – Egyébként lehet, hogy tényleg nem láttak.

– Engem zavar, ha bámulnak. A kézállás se sikerül egyből, ha nézőközönségem van, pedig az még ma is jól megy. Kíváncsi vagyok, hogy ez a mösszió utánam csinálná-e?

– Az már igaz – mondta büszkén a felesége. – Nem sok családapa akad, aki tótágot tud állni. Se itt, se a mi féltekénken. Ebben a korban már nem törődnek az alakjkkal.

– A mösszió fiatalabb. Tíz év különbség van, legalább tíz.

– Nem biztos, hogy mösszió. Szőke, nagydarab. Nem francia típus.

– Bánom is én, miféle, csak menne már innen!

A néger nő egymagában állt már, a férfi a bokorsővényt kerülgette, ahol a szutykos Opel parkolt. Az eső szétmázolta rajta az útiport. Szemmel láthatóan a rendszámot silabizálhatta. A felségjelet kereste a kocsin.

Miklós csínytevően kuncogott.

– Azt ugyan keresheted – mondta. – Sokan ráfizettek már Nyugaton a H betűre. Győllaiék csak egyszer hagyták őrizetlenül a kocsijukat és feltörték.

– Miért, apa?

– Bosszúból, kisfiam. Vadítja őket a szocializmus.

– Szép nő – mondta az asszony elmélázva. – Meglepően szép feketében.

– Valószínű, hogy már Európában született – mondta a férje. – Zelma, téged nem idegesítenek?

– Egy cseppet sem, szívem. Ne végy róluk tudomást.

– Unatkoznak – morgott a férfi. – Pont minket szurtak ki. Miért nem olvasnak? A nyugatiak rögtön unatkoznak, amint nem dolgoznak. A svédeknél tapasztaltam.

– Előkép – mondta tréfásan az asszony. – Nem gondolod?

– Badarság. Ez itt üres jólét, szellemileg üres. A miénk nem ilyen lesz, majd meglátjátok. Nálunk olcsó a könyv meg a színház. Szellemi úr – egy olvasó nemzet ilyesmit nem ismer. Sose fog ismerni. Neked is többet kellene olvasni, bikfic – pillantott a gyerekekre. – A te korodban már többet.

- Hát nem olvasok apa?
- Többet, jóval többet. Én ebben a korban faltam a könyveket. Na, lássuk csak - megragadott egy ágas csövet, ez végre párjára talált.

Egyszerre ott állt előttük a nagydarab idegen. A néger nő eltűnt a környékről. Miklós guggoltából elutasító pillantást vetett a hivatlan látogatóra. Az a feleségét szőlította meg, németül s felajánlotta a segítségét. Meg akarta neki mondani, hogy nincs szükségük segítségre, de Zelma megelőzte, elfogadta az ajánlatot. Aha! - gondolta. Szóval német. Most már csak az a kérdés, hogy melyik kategória?

Az tüstént rendelkezni kezdett, félreállította őket s ő egymaga válogatta össze a csődarabokat. Tünetmentes gyorsasággal lelte meg az egymáshoz való részeket s máris fölemelkedett a tartóváz. Ők addig kibontották a ponyvás zsákokat, befedték a vázat. Miklós vaskalapáccsal püfölte be a rögzítő alumínium cövekeket.

A német félrehúzódva figyelt. Ehhez már nem volt szükség a beavatkozására, de a szerszámot szővátette:

- Nem praktikus. A cövekekhez fakalapács való. A vaskalapács ütései alatt elformátlanodik a kampó.

Miklós válasza sem méltatta megjegyzését, háttal fordulva tette a dolgát, mintha amaz ott se lenne, a fia utasításai szerint előre leszurkálta a cövekeket.

- Nincs fakalapácsunk - válaszolt helyette Zelma. - Még nincsen.
- Hozok mindjárt - mondta a német.
- Elment? - tápáskodott föl Miklós, csapzott haját a keze fejével kotorta ki a homlokából. - Ideje volt már. Egyáltalán, ki hívta?
- Magától jött - mondta az asszony. - Egyszerűen nekilátott és összerakta a vázat.

- Rájöttünk volna magunktól is - szólt közbe a gyerek. - Ugye apa? Én már majdnem rájöttem.

- Azért rendes dolog volt tőle - mondta az asszony, küldözgetve az ismert morzejeleket, hogy itt most felül kell emelkedniök a személyes indulatokon. - Ez a segítőkészség. Már kicsi korban erre kell törekednie mindenkinek.

Miklós elhallgatta kikívánczoló megjegyzését. Még mindig, annyi év után sem tudta túltenni magát régi ellenszenvén, amely a háborús viszontagságokból táplálkozott. Katonaszökevény volt, hajszál híján elfogta egy náci járőr. Csak a szerencse mentette meg. Fanatizálható, kegyetlenkedő fajta. Nem tud felejteni. Megsanyargatott nemzedék az övé, már-már önvédelem a gyanakvó bizalmatlanság. Rossz és gyötrő, mégsem lehet kivetni. Belekeveredett a vérbe, mint egy kémiai vegyület. Csak a testtel együtt pusztul el. Egy generáció testével. Mit érhetne mindebből egy mai gyerek? Hogyan is érthetné... Dűnnyögve csak annyit mondott:

- Fakalapács. Ki másnak jutna eszébe kétfélét hurcolászni?

Erőteljes ütésekkel verte a cövek fejét, hegye kemény talajt fogott a gyepréteg alatt. Felső szára elgörbült, mire átfúródott az akadályon. - Kíváncsi lennék, mire jutna itt egy fakalapáccsal - tette hozzá mérgelődve. Lengyelek - botlott meg a gondolatban. A lengyelek gerincesek. Vidor kerülő utakon jár külföldre, hogy még csak a hátaikat se érintse. Kikerüli, mint egy fertőzött sebet. Vidor is gerinces.

- Jön - szólt a felesége furcsa, kapkodó lélegzettel. - Jön. Ide jön.

Miklós hirtelen ledobta a kalapácsot, előre jött, elállta a bejáratot.

- Hát csak jöjjön! - mondta keményen. - Várom.

Hangja, tekintete és az a különös mozdulat megriasztotta az asszonyt. A gyerek mindent lát és megjegyyez. Minden most iródik a lelkébe, ami később ő maga lesz. - Miklós - tette karjára a kezét figyelmeztetően. - Idegenben vagyunk, idegenek között.

- Mitől félsz? Tudom, mit csinálók. - A zsebében cigaretta után kotorászott, aztán üresen kihúzta a kezét. - Nem kell izgulnotok.

- Bitte - lépett az asszony elé az idegen és nyújtotta a fakalapácsot. Mit dörgöldzik ez örökké a feleségemhez? - tüzelte magát Miklós. Elégedjen meg a néger nőjével.

- Nem - kiáltott rá. - Nem kell. Vigye innen. Jó az, ami nekünk van.

Amaz csodálkozó elképedéssel ránézett, lassan leereszkedett a fakalapács nyelét markoló keze.

– Apa – szólalt meg a háttérben a gyerek. – És ha endékás?

Miklós összerezett. Hamarjában nem jutott eszébe semmi. Mit lehet erre válaszolni? De valamit mégis csak kell, ha a gyerek kérdez. Egy felnőttnek mindig kell.

– Köln nem endéká – mondta torkát köszörülve. – Sose volt az. – Türelmetlenül megrántotta magát.

– Na, indulás! – szólt nyakába dobva egy törülközőt. – Irány a tenger.

– Hűvös van – mondta tétován a felesége. – Neked se tesz jót a hideg tenger.

– A tenger mindenképpen jót tesz, akár hideg, akár nem – jelentette ki a férje megföllebbezhetetlenül. – Szóval jösztok?

– Mi majd reggel – mondta az asszony. – Gyurit se merem most elengedni. Neked talán nem árt meg. Te edzett vagy.

– Én igen – felelte a férfi és elkocogott. Futva tette meg a kétszáz méternyi utat a tengerig, a vasúti töltés túlsó oldalán. Lendületből vetette magát a hullámokba. Bőrét frissítően csipte a só. Önfeledten lubickolt. Egyedül volt a vízrengetegben. Az emberek nem tudják mi a jó – gondolta. Elpuhulnak a technikai kényelemben. A praktikus eszközök kényelmében.

Hintáztatták a hullámok s egyszerre odaképzelte a néger nőt. Milyen lehet egy fekete női test? Itt a vízben...

Fázni kezdett, borzongva kilábolt a partra, végigdörzsölte magát a törülközővel. Mire a sátorhoz ért, Zelma lefektette a gyereket. Tréningruhát öltöttek, kísértáltak a tengerhez. Este lett, fehérén villódzó tarajos habok rojtozták ki a sötétséget. Távolabb lüktető fénybetűket szórt egy partmenti mulató: Siesta, Siesta.

Mentek a ropogó kavicsfövényen a látványosság felé. Miklós egyszerre így szólt: – Emlékszel Zelma? Egyszer azt mondtad, a tenger minden világnyelven nőnemű. Persze nem véletlenül. Az élet anyja, az élet a tengervízből kelt ki. De a németben semleges. Jellemző ez a semleges is.

Az asszony megszorította a kezét.

– Érzed ezt az isteni levegőt? – Arcát belemártotta a tenger felől fújdogáló szélbe. – Nagyon, nagyon boldog vagyok.

– Valami azért nincs itt rendben – mondta a férje. – Egy német mit akarhat egy néger nővel. Épp egy német. A te fejedbe nem ütött szeget?

– Nem, azt hiszem.

– Zsidó meg néger. Ezeknek ugyanazt jelentette, amikor még folyton nyertek.

– Akkor ez még kicsi lehetett. Olyanformán, mint a miénk. És különben is.

– Különben is – mit akarsz ezzel mondani?

– Hát csak azt, hogy nem ők győztek. Nyerés, meg győzelem – szerintem nem ugyanaz.

A férfi szinte oda se figyelt már, mindegyre a fejét ingatta.

– Meg ezek a szolgálatok – dűnnyögött maga elé. – A tüntető szolgálatok. Azért...

– Miért? – nézett fürkészve arcába az asszony. Ott most összekuszálódtak a vonások, keresztül-kasul beszórták a fonalak, már-már hálóként tapadtak rá.

– Mit mondtál, miért? – faggatta aggodalmasan, az meg a fejét rázta a hálóban. Megcsomósodott hangon válaszolt.

– Győztek, nem győztek... Már magam sem tudom.

– A gyerek előtt – szólt az asszony megriadva. – Szépen kérlek, egy szót se róluk a gyerek előtt. – A férfi meg utána mormolta:

– Úgy, úgy, a gyerek előtt.

Tél

A kémény jobb oldalán, végig a tűzfal mentén másfél méteres hó nyomja a háztetőt. Van elég az ólakon is, eltűnt a fűrészbak, nem látszik az ősszel fölszerelt vízfogó csatorna, a kertben a szőlőkarók kisebbek, mint a tarló nyáron, az aratógép után. Sötét van még, hajnali öt lehet, a szél úgy sivít a gyümölcsfák koronáján, mint a hegypásztor szokott Sárszentlőrincen, hogy elijessze a kártevő madarakat. Az öreg hunyorog a kút előtt, torokban repedt, irdatlan gumicsizmáit tempósan emelgeti, zsíros, ócska kucsmáját jobban ráigazítja a fülére. Mit akar ez az idő? Egy hónapja sincs, félignyílt, fázós rózsák hintáztak még az udvaron, most – alig valamivel újév után – az ember a kutyát se verné ki a szobából. Elég odabotorkálni a tyúkólhoz, kitalálni sem tudná, hol lehet a vályújuk, pedig tegnap is utat hányt mindenhova, szélesre tisztította a járdát, beszélt a szomszédokkal, hadd dobja el a ház mögül is a havat, lehordott egy kocsi-ralvót a padlásról, a faskamrában előkaparta a tüzelőt – hogyan találhat be a hó a cserepek szélén?! –, de legjobban a háztető izgatja. Lehet az épület hatvan éves, vályog és tömés a fala, a szúrágta, korhadt gerendák sem bírhatnak ki sokat. Bezzeg, amit három éve otthon eladtak, tartana itéletnapig, de hát a nyolcvan év kikezdte az embert, ideszorult a feleségével a városba, a fiuk közelébe. Tegnap is itt volt, együtt járták körbe a házat, a padlást segítette letakarítani.

– Valamivel a tetőn is meg kellene bolygatni a havat, papa! – szólt vissza az autójából –, maga úgyis ráér, találjon ki valamit.

Faralt az a fránya gép, a szomszédokkal taszigálták ki az útkereszteződésig, nem biztos, hogy Józsi idenéz mostanában, őt azonban az odavetett szavak egész éjjel nem hagyták nyugton.

– Mi az, há mén? – rebbent föl az asszony, mikor ő fél órája fölkászálódott a fekhelyéről, pedig ahogy szürkült, máskor is kivetette az ágy – esténként a tyúkokkal szoktak lefeküdni –, most arra is kíváncsi volt, ez a bolond idő hogyan tette tönkre a tegnapi munkáját. Akkor a pince előtt nem volt semmi, most a középső unokájának – az ősszel látta utoljára – derékig érne. Nyikorog a nemrég mázolt, fagyott festékű, öreg ajtó is, huzatot kaphat hátulról, de a szellőzőnyílást nem akarta teljesen bedugni, a fülledt, párás meleg ártana a bornak, s kell egy kis levegő a répának, krumplinak is.

Emlékszik, az első világháború előtt volt ilyen tél..

Akkor nősült, a lakodalmások a szomszéd faluból jövet keresni sem próbálták az utat, a szánkok repültek, mindenek keresztl, nem kellett félni a Sió jegén sem. Egy-két bolondos vőfély – melegboroztak indulás előtt – léket akart vágni („Fogunk az újmenyecskenek vacsoráralvót!”), két fejsze kicsorbult, eltört egyiknek a nyele is. Ki törődött vele, tavaszig szépségesen faragtak másikat, a csorba fejszéket is kiköszörülték. Erő, egészség, – akkor az ember gondolata is más. Így nyolcvan után semmi sem esik jól. De ő még csak-csak, hanem a felesége. Minden évben kórház, tavaly a medence-csontja törött el, nyáron a szemét operálták.

– Egy hét után el is felejtí – nyugtatták az orvosok, és a fia is rábeszélte. Ami a feledést illeti, tart máig, hanem a műtét nem sokat változtatott a helyzeten. Jó, ókulával lát valamelyest – régebben hiába próbált fel akárhányat –, de esze csak a torkos-sághoz van, ha a fiuk időnként hoz valamit.

Addig igyekszem kitalálni valamit, amíg föl nem kel – gondolja, és a derekán összébbfogja a bekecsét, mert alábújt a szél. Ég az utcai lámpa, újra körüljárja a házat. Egy-két ember mocorog már a járdán, hatra mennek a szomszédos gyárba, hanem a hideg aligha csökken. A ház mögött legszívesebben még távolabb dobálná a havat, látszik a falon, milyen magasra szívódott a nedvesség, de az ember nem lehet olyan

önző, tekinteni kell a másikat is. Jó, ha megússzák árvíz nélkül, ki tudja még, milyen lesz az olvadás.

Odamegy megint az ólakhoz, benéz az ajtókon. Bizony, mindent szépségesen tele-sodort a szél. A nyulak bírják, melegíti őket a bundájuk, a ketrecükre egy-egy zsákot dobott, csak az a néhány baromfi...! Ráadásul Józsi ezekkel van oda, már az ősszel kiirtotta volna valamennyit.

– Ki látott ilyen marhaságot – pöröl velük állandóan –, a piacról tömik beléjük azt a drága kukoricát. Nem érné meg, ha kettőt tojónak is naponta.

Ő hallgat, meleg vizet öntött tegnap is a vályúba, hamut szórt a fészük alá, dobott be hozzájuk a nyulak trágyájából. Józsi úgy tesz, mintha ezek jelentenék a legnagyobb ráfizetést. Mikor mondták ők neki, hogy másképp csinálja a dolgát?! Villa, kocsi – kétévenként másik –, tavaly, mikor a legújabbat összetörte, elvitte az ő betétkönyvűket is. Nem irigylik tőle, megtalálják másban, hetenként kétszer jön, és sohasem üres kézzel. Igaz, tegnap elvitte azt a vékony földjáraadékat is, amit a lőrinci téesz küldött, de igaza van, kellett húsz kiló darálthús a hizóhoz, hogy legyen elég töltelek. A malacot persze itt nevelték, egyet a többi árán szoktak hizlalni, de ruhára pénz sohse kell, ő a Józsi, a felesége meg a menyük levetett holmiját öröklí évek óta. Karácsonyra meleg alsóneműt is kaptak. A járadék persze több volt, mint amibe a hús kerülhetett, de mindegy, az ő gyerekük, másuk sincs ebben a soktornyú városban, csak ezekkel a tyúkokkal ne kötözködjön annyit. Másnak könnyű tanácsokat osztogatni, de azt beláthatná, hogy őket az unalom ölné meg, ha ezt a pár baromfit is kiadná a kezükből.

Igaz, nemigen tojnak már, három éve hozták ide őket.

Talán Józsiira kellene hallgatni, fiatal jércéket ígért a tavaszra. „Ősszel levágják, aztán megint másikat hozok az anyósomtól!” – mondta, már tudja isten, hányad-szor. Ezen gondolkodik még, de a fehér tyúkot mindenképpen meghagyja. Jó tojó volt, és különben is... – maradjon Lőrincről valami. A fia – más ember – képtelen ezt megérteni, akkor meg fölösleges a magyarázat. De a cserepeket át kellene rakni ezen a tetőn is. Nem emlékszik, hogy a régi háznál valaha csinált volna ilyen munkát a tél.

Persze, törődött is akkor a hóval...!

Szépségesen összerakta a szánkót, és hordta a trágyát heteken át. A házkörűli munkát elvégezte helyette más. Itt órá vár minden. Az utóbbi években így volt ez már Lőrincen is. Az első gyerekük még az istálló körül találta fel magát, – elvitte a járvány. A leányt – az anyja garájáról – a torokgyík. Józsi az elemi után polgárit választotta, és még mindig tanul valami egyetemet, pedig majd' húsz éve mérnök. Elleneztek az iskoláit – főleg ő –, de amúgy nem tettek keresztbe előtte egy szalmaszálat sem. Jó feje van, járja a maga útját. Hallotta tőle többször, hogy a város legnagyobb üzemének valamilyen részlegét vezeti. Ha úgy mondani szokta: neve van a szakmában. Lehet, ő nem ért hozzá, azokat a napjait szokta értékelni, amiket otthon együtt dolgoztak át a háztájiban vagy kinn az újhegyi szőlőkarók közt. A legszükségesebbet azért itt is megteszi értük, csak nem mindig veszi észre, hogy amit jónak tart, az csakugyan jó-e. Neki is könnyebb volt a helyzete, mikor még Lőrincre járhatott hazaiért. Fordult a kocka, a szülők szorulnak a gyerekre. Talán tovább, mint gondolná valaki. Hosszabb az élet – ilyesmit mond a rádió is –, csak az ember válik magatehetetlenné. Élőhalott lesz ő is, mint a felesége. Vasárnap a szerencsétlen – Józsit nem akarta keseríteni vele – kétszer maga alá rondított. Lehúzkodta az ágyneműt, adott rá másik ruhát, fél óra sem telt el, kezdődött minden előlről. Valahogy az asszony is lecsúszott a padlóra, képtelen volt fölemelni, muszáj volt átmenni segítségért a szomszédba. A szennyes holmijkól el is feledkezett, de talán a kamrában nem rohadnak el a tavaszig, akkor majd a napon kiáztatja őket. Többször elintézte már Józsi az ilyesmit, most nem tudott szólni neki. Ha megmarad a többi gyereke, megoszlik a teher. Bár... ki tudja. Hányat ismer, ahol az egyik testvér alig várja, hogy a másikhoz kerüljenek az öregek. Hiába, no. Haragudni sem lehet. Sok a gond, sok a munka, amellet mindent a boltból, piacról hordani, kész istencsapása. Szerencse, hogy az őszön e mellé a kis szőlő és udvar mellé Józsi tudott szerezni egy kertet. Messze van, igaz, a buta fejével képtelen megjegyezni az utat, Józsi hurcolta állandóan, mikor ásni kellett. Csoda, hogy nem vágta a fejéhez: többbe kerül a leves, mint a hús.

A kertnek persze jól jött ez a hó.

Bolond nagy hantokat forgatott ki az őszön az ásó, elég volt szétmunkálni a vasgereblyével. Évtizede nem törődött vele a kutya sem, pedig – ha sikerül az összegyűjtött kis trágya mellé pétisót szerezni – várhatnak tőle valamit.

Csak az nincs, aki elkészítse! – néz befelé keserűen.

– Örülni kell, papa, hogy legalább mozogni tud! – szokta elvágni a panaszkodását a fia.

Jó-jó, nem tudjuk, mit hoz a holnap, de ha Józsi lenne egy szobába csukva az anyjával, elmenne a kedve az élettől. Jön gyakran, na, csak hogy más az a félóra, és megint más, amit neki kell átélnie. Vasárnaponként rájuk nyit a legújabb menyük is – harmadik felesége Józsinak, sokat nem várhatnak tőle –, az ebédnekvalót olyankor föl szokta tenni. Bezzeg a múltkor mégis odaégett minden, mert sietett a buszra, az öregasszony meg nem volt hozzászokva akkora tűzhöz. Nézte ő is, mit lehetne csinálni, hiába. De azért csak megették. Neki az asszonyunka sosem állt a kezéhez. Próbálta egyszer még a fejést is, alig adott valamit a téhén. Hiába, mindennek van valami fortélya. Kikeresi a tyúkvályút, hoz majd bele vizet. Tudja, a háztetővel lenne a legtöbb dolog, de esze sincs, hogyan fogjon hozzá. Ha csillapodik a szél, talán a kapanyélhez köt valamit, s megpróbálja az örege havat lehúzkodni. Sikerül-e, előre nem látja, egybe fagyott már minden. Józsi nem számíthat, van más dolga elég. És el is várja, hogy amit itt kell csinálni, azt lássák el ők.

Nézi, nézi a tetőt –, ne látta volna meg sosem!

A felesége kívánczozott ide annakidején, de azt is elfeledte már. Ma ugyanúgy átkoz mindent, mint ő. Néha, magukban érzik, hogy kínlódásuk egyetlen forrása a megöregedés, de hát elevenen nem bújhatnak a földbe.

Fázik nagyon, a halántékát meleg hullám önti el, egy kicsit be kéne még húzódní. Jól néz ki, ha ő is megbetegszik.

Halkan nyitja a konyhaajtót, szeme nehezen veszi ki a tárgyak körvonalait. Sámli, székek, lavór, szüette almárium, oldalán viselt ruhák lógnak egymáson, a másik oldalán törülközők. Ahogy Józsi szokta mondani: olyanok állandóan, mint a „földterhe”, hiába akaszt ki folyton tisztákat. A menyük szokta mosni őket, még szerencse, hogy a házuk árklönbözetéből vették a mosógépüket.

Akkor került az első szobába az olajkályha is.

A nyű essen bele, drága jószág! Ha azt akarják, hogy átlangyosodjék egy kicsit a levegő, égetni kell sokáig. Mikor Józsi azt mondta, nem biztos, hogy mindig ráér olajat hozni, úgy döntött, inkább behúzódnak a konyhába. Nem mintha félne, hogy a tiz literes kannát nem bírja el, de a nyavalya sem szeret idegen népek között sorba állni. A konyhában úgyis el szokták gyújtani a tüzet már reggel (Józsi hozott villanymelegítőt is, de nagyon sok áramot fogyaszt), az a néhány óra, amit lehunytt szemmel kínlódnak át, eltelik a konyhában is. Persze, egyszer-egyszer szépségesen a padlóra ment az olaj, mert nem lát jól ő sem, máskor meg az szállt ki a fejéből, merre kell azokat a bűdös csavarokat forgatni.

Falok néhányat – néz a spájzajtóra –, egyre jobban érzi, milyen éhes. Jó, hogy tegnap eldugott néhány pogácsát, a felesége másképp mindent elnyelne együltő helyében. Mostanában egyre elviselhetlenebbnek érzi a falánkságát. Nézni sem jó, amint taktusra jár a feje. Nincs foga negyven éve, de ő csak tavaly látta meg, mennyire összecukódnak ettől az állkapcsai. Nem undorodott semmitől, de ahogy nyel, mint egy silógödör, nagyon gusztustalan. Legjobban esnek az evés egyedül, de azt nem teheti meg. S néha ő is elfelejti, ha félretesz valamit, azért rohadtak rájuk az őszön azok a szép almák is. A múltkor meg hogy járt azzal a babfőzelékkel...! A menyé rántotta be, de akkor már nem kívánt enni belőle még a felesége sem, így három napig ott forrdogált a sparhelt szélén. Gőz és füst terjengett a konyhában, a fazékból csipős szag áradt, az aljára kétujjnyira odaégett a főzelék. Józsi vágta ki a gödörbe, az edénnyel együtt, pedig talán még lehetett volna használni. Érezte, hogy ő is hibás, így csak hallgatott. Ijesztő, mivé válik az ember vénségére.

Önt egy kis vizet, megmossa a képét. Józsi mérges szokott lenni, amiért kevés

vizet és szappant használnak. Meg az ümögért, hogy mért hordja egy hétig, éjjel-nappal. Ha tudná, hogy az anyja egész télen nem veti le a trikóbugyogóját...!

– Hányszor mondtam – szólt rájuk tegnap is –, cserélje ki estenként azt a rohadt inget! Nem ér rá? Engem kirázna a hideg, ha csúszkálna a bőrömön az a koszos holmi.

– Az te vagy – válaszolt, de a gyerek nem hagyta annyiban:

– Van elég a szekrényben, előszedjem újra?! És a gypajúzoknik is! Már elrohadnak a gumicsizmákban.

– Hozhatnál másikat – csillapította az anyja, mire Józsi nekivörösödött:

– A kászliban van három pár, a múltkor adtam a kezükbe, már elfelejtették?

– Hajnye, ne nézz bolondnak engem is! – horkant rá, de Józsi csakugyan elővette a kapcákat. Nem érti máig sem, de olyant csak nem csinált – bár nem lehet ma meghinni senkinek –, hogy a zsebéből húzta ki őket. Igaz, sötét volt, villanyt nemigen szoktak gyújtani, harapnak valamit, a Szabó családot sötétben is elhallgatgatják, a levetkőzéshez is fölösleges a lámpa.

Belép a spájzba, keze kotorászik a stelázsi alatt, nagy koccanással borul fel a pálinkásüveg. Egy italyi maradt – nézi fojtott káromkodással –, és gyorsan megissza. A szomszéd adta még, segítette behordani a szenét, ott volt nála borfejtéskor is, mindig áthívják, ha megszorulnak valamivel. Jó népek, csak az unokáikat nem szereti, folyton itt ugrálnak a kerítésen. Mennyivel jobb lenne, ha a sajátjai rosszkodnának itt. De hát őket alig látja. Józsi valahogy furcsán alakította az életét. Három házasság, háromféle gyerek. A legnagyobb már középiskolás. Azt is elfelejtik néha, melyik városban lakik az anyjával. Bizony, van úgy, hogy a nevét is. Béla. Alighanem Béla. Derék nővésű, akár az apja. Nem is tudná hirtelen földézni, kire formázik. Inkább az anyja lehet. Szőke, kék szemű. A szünetet a másik nagyszüleinél tölti, vajon ide eljön-e? A nyáron – nyolc év után – itt volt az anyja is. Fogorvos, kánikulában kesztyű volt a kezén. Amúgy barátságos, de a gyereket ritkán engedi el. Pedig Józsi mondta, mikor júliusban kiment Olaszországba:

– Egy hónap hosszú, de Béla eljön minden héten. Hoz majd, amit mondanak neki.

Nem hozott, mert azóta sem látták. Az a bolond Józsi – mások beszélik – hátsólovat vett neki, azon nyargalászik, és légpuskával lődözi a verebeket.

Pálma más, meg az anyja is.

Őket siratják máig, csak Józsinak nemigen lehet erről szólni. Még jó, hogy ők el-eljönnek, és szerencse – bár ezt végképp nem érti –, hogy Józsi jóban van mindnyájukkal. De akkor mért kellett elválni? Az ilyen öreg már nem tud eligazodni ezen a mai bolond világon.

– Majd a legkisebb unoka! – mondta Józsi a tavaszon, mikor a harmadik gyerek megszületett. – Látják, tiszta öregapja az álla is.

Lehet, de még nagyon apró. Kétszer látták csupán, félti az újasszony. Ők jobban járnak, ha helyette az anyja lenne a menyük. Fiatalka az is, negyven múlt, a lánya még gyerek. Az apja bőbeszédű, kedélyeskedő, mindig viccelődik. Ötven éves lehet, mint az ő első gyerekük volna. Legfurcsább, hogy nem nászuramozzák egymást, Józsi kívánságára a nevén kell szólítani. Ha megölnék, most akkor sem jutna eszébe, hogy hívják. Az öregasszony – füle a konyha felé –, rettenetes, mennyire összekeveri a kiterjedt rokonságot. Főleg a menyéit. Jó, hogy nem sértődnek meg, föl sem veszik tőle. Újabban mind azzal kezdi, hogy elmagyarázza, ő kicsoda. Marikát néha mégis Orsinak szólítja. Hiába, igazán csak őt szerették. Legjobban az ő fajtájuk. Lelalábbis így látják. Lőrincen sem esett le a gyűrű a kezéről, ha valamit csinálni kellett. Persze, Marikának sem, csak ő még tanul. És alig idősebb, mint a nagyobbik unokájuk. Hogy Józsinak milyen esze van...?

Fölhajtja ismét az üveget, nem jön belőle semmi. Körülményesen visszadugja a helyére, s a lábason akad meg a szeme. Liszt vagy dara van körülötte, koromra égett valami a fenekén, úgy látszik – önti el a méreg –, főzni próbált a felesége. Az isten se tudna magyarázatot adni rá, mikor miért sikerül vagy nem sikerül neki, amihez hozzányúl. Kudarcs esetén jobb, ha ő is befogja a száját, mert az átkok szórja a világra.

Söprűt vesz föl, lapátot keres, összekotorja a szemetet. Önt majd rá meleg vizet, a tyúkok elcsipegetik, mást nem lehet kezdeni vele. Az öregasszonyra nem bízhatja ezt

sem, visszaöntené valamelyik zacskóba, és vele etetné meg. Nincs érzéke a világon semmihez, győtrelem az élete a mellette valónak, de úgy látszik, az isten is fél magához venni.

Szétnéz a spájzban, nemigen van ennivaló. Otthon ilyenkor már frissen füstölt kolbász illata csiklandozta az orrát – az valami fölséges érzés –, itt csak avas, tavalyi szalonna lóg egy madzagon, mellette sonkacsülök, kevés lenne egy éhes kutyanak. Ideje, hogy valami hazakerüljön a füstölőből. Józsi evvel is urizál, mással füstölteti a tölteket. Lopják is, biztos, nem elég, hogy fizetni kell érte. Akart venni tegnap egy kis új szalonnát, de sehol sem kapott. Pedig azt mondja a rádió, az a mechanizmus nagyon jól zárta az óévet. Lehet, hogy vannak, akiknek jól – voltak olyanok mindig –, de őket az isten sohasem hordozta a tenyerén.

Kijön a spájzból, éhes nagyon, keze megcsúszik a konyhakilincsen. Lám, nyitva van, pedig az öregasszony ma még nem volt az udvaron. Mostanában ő is egyre figyelmetlenebb, de hangosan csak a feleségét szokta szidni. Nem Józsinak, önmagának sem szívesen ismeri el, hogy már ő sem a régi.

– Maga az?! – szólal meg az öregasszony, és felül az ajtónyikorgásra. Kendője a homlokára csúszott, a régi lópokróc a dunyha tetejéről lent van a földön. Ráigazítja, beljebb tolja a párnát is, érzi, hogy elmegy az étvágya. Sötét van itt, az ablak befagyva, a hideg egyre jobban hatol a ruhája alá. Csípi, rágja a bőrét, inge mintha hozzáfagyott volna a hátához, halántékát mégis forrónak érzi.

– Lőrincen voltam! – néz az öregasszony egy kivehetetlen pontra, és gyerekes örömmel mesélni kezd. Mint minden reggel! – gondolja az öreg, s legszívesebben visszafordulna. Pedig mióta itt laknak, neki is az álmok jelentik a legszebb órákat. Éjjel átéli, ami nappalónként mocorog a fejében. Néha egybefolyik a valóság a vágyakkal, azon kapja magát, hólapátolás közben is a sógorral vitázik. De most az asszony nem hagyja gondolkodni:

– A paksi vásáron voltunk – folytatja –, kasmírkendőt vett az ángyom. – S mondja, gyakran összefüggéstelenül, szerencsére nem törődik vele, figyel-e rá valaki. Mint valamikor a leckét a tanítónak, reggelenként fölmondja az álmát. Ő addig kikotorja a hamut a sparheltből, bántó a hideg, néhány percre bedugja Józsi villanymelegítőjét, aztán úgy dönt, egy kicsit még visszafekszik az ágyba. Az öregasszony már a sezlön szélén ül, lábával kotorászik a papucs után, nem találja, meztláb akar kimenni.

– Maradj, ott az edény a sarokban! – szól rá, aztán ruhástól becsúszik a takaró alá. Józsi egyszer így érte, összeszidta nagyon:

– Most már értem, miért olyan koszos ez az ágynemű. A dolga felől ráérne ám letolni legalább a nadrágját.

Egyik fülén be, a másikon ki.

Józsi félóra múlva mindig elmegy, ő meg öltözzön, vetközzön?! Elég, hogy a napjaikban nincs semmi változatosság. Hajnalban kimegy, körülnéz, utána visszahúzódik egy kicsit, aztán a sparhelt, majd bekapnak valamit, s egész nap kínlódnak az újra és újra elfeketedő tűzzel.

– Mondtam, figyeld, mikor ég le, neked nincs eszed semmihez! – förmed a feleségére.

– Érdekes, tehetne rá maga is – szól az asszony, de azért odacsoszog a sparhelthez. Legtöbbször kiszedik a kürtöt, naponként kaparásznak a koromban, közben a hamuval együtt fölborítják. Mire összesöprik, és helyére illesztik a csövet is, ott van dél. Kést, villát keresnek – gyakran az asztal alól kerülnek elő –, új alkalom az összehozalkodásra.

– Farral jöttél te a világra, jobb, ha nem nyúlsz semmihez. Mintha szándékosan csinálnál fordítva mindent!

Ha összevesznek, egyiknek sem kell az ebéd.

Az öregasszony áttotyog a szomszédba, ő olyankor olvas egy kicsit. Ötkor vacsora, aztán lefeküsznek. Valami változatosságot az jelent, ha az öregasszony nem talál vissza. Ismerik már a környéken, valaki hazavezeti. Tavaly elbódult, egy tető nélküli

pincéből húzták ki. Józsi kijárta, hogy kórházba kerüljön, ő régen volt olyan nyugton, mint abban a hónapban.

Az öregasszony hangosan csurgat, aztán a lábával valahogy fölborítja az egésztestet. Rongy, vödör, fél órai csiszatolás, – ő meg sem mozdul az ágyon. Lőrincen jár, hol éberen, hol alva, mint az éjjel a felesége, s valaki meg-megjelenik a szeme előtt. Szabó koma – adós maradt egy liter borral –, a Gulyás sógor. Meghányják, vetik a világ sorát, és a maguk fájdalmait, aztán ő leballag a Siópartra, kaszálni. Valami bolond gyerek biztatja, fürödjön meg. Az kéne még, hiszen tél van. Persze, de a fű... – könnyököl fel, és csodálkozva körülnéz. Ördög tudja, de jó ez, mostanában úgys aligha sikerül elmennie.

A múlt hónapban, ahogy Lőrincről visszaért, kiment a fejéből, melyik utcában laknak. Csődület támadt körülötte már a vágányoknál, mert majdnem elütötte egy mozdony. Érdekes, a családtagjait föl tudta sorolni, elmondta azt is, kik laknak a szomszédjukban, de az utca neve – mintha meg lett volna babonázva – az istennek sem jött a nyelvére.

– Megmondtam világosan, melyik vonatnál várom! – talált rá két óra múlva Józsi. Akkor ömeltette már egy rendőr is volt. – Annyi esze – ezt itthon mondta a gyerekek – a bámészkodóknak sem volt, hogy a zsebében megnézzék a személyi igazolványát?!

Mindegy, megtörtént, egy ideig nem mehet el, az biztos.

Álmában annál többet van otthon.

Mindig a felesége nélkül, pedig ötvenhat éve házasság.

Mikor Józsi első válaszáról hallott, ez csúszott ki a száján:

– Bár én is otthagytam volna anyádat, már a lakodalom napján.

Az asszonyt ma legjobban azért gyűlöli, mert bárhova lép, vaksi szemmel is őt kíséri. „Úgy áll, hogy a tekintete rajtam legyen. Kivásállja az emberből a türelmet, de még az érzést is”.

– Ne engedje el a boltba, megcsúszhat! – szölt rá Józsi a múltkor. Majdnem visszavágta neki, hogy legalább megint kórházba kerülne.

Mert mit ér így az élete?

Igaz, ezt mondhatná az asszony is, de ő gyakran azt sem tudja, hányadán áll. Lehet, akkor legjobban neki. Motyog maga elé, beszél összevissza, nevetgél is hozzá. Ha olyankor rászólnak, bambán bámul, mintha álmából ébredne.

Igen, ötvenhat éve élnek együtt.

Tavasz, nyár, ősz, tél.

Meddig lehet, meddig kell még bírni?!

Sok embernek úgy telik el az élete, mintha mindig lakodalomban volna. Neki jött a háború, hadifogság, hazatérve a részesaratás, kuporgatni a földre. Mire lett földjük és más aratott nekik, szépségesen megvénültek. Közben újabb háború, aztán a kulákság, meg a téeszcsé. Az utóbbinak még örülnie is kellett, mert másképp a háza is adóba ment volna.

Egy nem veszett csak el: az örökös kínlódás.

A munkától nem félt soha, erről ismerik ebben az utcában is. Örül, ha hívják: Kocsis bácsi, ezt kellene csinálni.

Csak az asszony..., az volna más. Hogy legalább léphetne tőle. De ha elmegy, mindig történik valami kár. Nyúl megdöglik, tyúk elvész, félni kell, egyszer a házat fölgyújtja.

Hozzá lesz már láncolva a sírig?!

Aki börtönben ül, legalább tudja, mikor telik le az ideje, ez a szerencsétlen talán őt is túléli. Ezer ránc, csupa csont, ráaszott a bőre. Hanem a gyomra a vasszeget is megemésztene. Kérődzik egész nap, nem áll meg az állkapcsa egy pillanatra sem, néha a sarokban félreállva őrli az ínyével az ételt. Azt hiszi, ha ő nem lát, őt sem látják.

A fia olyan asszonyokat hagyott el, akiknek ő a lábát is megcsókolná.

Ha az isten meghallgatná a sóhajait...!!!

Mindegy, őrá ez méretett.

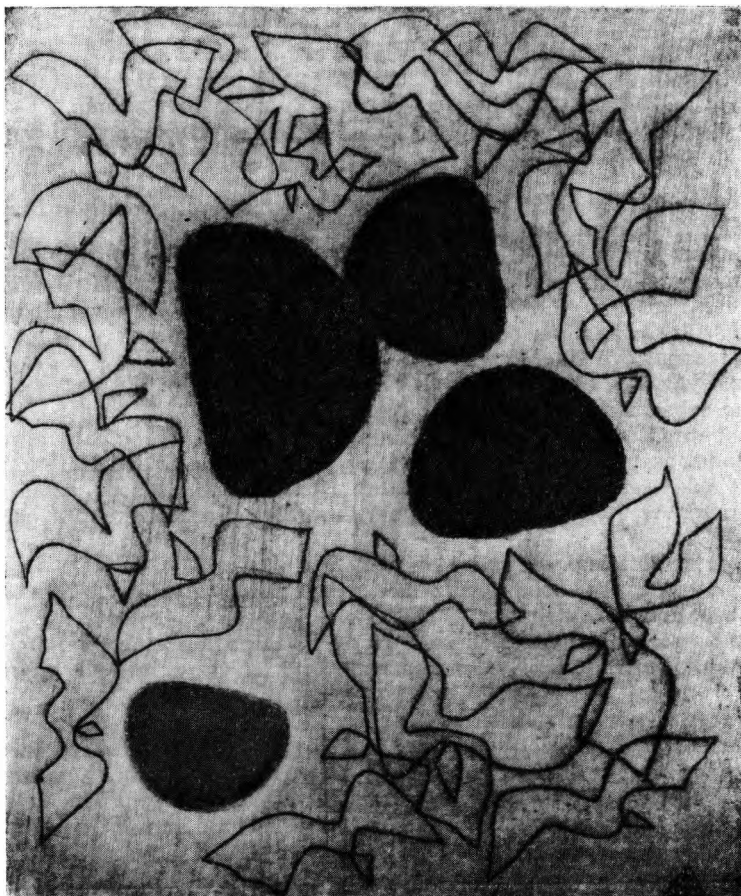
Ha elolvad a hó, talán más lesz a kedve.

Saláta, eper, hagyma pihen most a vastag takaró alatt, az ablak előtt tombol a szél. Hideg és forróság futkos a testén, a dunyha alatt sincs nyugalma. Nehézkesen föl-kászálódik, odaáll az ablakhoz. Pörög, kavarog a hó az udvaron, meg-megújuló erővel csapódik a vaskerítésnek. És magasodik, magasodik, lassan eltűnik a rózsák koronája. Tizenhatban, az Uzsoki-szoros tájékán még vastagabbnak feküdtek a tetején. Ha egy kicsit fáztak, kergették egymást. Volt ott egy fasindós ház, leszedték a tetejét tüzelőnek. Ő úgy közelhajolt egyszer a lánghoz, megégett a köpenye. Érdekes, a keze nem fázott, – akkor volt huszonhat éves. Most – érzi – egyre lázasabb. Meleg szoba és vizes borogatás kellene, mint annak idején Lőrincen.

Csend van, alighanem elbólintott az asszony.

Megigazítja a kucsmáját, harap egy pogácsából, s megy újra az udvarra. Megy, kezdi előlről.

Hunyorog a sűrűsödő hóesésben, karja, derékfájása nem enyhül. Mindegy, az ember tegye a dolgát, amíg mozog – egyenesedik föl néha, s előre örül, hogy elmondja majd Józsinak, nemcsak a háztetőt takarította le, az örege havat az udvarból is kido-bálta. Ha közben a szerszám ki nem fordul a kezéből...

Élére fordul a mező

*Kinjában élére fordul a tikkadt mező.
Láthatod alaprajzát – falak rajzát.
Legurulnak a tanyák,
elmenekülnek a járó vadak,
kifolyik a víz a kutakból,
ami maradt.*

*Én hova menjek, én kihez könyörögjek?
Házatlan testű csiga meddig legyek?
Voltam erős vár ...
Hol van az már!
Ülök,
a hátamat bőkik sziklás hegyek.*

*Fölforrt kocsonya lett az agyam.
Érezni egyszerre mindent! –
meddig bírom?
Termelem a világba rezgő énekeket.
Automata: élek, s azt leírom.*

*Lennék, ha hinni tudnám, az isten kísérlete.
Kíváncsiságom báránya! Felhő sehol.
Kiszárit a radioaktív csillagsugár.
Gurul a kéve, petrence, boglya, kazal.
A fölfordulásban a múlt szétszóródik.
Élére fordul a mező kinjaival.*

Tisztelgés isten előtt

*Tisztelgek a teremtő isten előtt,
poharát feltöltöm borral ismételten.*

*Részegedjünk le, igyunk, éltsük őt,
aki az űri csöndben lesz az isten.*

*Fönn a csillagvilág – rendre kimért
pályákon – a temetés lassú szertartása.*

*Töltöm a poharakba a bikavért.
Lemállik delelő napunk arany-máza.*

*Szárnyam tollai barnán kihullanak,
és eljegesedik a katedrális,*

*durrog a légvezetékben ajtó, ablak,
szívünkben még egy világ nem virágzik.*

*De ezer angyal-virág a nyílt mező
aszályán hervadozva, illatozva . . .!*

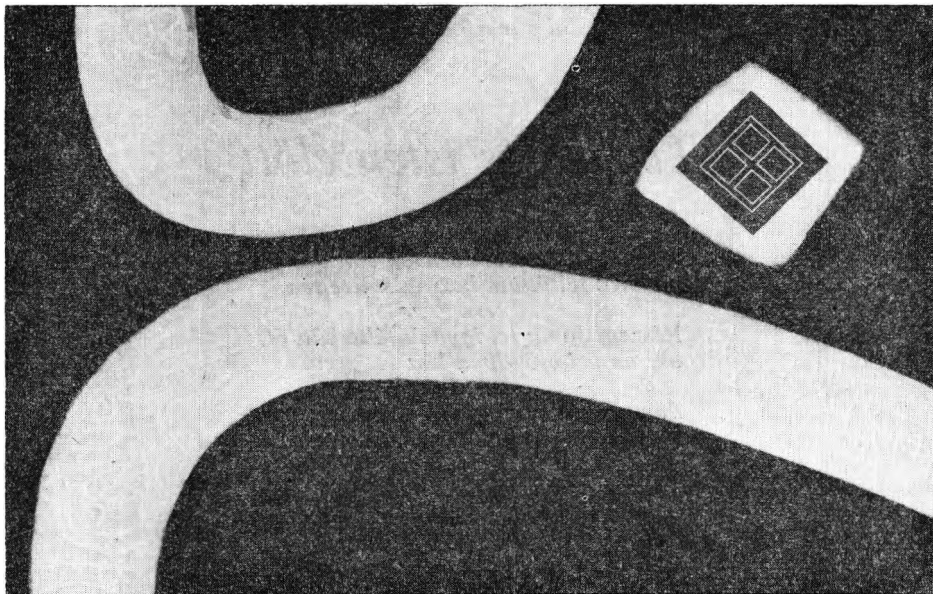
*A bikavér vörös, majd feketedő.
A kés az asztalunkon tövig rozsdá.*

*Valami acél-kapu mégis ragyog,
valami gyenge kórus szól azértis!*

*Vérzik, teremő isten, a homlokod.
És toszló ingem alatt vérzek én is.*

A fejszével ütött harangok

*Bűnöm a hallgatás volt,
néma tűrés.
Aztán a kondulás volt,
keserűség.
Végül az értelmetlen,
ronda lárma -
a fejszével ütött harangok
jajgatása.*

Vallomás Bicskéről

BÚCSÚ

Herceghalom után számlálni kezdtem a vasúti pálya hajlásait (addig is van belőlük bőven). Eddig, nyolc esztendőn keresztül szinte belém rögzödtek az emelkedők és horhosok, most mégis számolom őket. Kutya dolog, ha az ember végképp elmetszi élete egy szálát. Azt a szálát sosem lehet összeilleszteni többé.

Most jöttünk ki az első völgyecskeből. Jobbra jókora juhhodály, balra kis házcskákat rejteget a völgykatlan. Behunyt szemmel is ismerem ezeket a szerény kis épületeket.

A másik oldalon teljesen belefeledkeztek az ultiba. Az egyik kártyázót régóta ismerem: vasutas, az állomás mellett lakik. A másik talán tovább utazik Szárig, esetleg Tatabányáig. Füstölnek, mint a kémény. Halvány irigységfélét érzek: én sosem tudtam a számban tartani a cigarettát, úgy, mint ők. Csípte a szememet iszonyúan.

– Elfogom ám, apuskám!

A vasutas most égnek emelt kézzé változik.

– Ezt? Soha életedben!

Ez már a harmadik völgy. Utána minden eddiginél nagyobb ívben kanyarodik a vonat, s az ember szinte belekábul a bicskei halastavak ezüstös csillogásába. A sínek valósággal kettévágják a szélesen terpeszkedő falut. Azt mesélik, hogy az újtelep helyén régen mocsarak voltak.

Csomagot nem hoztam. Elég teher magamat cipelnem. Most mélységesen átérzem a „nehéz szív” kifejezés valóságtartományát. Az enyém most átkozottul nehéz, mintha kilós súlyokat akasztott volna rá valaki.

– Pihengetünk, pihengetünk? – A vasutas nyúl a táskájáért, és közben új cigarettát sodor. Soha annyi „sodró”, mint a vasutasok között!

Morgok valamit válaszképp, és a másik irányban indulok leszállni. Miről is tudnék vele most beszélgetni? Az unokájáról? Akit tanítottam s talán nem is látok többet?

Mintha menekülnék valaki elől. Máskor meglehetősen lassan mászom fel a vasútpart oldalában, most szedem a lábam. Itt, a két temető között, amelyek úgy állnak szemben egymással, mint két szomszédvár, minden csendes. Vagy száz métert megy az ember a fák között, aztán hirtelen kiszélesedik a térség. Ez már félig-meddig a faluközpont. Egyik oldalon ócska boltocska, mellette a nevezetes Szücs-kocsmá, amely csak akkor üres, ha zárva tart. Egyszer láttam egy embert, aki kitántorgott a füstből, és öt percig egyfolytában adta ki magából a sört. Hogy mennyit ihatott...? A másik oldalon már új „intézmény”: maszek zöldsége. Annak idején innen hoztam Pestre a gyümölcsöt, zöldséget, mert szebb volt és olcsóbb.

Még néhány lépés, és hirtelen szembetalálom magam második otthonommal, a régi polgári épületével. Láttam idegennek, láttam hívogatónak, láttam otthonosnak. Most szemrehányóan nézi a tékozló fiút, aki másutt próbál szerencsét. Három- vagy négyszáz gyereknek építették annak idején. Büszkén emlegetik, hogy idejárt valaha Biáról Juhász Ferenc is. Most ezerháromszázan használják, vagy talán még többen is. Néha-néha bizony csak a KÖJÁL jóindulatán múlott, hogy év közepén nem adták ki a szünetet.

Fél tízre várnak a Művelődésügyi Osztályon. Még majdnem negyed óra. Úgy illik, hogy az iskolától is elbúcsúzzam.

A sötét folyosókon – istenem, azok a téli kerengések! – visszhangoznak lépteim. Vigyázat, kicsit csöndesebben! Nem kell érzékenykedni! Csak semmi jelenet!

Itt, ebben a teremben tanítottam először. Ezt a furcsa, kesernyős szagot sosem lehet elfelejteni. A padokon vastag porréteg ülepedett meg. Az elsőbe leülök egy pillanatra.

Ülök a padban, és várom, hogy szólítsanak. Szeretném magasra tartott kézzel elkiáltani: „Jelen!”. De nem szól senki.

Egyre erősebben tűz a nap. A nagymutató vészesen közeledik a fél tíz felé. Indulni kell. Még egy utolsó pillantás. Nagynehezen kikászálódok.

Várom, hogy a folyosón nekem rohan egy gyerek. Vagy hogy egy másik a nyakamba ugrik. De a folyosó csöndes.

Még egy utolsó pillantás, s lassan besétálok azon a nagy, kitárt kapun, amely jövőmet jelképezi. A végét még nem érzékelem. De azt könnyeimen át is látom, hogy amit magam mögött hagytam, nagyon szép volt...

„ITT SZÜLETTEM”

Amikor Jakab István László megírta Bicske történetét, hosszú, hosszú lapokon keresztül a táj múltjával és természeti adottságaival foglalkozott. Engem mindig a táj jelene, tehát azok az emberek érdekelték, akik itt élnek, s ezeken a kicsi, szűk kapukon indulnak el korán reggel, hogy háromnegyed-egy óráig rázassák magukat a további vonatokon, s már ugyancsak alkonyattal térnek vissza. Akkor hamar átöltöznek, bevágják a vacsorát („estebéd” az, nem vacsora!) és szőszmötölni kezdenek a kis kertben, vagy az udvaron, vagy a ház elejében.

A helyi kisüzemek olykor munkaerőgondokkal küzdenek. Mégsem tudják elhódítani az ingázókat. Persze az ingázásnak is megvan a maga varázsa, s aki egyszer, évek hosszú sora után, leszáll a vonatról, még hosszú ideig izmaiban, idegeiben érzi a távoli messzeségek hívását.

A lakosság jelentős része mégis itt talál munkaalkalomra. A régi nagybirtokok helyén most egy remekül működő tsz (a Rákóczi) és egy meglehetősen sok válságot megélt állami gazdaság üzemel. Persze azért nem olyan egyszerű a dolog. Mert a tsz akora területen gazdálkodik, amelynek a végére sem lehet ellátni, és bizony olykor olykor parlagon is marad egyik-másik nyúlványja. Az állami gazdaságban viszont azok a mezőgazdasági cselédek tömörültek – minden nélkül –, akik régen az Eszterházy-birtok földbe süllyesztett cselédlakásaiban (most is megvan sajnos némelyik) várták a lefekvésre jelt adó alkonyatot. A tsz-ek most az új nagybirtokosok. A munkaesély értéke meghaladja az ötven forintot, a háztáji is hoz jócskán (talán túlzás, de milliomosokról suttognak a faluban), s mégis van az emberekben valami kimondatlan gondolat: tulajdonképpen mi is az értelme a szerzésnek, gyűjtésnek?

..... Tán igazuk van az ujjongó
verebeknek, ha sárga hasukat a porba levágják, nincs
innen út tovább!

– fogalmazta meg ezt a pesszimista alapérzést negyven évvel ezelőtt egy bicskei születésű költő, Forgács Antal. (Emléktáblája ott látható a róla elnevezett kollégium falában, s amikor felavatták, bizony sokan hördültek fel, „ki az a Forgács?” Érdekes: ez csak a bennszülötteket jellemzi. A napi utazók új és új hatásokat szívnak magukba, s ha lassan is, de ők alakítják a falut, és nem az őket.)

– Jó föld ez itt? – kérdeztem egyszer Nagy Sándort, akit úgy kedveltem, mint legkedvesebb barátomat, pedig csak a vonatozás sodort bennünket egymás mellé. Nagyon szerettem őt hallgatni, mert józan, logikus ésszel sorolta mindig a tennivalókat. Ha jól sejtem, a Járási Tanács Mezőgazdasági Osztályán dolgozott. Sokszor az ötórás vonattal jött ki Kelenföldről, mert iszonyúan szerette a földet és a munkát.

– Jó. És ha tényleg korszerű mezőgazdasági, nagyüzemi művelést honosítunk majd meg, akkor még jobb lesz.

Igen, még ma is megvan a messze elnyúló határ, itt-ott szénaboglyákkal csipkézve, mint Forgács Antal korában:

Morgó szél táncoltatja fölötted az ágat és gyöngé
esti színbe pólyálja mögötted a bokrot.
Kertek aljában pislog a csend, kazlak árnyában
ébred az este, s mint kísértetek merednek a riadt jegenyék.

Aztán a Szent László patak, amely a költő szerint „derűs volt, mint a boldogok, / s lágy volt, mint egy kerevet, / a patakot szerettem én / s a patak szeretett”. A mai gyerekek ugyanígy szeretik a kis patakot, amely azonban tud kegyetlen és félelmetes is lenni. Első vagy második bicskei évemben verték félre a harangokat, mert kilépett medréből és előntötte a mélyebben fekvő házakat.

A vízzel különben is sok baj van. Ha az ember a csapot nyitná, vörösesbarna lé böffen, aztán csend, sokszor délután ötig is. Nagymosás közben ott marad a ruha, csak a fél család kap levest, és ehhez hasonló örömök várnak a bicskeiekre. S ha még csak olykor-olykor lenne így! De napról napra, óráról órára ott lebeg fölöttük Damoklész kardja. A Fejér megyei Hírlap riportere egyszer megkérdezte dr. Sass Józsefet, a Nagyközségi Tanács vb-elnökét, hogy ha egyszer interpellációt intézne saját magához, mit kérdezne elsőnek. „Hogy mi van a vízzel” – válaszolta az elnök. Mert hát ő sem tud azok helyett dolgozni, akik meglehetősen szakszerűtlenül kezelik a berendezéseket, s az is az igazsághoz tartozik, hogy korszerűtlen, előregedett berendezés ez. A víztárulás... – igen, az sok gondot megoldana. De a bicskeiek nehezen mozdulnak. Emlékszem, egyszer a környékben portyáztam, s Újbarkig jutottam, egy hosszú-hosszú árok mellett, amelyet az ott élők – lehetnek vagy háromszázan – ástak ki társadalmi munkában, csak hogy legyen Szárról vizük. Ha Bicskén árkot kellene ásni, kirendelnék a pedagógusokat, a pedagógusok pedig a gyerekeket...

Az igazság kedvéért azért el kell mondani, hogy mégis a táj, a tavakkal és patakokkal csipkézett romantikus vidék adja Bicske fő lehetőségeit a jövőben. De ez még elég messze van.

ALVÓVÁROS?

Már említettem: rengetegen járnak el. Részben azért, mert Bicske képtelen lenne munkaalkalommal ellátni minden lakosát. Le-letelepszik itt egy-egy kisüzem, egy-két fiatallal gyarapszik a tsz és az állami gazdaság, a nagy többség azonban utazik. Utaznak reggeltől estig és estétől reggelig. Itt sosem üres a vonat. S mert három műszakban dolgozik a legtöbb budapesti és tatabányai üzem, még az éjfél és hajnali vonaton is nehéz akár egy tüt ledobni. Évről évre olvashatjuk, hogy a MÁV mindent megtesz a zsúfoltság csökkentése végett, de bizony a dolog nem olyan egyszerű. Amikor sokan utaznak, akkor zsúfoltak a vonatok. Milyen jó volna, ha a menetrendek készítői egyszer négy-öt óra tájban utaznának Kelenföldről Tatabánya felé! Egyszeriben ráébrednének, hogy még sokat lehetne tenni a kulturált utazásért!

Bicskén aztán kis ágakra szakad az utazók nagy folyama. Akik a kisállomáson szállnak le, az Újtelepre tartanak, és szidják az egeket, mert a sorompó bizony próbára teszi türelmüket. Aztán itt szállnak le azok is, akik a falu központjában laknak, vagy kifelé, Mány irányában. A maradék a nagyállomás kavicsát koptatja. Az öreg épület előtt ott állnak indulásra készen az autóbuszok, amelyek Csabdi, Vértesboglár, Mány és a messzebb fekvő vidékek felé röpítik őket. Mert bizony röpülnek, ha haladásuk sebességét a Bicske és Székesfehérvár között közlekedő vonatával hasonlítjuk össze. Ez a szerencsétlen, kivénhedt alkotmány több mint két óra alatt cammogja meg az ötven kilométeres távolságot.

Különben a bicskeieknek nagyon fáj ez az ötven kilométer. Azt mondják – nem is oktanul –, hogy aki messze esik a megyeszékhelytől, az messze van a megye pénztárcájától is. Sosem készítettem kimutatást arról, milyen arányban alakulnak a megyei beruházások, az biztos, hogy a nyolc esztendő alatt alig-alig látogattak Bicskére a vezetők, legalábbis nem nagyon láttuk őket. Amikor valamelyik iskolába szakfelügyelet érkezik, az is igen nehezen végzi munkáját, hetes kiesésekkel, mert Fehérvártól Bicske – a világ vége. „Ha Budapesthez tartoznánk, bezzeg...” – így sóhajtoznak mindazok, akik meg vannak győződve róla, hogy Bicske mankó nélkül nem fejlődhetik. Pedig...

Ez a pedig persze egy kicsit messzire vezet. Mindenekelőtt oda, hogy Bicskén nagyon nehéz lesz valaha is egységes tudatot kialakítani. Épp azért, mert a lakosság nagy része egzisztenciálisan nem kötődik ide, a felnövekvő generációk pedig már lelkiileg is alig-alig. Az általános iskolások még haboznak, hogy a Vajda János Gimnáziumba menjenek-e, mert utána otthon is próbálkoznak valamivel. A végzett gimnazisták nagy része aztán kirepül ismeretlen távlatok felé szerencsét próbálni. De otthon hol is próbálkoznak jelenleg? A mezőgazdaságban-e, amely már megteremtette a maga ösztöndíjait, és azok mellett kötéllal sem lehetne új ember fogadására készíteni őket? Az iparba? Az itteni kisüzemekben a fizetés átlaga alacsonyabb, mint Pesten és Tatabányán.

A község vezetői pedig mindent megtesznek. A múltkor például fórumot hirdettek, hogy találkozzanak a helyi lakossággal, és előszóban válaszolhassanak a felmerülő kérdésekre. A község különböző pontjain urnákat tettek ki, hogy írásban is adjanak fel kérdéseket. S azok szaporodtak is. Aztán eljött a találkozás napja, felvonult mindenki, aki csak válaszolt, a kérdezők pedig otthon maradtak.

De nem nagyon lehet egységes a tudat azért sem, mert az értelmiségi réteg sem egységes. Itt is az a nézet kísért, hogy csak a pedagógus az értelmiségi, végezzen hát ő minden tudatformáló munkát. A pedagógus pedig azt mondja: szép, szép, de hol kapok én annyit, mint egy mérnök vagy orvos, mégis nekem kell megszerveznem a kis zászlók eladásától a tisztaság napjáig az összes rendezvényeket. Így hát kevés kivétellel immel-ámmal végzik az ilyen jellegű feladatokat. A népművelés többnyire nem is az ő asztaluk. Azt végzi a TIT (az utóbbi időben jobban) és a Járási Művelődési Központ apparátusa (ez is jobban, de itt meg cserélődik a vezető személye). Persze máig eldöntetlen kérdés, vajon a fiatalokat kellene-e megfogni, vagy az idősebbeket. A Művelődési Otthonban a fiatalokkal foglalkoztak eredményesebben. Az idősebb generáció lassacskán kikopott. Pedig hát... bizony azokon a Bicske környéki pusztákon is elkelne a népművelés, amelyeket ősszel és tavasszal nem lehet megközelíteni, mert kerékagyig ér a sár. És ott a könyvtár is, amely olyan, mint a nagyfiú a kisinggel: rég kinőtte már kereteit, de mindaddig nem válhat munkája még eredményesebbé, míg fel nem épül az új Művelődésügyi Központ. Hogy oda ki jár majd? Félek, hogy akik eddig nem járnak, ezután sem fognak. Akkor pedig Bicske soha nem lesz peremváros, hanem „alvóváros” marad jóvátehetetlenül!

Város? 1970 januárjától lett nagyközség, és vezetői nem szűnnek meg hangsúlyozni, hogy városi adottságokkal rendelkezik. Érthető, a dolognak pénzügyi oldala is van. Egyelőre azért a városiasodás még a jövő zenéje, legalábbis, amíg Bicske nem tudja foglalkoztatni önmagát, aligha lehet számottevő várossá. Sokkal inkább válhatik egy üdülőterületi egység központjává. Ahhoz meg az ellátást kellene rohamosan fejleszteni. De amíg heves viták folynak minden szelet sertéshúsért, amíg csak egyféle felvágott létezik, amíg egy csavarért, vagy fél kiló kátrányért Budapestre kell utaznia a páciensnek, addig Bicske nem lesz város.

Van fejlődés, nem tagadhatja senki. De azért mehetnének gyorsabban is a dolgok. Persze ahhoz az is kellene, hogy a helyi törekvéseket segítsék az országos szervek, s hogy a helybéliek ne öltre tett kézzel nézzék, mi történik.

És még mindig ott a község szégyenfoltja, a péró.

Nincs tanácsülés, nincs fórum, nincs két ember, hogy ne beszéljenek róla. S arról a majdnem ezer emberről, aki félnomád viszonyok között él arrafelé.

Reggelenként kiürül a péró. A cigánygyerekek zajló csoportban indulnak az iskola felé – nagy részük azonban nem ér oda soha, inkább megreked az árok partján, vagy valami érdekes szórakozásnál. A férfiak vizet lötytyintenek magukra és rohannak a vonatra. Az idősebbek már „féljogúak”, a fiatal nemzedék talán majd a munka révén megtalálja a beolvadáshoz és a kulturálódáshoz vezető utat. Pest szinte korlátlanul nyeli el a munkaerőt... Az asszonyok kosarakkal indulnak bevásárolni. Közben csoportokba verődnek, harsogva dicsérik vagy szidják a szembejövőket, s még a falu központja is visszhangzik kiáltásaiktól.

Közben nagyon-nagyon lassan folyik a cigánytelep felszámolása. De annyi előítélet, évszázadok alatt felhalmozott jogos és jogtalan, okkal vagy ok nélkül meglévő ellenszenvvel kell itt megküzdeni, hogy eltelik bizony néhány esztendő, amíg a cigányság beolvad.

1966 óta négy család épített, 19 pedig a község különböző területein vásárolt magának lakást. Ez azt jelenti, hogy 23 család költözött ki négy esztendő alatt a péróból. Hogy jöttek-e, arról nem beszél a fáma. S hogy a kimentek miképp nevelődnek át, az is titokzatos folyamat, hiszen nem is egyszer fordul elő, hogy a szomszédok a legkülönbébb megyei és országos fórumokat ostromolták, nehogy cigányszomszédságba kerüljenek. Az is igaz, előfordult már, hogy a kulturált környezetbe telepített cigánycsalád a padló fölélésével kezdte új életét.

Mégis tagadhatatlan a fejlődés. Azzal, hogy a munkaképes cigánylakosság nagy többsége munkaalkalmat keresett magának, megkezdődött a pérón belül is az átrendezés folyamata. Mint ahogy a konszolidáció irányába mutat a Járási Rendőrkapitányság vezetőjének nyilatkozata, aki szó szerint ezeket mondta az egyik tanácsülésen: „A cigánysággal meg vagyok elégedve, mert ha a bűnözési statisztikájukat összehasonlítjuk a tíz évvel ezelőttivel, hatalmas a javulás”.

A legkisebb korosztályokat kellene megfogni. Az első lépés megtörtént: cigányóvodát létesítettek. Persze, lehet vitatkozni azon, hogy miért kell külön cigányóvoda, s miért nem járhatnak a cigánygyerekek a többiekkel. Hiszen nincs külön cigányiskola! Ezzel együtt óriási lépés! És ha sikerül elérni, hogy az iskolába járók nagy többsége ne morzsolódjék le, akkor egy-két nemzedéken belül Bicske szegényfoltja eltűnhetik.

A legendák még élni fognak. Úgy, ahogy a költő fogalmazta egyik cigányversében; ezt is a bicskei „péró” ihlette:

A cigányokról eddig nem beszéltem,
szegényektől, jaj, istenem, de féltem,
amint jöttek rongyokba burkolózva,
a foghíjas kerítésnél lopódzva.

Kéregettek, s árultak mindenfélét:
gombát, vasszeget és óriás facsészét,
hajuk között az éjszaka szikrázott,
és szén-szemük ijesztően parázslott.

Gyereket esznek, tartotta a fáma,
s kire ránéznek, eltörik a lába,
a vérivástól barnult meg a bőrük,
futottam is, ahogy tudtam, előlük.

Egyszer aztán eggyel szembe akadtam,
hirtelen jött, már el nem szaladhattam,
csodaként néztem, eltátva a szájam,
ő is rámnézett, s nem tört el a lábam.

Hol vannak már a rongyokba burkolt cigányok? Bicskén már kéregetni sem kéregetnek (ez is pesti szokássá vált). Inkább azzal keltenek feltűnést, hogy elegánsan öltöznek, s hogy az évszázados visszaszorítottság után elképesztő arányokban keresik helyüket a megváltozott világban. Meg kellene őket tanítani az „életvitel”-re, arra, hogy nem minden pénzért kell rögtön elkölteni, mert „egyszer hopp, másszor kopp”. A viselkedés szabályait kellene oktatni a számukra, hogy nem csak övék a nagyvilág, s meg kellene teremteni köztük az összetartó kultúrát, mert jelen pillanatban nagyon kicsi a kultúrigényük, még tizenöt-tizenhat éves korukban is meséket követelnek az iskolában.

Optimista lennék? Nem tudom. Míg Bicskén voltam, háromszor próbáltak cigány-osztályt teremteni. Tanítottam mindegyikben. S valahogy a szívemhez nőttek az Oláh Pistik, Karcsik, a Raffael Pisták, Németh Karcsik, Poncok Jósikák – akinek bölömbika hangja elhallik a község egyik végétől a másikig –, Ilonkák. Mindegyikben valami megfoghatatlan, de nagy ragaszkodást éreztem, s romlatlan értelmet, amely adottságként él bennük, s nekünk kellene hatékony erővé formálni.

És azt hiszem, az a péro sem olyan szörnyűséges már. Igaz, egyszer jártam csak benne, az is valóságos népünnepély volt, mert ilyenkor, aki csak teheti, csatlakozik a vendéghez, valóságos udvartartás veszi körül, s szerencsés esetben még a disznók is utána nyargalásznak. (Itt vannak a legszebben gondozott állatok!) Talán öt-hat épületet kellene lebontani a központban, s kicsit levegősebb lenne máris, no meg kötelezővé kellene tenni egy-két W. C. építését, mert a jelenlegi helyzet sötétségét épp a higiénia teljes hiánya okozza.

Sass József szerint a probléma egy nemzedéken belül megoldódik. Estélyi Gyula szerint, aki a járási pártbizottság első titkára, kicsit hosszabb a perspektíva. Azt hiszem, neki van igaza. De szurkolok, hogy mégse a mi igazságunk teljeseadjék...

A JÖVŐ

Hosszú ideig azért folyt a harc bicskei viszonylatban, hogy ipar települhessen Bicskére. Most megváltozott a helyzet. Mindenki rájött – és ez is elsősorban Estélyi elvtárs érdeme –, hogy a főváros közelségével lehet kalkulálni másképpen is. Amikor Kőszegfalvi György és Bakonyi Dezső tanulmányai megjelentek Bicske lehetőségeiről és adottságairól, mindenki úgy érezte, új dimenzióban lehet és kell is gondolkodni.

A képlet röviden a következő: A nagyközség két város vonzásterületében fekszik. Nyilván fölösleges itt egy harmadik ipari várost teremteni. Azt a módot kell tehát megtalálni, amelynek segítségével Bicske a két város, Budapest és Tatabánya kiszolgálójává válhatik. Ehhez pedig arra van szükség, hogy összhangba kerüljenek a gazdasági és üdülőtérületi érdekek, s medrébe terelődjék a jelenleg tapasztalható spontaneitás, azaz kezdődjék meg ezen a részen egy üdülőtérületi központ kiépítése.

Jelenleg ugyanis az országos adottságok nem elégítik ki az igényeket. Régen elmentek az emberek a Balatonra vagy éppen a Velencei-tóhoz. De most – városból városba jutnak. A Duna-kanyarral lassacskán ugyanez a helyzet. Viszont a városi embernek már szinte parancsoló szükséglete, hogy valamilyen módon, akár rövid időre, szabaduljon a köröngetegből. S a nagy többség nem passzívan szeretne pihenni, nem hunyt szemmel ringatózni a napfényben vagy a Duna hullámaiban, hanem szabad idejét is szeretné hasznosan eltölteni, kertcskét művelni, zöltséget természetzeni a háztartás számára, vagy a szőlőt kötöztetni, s utána ingujjban ízlelgetni a hegy levét. Nos, ezeket az igényeket Bicske és környéke jelenlegi állapotában is ki tudná elégíteni. Már csak azért is, mert aránylag könnyen megközelíthető, még gépkocsi sem kell eléréséhez, vonat és autóbusz is jön erre, úthálózata is kielégítő. S ráadásul van ennek a tájnak nagyon erős hagyományrendszere is, amelyet azonban előbb felszínre kellene hozni, tudatosítani kellene.

A területrendezés szakemberei úgy gondolkodtak: tíz-tizenöt esztendő kell hozzá, hogy új üdülőtérületi központ alakuljon ki Bicske környékén. A jelek – a hegyoldalokban sorakozó vikendházak, a megújuló présházak, az alkalmi horgásztanyák – azt

mutatják, hogy ennyi időbe sem telik és alapvetően megváltozhatnak itt a táj arculata. Erre vall a rohamos spekuláció is. Az a telek, amely tíz esztendeje tízezer forintot kóstált, most ötszöröse drágult, s jönnek, jönnek szüntelenül a hiszékenységek vámszedői, a spekulánsok, akik megéreztek, hogy jó boltot lehet csinálni. Nagy szükség lenne itt is és máris egy intő bizottságra, amely elejét veszi a táj kihasználásának, a rendszeretlen építkezéseknek, és eldönti, melyik helyet lehet kisajátítani, melyiket nem, hol, mit kell rendbehozni, milyen vállalatokat lehet befektetésre ösztönözni a táj beépítésére.

Nálunk manapság az jellemzi az üdülőterületek kiépítését, hogy elsősorban a külföldiek igényeire vannak tekintettel, így aztán számunkra hovatovább hozzáférhetetlenekké válnak. Bicske környékének épp az a jellegzetessége, hogy a mi igényeinket képes kielégíteni. Mert egyesül itt mindaz a természeti szépség és adottság, amely hazánkban megvan ugyan, de más és más területen. A hegyvidék barátai bizonyára örömeiket lelnék a *Szár-Újtelep-Nagyegyháza-Óbarok* kerítette területben, amely a Vértesszesélyes lankáit s a Gerecse völgyeit köti össze. Ennek a résznek jó útja, vasútja van, parcellázott, közművesített, tehát elenyésző ráfordítással kialakítható lenne üdülőterületnek. A nagyegyházi halastavak mentén pedig ideális horgásztanyákat lehetne teremteni, amire azért is szükség volna, mert sajnos hovatovább egyre szűkebb területre szorulnak.

Égészen más jellegű igényeket elégíthet ki a *Túkrös-Csabdi-Előhegy-E 5-ös út-Halastavak és a budapest-győri vasútvonal* határolta rész. A Bicskéhez közvetlenül, közigazgatásilag is hozzátartozó Csabdi romantikus emelkedőivel, kis ráfordítással élővé varázsolható parkjaival a terület egyik legszebb része. A többi: mintegy 400 katasztrális holdnyi zárt kert és 200 kh hétvégi nyaraló építésére alkalmas telek azoknak is pompás hétvégi pihenési lehetőséget tartogat, akik a kellemes és hasznos egybekapcsolására törekcszenek. A turistáskodásra vágyók bizonyára örömmel kirándulnak majd a Hegykastélyhoz, az első magyar csillagvizsgáló romjaihoz, ahol egy campinget akár helyi erőből is lehetne teremteni. (Általában: Bicskét egy megfelelő hotellel, vagy egy ügyesen „körülbástyázott” campinggel Budapest elővárosává lehetne formálni. A külföldiek esetleg innen indulnának budapesti felfedező útjaikra, ami előnyösen befolyásolná a főváros jelenleg meglehetősen ingatag közlekedését is.)

Korlátlan számú pihenőtelket lehet kihasítani a *Máléhegy-Ginza-Szent Györgypusztá-Szent László-patak völgy-M 7-es út* határolta részből, amely alkalmas vadászatra, sok örömet nyújthat a lovassport kedvelőinek, s elképzelhető az is, hogy egy olyan autósétányt lehet itt kiépíteni, amely összeköti a területet Budapesttel és a Velencei-tóval. Ha a Szent László-patak vizét mesterségesen megduzzasztanák, körülbelül tíz kilométer hosszúságú törendszet jönne létre, új fürdő- és horgászpáradicsom. (Feltevé, hogy a szorgos vállalatok addigra nem szennyeznek el még a vizeket.) S akad itt még egy híres látnivaló: az Etyeki Szőlő- és Gyümölcs gazdászág, amely sok lépést tett már bizonytalanná, sok szót akadozóvá.

És végül: a váli völgy, csodálatos zártkertjeivel, az alcsúti arborétummal, zúgó erdőjével, melyet oly szépen jelenített meg Vajda János (akinek váli emlékszobájára bizony ráférne egy kis korszerűsítés, felfrissítés!).

Van tehát perspektívája ennek a vidéknek. Van annál is inkább, mert a jelenlegi üdülőterületek telítődtek, s még inkább azért, mert a közeli Tatabányának egyáltalán nincs zöldövezete. De van azért is, mert olyan agilis, sokat akaró vezetők állnak itt az élen, akik tudják, mit akarnak, és tisztában vannak a lehetőségekkel.

Persze a legnagyobb nehézségeket ők sem tudják megoldani, nyilván országos akarat kell ide. Mégis érdemes ráfigyelní egy pillanatra Bicskére és vidékére, mert nagy lehetőségek rejlenek benne, melyeket elmulasztani könnyelműség volna.

Családvédelem és felelősség

Kevés olyan divatos kérdés van manapság, mint a népszaporulat, a nemiélet, a szexualitás kérdése, amiről annyit hallunk, látunk és olvasunk az ismeretterjesztés, a tömegkommunikációs eszközök segítségével. Elég csak a Televízió ismert műsorára gondolni (némelyik nem a legszerencsésebben sikerült), a Helga című filmre, a különféle sajtótermékek nemi életet (szexualitást) tárgyaló írásaira.

A társadalom minden szintjén, minden réteg, mindenféle foglalkozású ember érdeklődést tanúsít korunk e fontos, időszerű és megoldásra váró kérdései iránt. Az azonban már kevésbé szerencsés, sőt felesleges és visszataszító, amikor a közgazdász vagy a szociológus a forgalomban lévő fogamzásgátlószer melléktüneteiről tart kiselőadást. Ez ugyanis meghaladja a gyógyszerekkel szemben támasztott kötelező útbaigazítás ismeretét.

Talán a kérdés sokféle összetevője és szubjektivitása az oka annak, hogy tudományos, gazdasági és egyéb okait figyelmen kívül hagyva, mindenki a maga módján igyekezett megoldani. Helyesebben, mindenki bírált, mindenki a másikat vádolta a hibáért, de az ügy érdekében nem sokat cselekedett, minden maradt a régi. Sajnos, ezért nincs még ma sem igazi gazdája e közérdekű problémának.

MIÉRT IDŐSZERŰ?

A második világháború után világszerte, de főként Európában és Amerikában megindult fejlődés az általános életszínvonal emelkedésével, az ember fokozott előtérbe kerülésével járt. A civilizáció fejlődése, az általános kulturálódás megindulása az élet „titkai”, kényes kérdései iránt is megnövelte az érdeklődést. Európában az utolsó negyedszázadban az átlagos életkor 65 év körül mozog. Korábban ez mintegy tízzel alacsonyabb értéket mutatott, ma viszont ez az érték évről-évre emelkedik. Az általános életszínvonal emelkedésével természetesen vele jár az is, hogy a férfiak és nők biológiai életfunkciói kitolódtak.

Nem ok nélkül állapította meg az Egészségügyi Világszervezet (WHO), hogy a fiatal kor 45 életévig tart. Az orvostudomány fiatal ága, a gerontológia (az öregedés problémáival foglalkozó tudomány) pedig azon fáradozik, hogy az élet minél hosszabb időre kitolódjék, eltűnjön a tehetetlen öregkor. Beade legújabb könyvében 120 évre teszi 2000 után az élet leghosszabb időtartamát.

A legfontosabb pedig az, hogy most jutott el a társadalmi fejlődés oda, hogy az alapvető ösztönöket a lét- és fajfenntartási ösztönt, jelentőségének megfelelően értelmezze. A fajfenntartás ösztönében korábban a nemi életnek, a szexualitásnak vajmi kevés jelentőséget tulajdonítottak, és az utódlás biológiai funkciójában kimerült ez az ösztönvilág. A mai felfogásunk szerint az örömszerzés, a szexualitás legalább olyan fontos része a fajfenntartás ösztönének, mint az előbbi. A nemi erkölcs pedig csak a szocialista társadalomban humanizálódott, juthatott el oda, hogy elfoglalja méltó helyét az ember életében.

Sokszor elhangzik az a megállapítás, hogy nincs szexuális kultúránk. Sajnos, nem alaptalanul. Nem tudjuk manapság még elég jól beilleszteni társadalmunkba a helyes szexuális életünket, így gyakran megesik, hogy alá- vagy túlértékeljük.

A nemi élet, a szexualitás célja, részben a biológiai ösztönök kielégítése, részben a reprodukció, az utódlás biztosítása, amiről a későbbiekben lesz szó. A szexualitás

lényege az egyéni önmegvalósulás során a biológiai tulajdonságok humanizálódása. Vagyis felelmei a szexualitást a humanitás szintjére, hogy küldetésének megfeleljen, mert ellenkező esetben redukálódik, állati szintre süllyed.

NŐ ÉS TÁRSADALOM

A korábbi társadalmak után a nők helyzete is lényeges változáson ment át. A női emancipáció csak a legfejlettebb társadalomban mehetett végbe. A folyamat nem volt zökkenőmentes, jelenleg is tart, de a közeljövőben a szocialista társadalomban végleges megoldást nyerhet. Hat még a múltból maradt örökség, az emberi fejeknek is meg kell barátkozniuk azzal a gondolattal, hogy a nő a férfiakkal teljesen egyenrangú, nem lehet többé kizsákmányolt. Hivatása ma már sokkal nehezebb és bonyolultabb, mint valaha. A mai nő nemcsak munkahelyén dolgozik, de feleség, anya és a háztartás vezetője is.

Anyasági hivatása biztosítéka a reprodukciónak, minden nemzet legfontosabb kötelességének. Ez a funkció nemcsak számokban, de minőségben is felelős az utódokért. A nővédelem tehát fontos része a társadalmi gondoskodásnak. Ezt tükrözi egészségügyi ellátásunknak az a törekvése is, hogy fokozottabb védelmet és ellátást biztosít a dolgozó nőknek. A 20 hetes szülési szabadság, a 2 éves anyasági segély bevezetése szinte példátlan az egész világon. Ez azonban önmagában nem elégséges, mert a másik oldalon viszont a nőket sújtja a terhességmegszakítás, mint a fogamzásgátlás legbarbárabb módszere. A nők jogainak teljes érvényesítéséért szállt síkra az MSZMP X. Kongresszusa is.

A női egyenjogúság, a nő munkábaállítása, az új gazdasági irányítási rendszer, a nő védelme megköveteli, hogy alkotmányunk még több jogot biztosítson a nőnek, mint anyának és mint munkaerőnek; és ne a házasságot mint intézményt, hanem a családot, mint a szocialista társadalom legkisebb egységét védje. A nők ügye az egész nép ügye lett. Gondunk, bajunk van bőven, de a nők jogainak a gyakorlatban történő maradéktalan érvényesítése mindennapi feladatunkká vált.

Egészségügyi kormányzatunk az immár országosan kialakuló Nő- és Családvédelem Gondozók segítségével igyekszik közbejárni a nők legfontosabb gondjai enyhítésében. E gondozók feladata tanácsot adni a helyes családtervezésben, a korszerű fogamzásgátlásban, a nemkívánt terhességek elhárításában, a meddőség kérdésében, az egyedülálló anyák (lány, özvegy, elvált, különélő stb. terhesek) elhelyezésében, és egyéb esetleges jogi kérdésekben. Ilyen jellegű tanácsadás Baranyában is megkezdte működését.

AZ IFJÚSÁG ÉS AZ EGÉSZSÉGÜGYI NEVELÉS

Az ifjúság ma társadalmunk legtöbbet vitatott rétege. A női egyenjogúság kivívása meglegedést keltett, a fiatalok accelerációja azonban számtalan nehézséget okozott.

Éppen társadalmunk magasabb életnívója, de sok egyéb ok miatt is a fiatalok szellemi fejlődése nem követte ugyanis a meggyorsult biológiai fejlődést. A szakemberek többsége szerint a szellemi és testi érés közti fáziseltolódás okozza a fiatalok egy részének különböző formákban – különös öltözködés, hajviselet, huliganizmus stb. – megnyilvánuló lázadását a felnőtt társadalom normái vagy csak konvenciói ellen. A fiatalok lázadásának, „elfajulásának” igazolására a felnőtt társadalom egyrésze a fiatalok körében tapasztalható gátlástalan nemi életét szokta emlegetni.

A vizsgálatokból és különféle felmérésekből azonban kiderült, hogy a szexualitás egyáltalán nem központi kérdése a fiataloknak. A pedagógusok egybehangzó véleménye szerint a felnőttek többnyire a maguk szexuális gondjait és érdeklődését extrapolálják a fiatalokra, hol részvétellel, hol sunyi cinkossággal, hol pedig prúd megbotránkozással. A fiatalok maguk, ha vitára kerül sor a felnőtt társadalom ellentmondásaira hivatkoznak.

Szerintük a felnőttek társadalma különböző meggondolásokból kialakít egy széles körű erotikus légkört, de ugyanakkor a fiataloktól antiszexuális ártatlanságot követel. Ellentmondást látnak a fiatalok abban is, hogy a felnőtt társadalom szívós, következetes harccal, a sajtót is mozgósítva kiharcolta a mezítelenséget mutogató bárkat, a sztriptízt; konfekció ipara, szövetkezeti ipara jelentős nyereségrészesedéssel gyártja a miniszoknyákat és a merész bikiniket, ezeket a reklámpar minden rendelkezésre álló eszközzel népszerűsíti – ugyanakkor ugyanez a felnőtt társadalom szemforgató megbotránkozással háborodik fel, ha a fiatalok élnek a felnőttek által teremtetett lehetőségekkel.

Nem egyszer a fiataloktól az ifjúság tiszta szerelmi kapcsolatait is féltik. A fiatalok ifjúkori szerelme az élet ajándéka, élni kell vele. Lehetőleg hasonló korúakkal történjék mindez, éppúgy mint az első nemi kapcsolat is. Ez ugyanis nem hagy olyan kellemetlen érzéseket, lelki megrázkódtatást, és nem okoz egész életre szóló törést, hiszen 18–20 éves korban rendszerint azonos idealizmussal, esetleg kíváncsisággal kezdenek szerelmi kapcsolatot. A fiatal korúak nemi élete minden szempontból, de főként erkölcsi és egészségügyi szempontok miatt elítélendő, és kemény tudományos, egészségnevelési és felvilágosító tevékenységgel kell küzdenünk ellene. Elég itt csak arra utalnom, hogy akik 18 évnél előbb kezdik a nemi életet, azoknál sokkal gyakrabban fordul elő nőgyógyászati rák, és többnyire átlagos életkoruk is rövidebb. Ha viszont megtörtént a terhesség, akkor ne számkivetettként kezeljük az egyedülálló anyákat. Ne a nevelőket, tanárokat, tanítókat ostorozzuk; a szülői házban kapott nevelés a döntő. A nevelők, tanárok, tanítók nem lehetnek mindenütt jelen. Az egyedül hagyott gyermekek, a turistaházban villanyoltás után magukra hagyott fiatalok magatartásáért már nem a nevelő a felelős. Itt a gyermekbe ojtott nevelés, a magas fokú erkölcsi norma és értelem az, ami a fiatalot a korai felelőtlen cselekedetektől megvédi.

Az ifjúság helyes irányban való nevelését, az ifjúság szocialista erkölcsének kifejlődését a sajtóban, rádióban, TV-ben, színházakban látható izléstelen, csak a szexualitást fokozó darabok, nem szolgálják. A férfiak és nők közti nemi kapcsolatot ne misztifikáljuk. Tudományos felkészültséggel felvértezett oktatók gondoskodjanak a fiatalok egészségügyi neveléséről és szexuális felvilágosításáról. A koedukációs iskola jó előképzés lehet arra, hogy a fiatalok korán megszokják a fiúk és lányok egyenlőségét a társadalomban.

Nem dőlt el véglegesen, hogy az ifjúság egészségügyi nevelését ki is végezze. Tanító, tanár, nevelő vagy az orvos. Véleményem szerint az, aki az ifjúság, osztály, tanulócsoport mai problémáit ismeri és a tudomány mai állása, a szocialista erkölcs normáinak megfelelően eligazítja az ifjúságot e bonyolult kérdésekben. Az egészségügyi, így a nemi felvilágosítás azonban nem azonos a biológiai ismeretek elsajátításával, annak ez csak kis része.

A FÉRFIAK FELELŐSSÉGE

A társadalmi életben kivivott egyenlőség kiterjed az élet minden területére. Nemcsak arról van szó, hogy a férfi is segít a háztartási munkában, a gyermeknevelésben, hiszen kollektív társadalomban élünk, és a házastársak kölcsönös segítségét az élet írja elő. Ha a munkában ez már így is van, a házasságban sajnos még korántsem. Fentebb már volt arról szó, hogy a nemi élet a fajfenntartási ösztönnek egyik legfontosabb része. De arról nem, hogy az örömszerzésben a férfi nem lehet önző. A kölcsönös megértés, a nemi élet igazi ismerete a biztosítéka annak, hogy kevesebb rossz, kiegyensúlyozatlan házasság, és frigid nő legyen.

A kölcsönös szeretet és megbecsülés azt is megkívánja, hogy egymás testi és lelki egészségéért fokozottabb felelősséget vállaljunk. A férfiak természetesnek tartják, hogy a feleség betegség esetén ápolja, gondozza őket. Érdekes, hogy mennyire nem természetes, hogy a férfi a nemkívánt terhességek elhárításában is közreműködjön. „A nők dolga” halljuk a felelőtlen, nemegyszer ostoba férjektől. Milyen kár, hogy a

férfiak nem érzik valamilyen formában a terhességmegszakítások következményeit. A sok gyulladást, idegeskedést, lelki defektusokat és azt, hogy a sok terhességmegszakításon átesett nőnél jóval gyakrabban fordul elő majd nemiszervi rák is. Vajon gondoltak-e arra a férfiak ilyenkor, hogy csak addig kell a nő, a feleség, amíg a vágyaikat kielégítik. Attól sem riadnak vissza – a következményektől egyáltalán nem félve –, hogy nemegyszer elhagyják házastársukat, mert a terhességmegszakítás után gyakran egész életre szólóan meddővé válik a nő. Pedig ilyenkor a meddőségért mindketten, sőt ha igazságosak akarunk lenni, talán a férfi még jobban felelős.

A védekezés mindezek ellenére nem könnyű, de ma már bőven van rá lehetőség. Aligha szorul bizonyításra, hogy a futó kaland mindig veszélyesebb, mint a biztos, tartós kapcsolat. A nem kívánt terhesség elleni védekezés nemcsak a nők, hanem a férfiak dolga is. Egészséges gondolkodású házastársak esetében ez nem is lehet másképpen. Sajnos a gyakorlatban a védekezés legtöbbször a nőkre hárul. Ezért érthetetlen, hogy amikor a nők a védekezés érdekében óvintézkedéseket tesznek; a felelőtlen, nemegyszer egészségügyileg kulturálatlan férfiak maradi, tudománytalan megjegyzéseit is el kell tűrniök.

HAZÁNK ÉS A NAGYVILÁG

Közismert, hogy az 1000 lakosra jutó élveszületéseket tekintve Magyarország világviszonylatban egyik legkedvezőtlenebb helyet foglalja el évek óta. Ráadásul igen magas a koraszülések száma, és ami ebből következik, elszomorítóan kedvezőtlen a csecsemőhalandóságunk. Márpedig egy társadalom kulturáltságának, jólétének, egészségügyi felvilágosultságának ez egyik legérzékenyebb jelzője. Egyre szépülő, több anyagi és szellemi javat juttató szocialista társadalmunk fölénye sajnos nem tükröződik a csecsemőhalandóság vonatkozásában.

A kedvezőtlen adatok hátterében a tömeges terhességmegszakítások állnak. A lakosság számához mérten világviszonylatban hazánkban történik a legtöbb terhességmegszakítás. Talán a házasságkötések nagy számával dicsekedhetünk, de örömről nem tart sokáig, mert a válások számában már mindenkit megelőztünk, és csak a két superhatalom van előttünk azon a ranglistán, ahol ismét kivívtuk előkelő helyünket. Mi az oka ennek? A fejlett társadalomban az életszínvonal miatt eleve csökken a születések, a házasságkötések száma, állítják egyes demográfusok. De hát akkor miért kedvező a születések száma az NSZK-ban, Hollandiában, a Szovjetunióban és az USA-ban? Ezzel sem érvelhetünk tovább. A másik oldalt is bizonyíthatjuk (mármint azt, hogy a szocializmus bizonyos fejlődési szakaszában csökkent a születések száma), mert a körülöttünk lévő szocialista országokban azonos, vagy alacsonyabb életnívójú országokban is magasabb az élveszületések száma.

A legfőbb ok a felelőtlenség. „Először kocsi, aztán kicsi” elv, közben terhességmegszakítás és jöhet a gyerek, ha egyáltalán jön. Pedig az emberi élet egyik legfőbb célja a reprodukció. E sorok írója nőgyógyász, és nem találkozott olyan nővel hosszú praxisa alatt, aki előbb vagy utóbb ne akart volna gyereket. Hazánkban a koraszülöttek az alacsonyabb súlykategória felé tolódtak el. Ebből az következik, hogy sok az olyan koraszülött, akinek megmentéséért (különösen, ha még esetleg fertőző betegséget is kap) nem egyszer több tízezer forintot is fizetünk.

Ennek oka legfőképpen a terhességmegszakítás. De közülük kerülnek ki a csökkent szellemi képességű gyermekek is, akiknek száma így egyre növekszik és eltartásuk gondja az államra hárul. Az állami gondozásra bízott csecsemők száma is fokozatosan emelkedik. A felelőtlenségnek, a korai, felelőtlen nemi életnek, a válásoknak áldozatai ezek a gyermekek. Jó lenne ezt a felelőtlenséget államilag is megszigorítani. Sajnos, sok az olyan gyermek is, akit nem adnak állami gondozásba és a szülők kedveségét, az anyai vagy apai gondoskodást nélkülözik.

Hazánk egészséges fejlődéséhez nem 130, hanem legalább 200 ezer egészséges élveszületettre lenne szükség. Csak így biztosíthatnánk az utánpótlást számszerint, de a szellemi utánpótlás is kb. ennyi élveszületettből szelektálódhat a természet törvényei szerint. Közismert, hogy hazánkban a „semmit sem szabad” abortus-rendelkezést 1957-ben a „mindent szabad” rendelkezés váltotta fel. Ma már minden kétkedés nélkül megállapíthatjuk, hogy mindkettő helytelen volt. Az előző korlátokat szabott feltételek nélkül, az utóbbi lehetőséget adott a felelőtlenségre, és az egyéni szabadság hangoztatása mellett szabadossággá vált. S mindenkor, amikor ténykedéseinkkel a fennálló társadalmi rendszert jogilag, erkölcsileg vagy anyagilag bántalmazzuk, vétünk a szocialista rend ellen. Ez pedig törvényes intézkedést von maga után.

Már a 30-as években szovjet szerzők megállapították, hogy a terhességmegszakítások mintegy 50 százalékának korai és késői következményei vannak, amelyek a nők egészségét rendkívül károsítják. Számtalan ilyen megállapításra jutottak azóta a magyar szerzők is. Ezek a megállapítások kisebb módosításokkal még ma is időtállóak. Senki előtt nem lehet kétséges, hogy a védekezés legbarbárabb módja a terhességmegszakítás. Megdöbbentő, hogy azoktól, akiktől legtöbbet vártunk volna a kérdés megoldásában, némák maradtak, vagy nem egyszer szélsőséges elképzeléseiket hangoztatták. Ezek után nem meglepő, ha vezető szülészeti intézményeink jóformán alig foglalkoznak a helyes megelőzés kérdésével. Nemcsak a lakosság egészségügyi és szexuális kulturáltsága ismertetésében maradtak le vezető szüléseink, de még a szülész-nőgyógyász orvoscélszűnk is az utóbbi időkig nélkülözötte a nő- és családvédelem, ha úgy tesszük, családtervezés legfontosabb tudnivalóit. De sok kérdésben ma sincs egységes állásfoglalás és az anyagi és egyéb érdekelletétekről legtöbbször csak a napilapokból értesülünk. A szenvedő alany természetesen az a lány és asszony, akinek érdekében aránylag elég keveset tettünk.

De egyedülállóak vagyunk abban is, hogy abortus-rendeletünk mellett eredményeink egyre rosszabbak. Sem a környező szocialista országokban, sem másutt a világon ilyen kis lélekszámú ország nem engedheti meg magának, hogy abortus-rendelete annyira liberális legyen, és a felelősségérzetet, a korszerű védekezést ennyire nélkülözze. Ma már minden józan, tudományos ismerettel rendelkező szakember tudja, hogy a csemmőhalálozás legfőbb oka a terhességmegszakítás. A Magyar Nőorvosok Lapjában már korábban hangoztattuk, most megismételjük, hogy a fennálló abortus-rendelet revízióra szorul. Az ifjúság, de az egész lakosság széleskörű egészségügyi és szexuális nevelése és felvilágosítása mellett, valamennyi védekezési mód olcsó és könnyű hozzáférhetősége után – házasságon belül – csak 2 szülés után engedélyezzék a terhességmegszakítást. Bizonyára az ilyen rendelkezések mellett a rászorulóknak élnének a ma már szinte valamennyi megkapható védekezési eljárással. Még csak annyit jegyeznénk meg, hogy ilyen terhességmegszakításos rendelet gyakorlati megvalósítása az egész világon ismeretlen, nem valószínű, hogy a világ több, mint két milliárd lakosához mérten a miénk a legjobb megoldás, hiszen eredményeink akkor nem lennének a legrosszabbak.

Fejtegetéseinkben nő- és családvédelmet említettünk mindvégig, mert mint hangsúlyoztuk, az anyaságra való nevelés, a felkészülés, a praconcepcionális gondozás (az a gondozási forma a gyógyító–megelőző betegellátásban, amikor a gondozás már a megtermékenyülés előtt megkezdődik a leendő apánál és anyánál. Így a gondozás biztosíthatná nemzedékről nemzedékre a szellemileg és testileg egészséges utódokat), már a megszületés után kezdődik, hogy egészséges újszülötteket segítsünk a világra. Ez a célja a családnak és társadalomnak egyaránt. Kell annyi erkölcsi és anyagi erővel bírunk, hogy a hibákat kijavítsuk, mert különben összeütközésbe kerülünk szocialista elveinkkel.

Borsos Miklós: Takáts Gyula (érem)

TAKÁTS GYULA

60 éves

BORSOS MIKLÓS érme

CSORBA GYÖZÖ: Takáts Gyulának

TAKÁTS GYULA versei

POMOGÁTS BÉLA: Antik örökség és modern világ

MARTYN FERENC: Takáts Gyulának

WEÖRES SÁNDOR: Takáts Gyuszinak

TÜSKÉS TIBOR: Mint tán az évgyűrűk

Takáts Gyulának

1

A Kovács Sebestyén utcai kiskertes kisház Kaposváron és a római Via Giulia kiskertes nagyháza egybecsúszik bennem.

A Falconieri-palota ablakaiból mintha a sétáló „polgárjelölteket” lát-nám, s a családi udvar közepén mintha főúri barokk-kút csörgedezne.

Rég-rég semmi közük sem volt egymáshoz. Ez is, az is a saját nyelvén szólított meg, és beszélt rólad.

Köznapi gyümölcsfák, hazai virágok, locsolt-kő-szagú veranda-árnyék, régi, meleg-barna bútorok, tejeskávé, lánynevetés és rengeteg béke nyelvén az egyik –

lorgatagos utcazaj, terepszínű platán-törzsek, mozaikpadlós cellaszobák és cifra dísztermek, zúduló izgalom és öblös-villámló évezredek nyelvén a másik.

Ez a másik nyelv lett az erősebb, de nem hallgatott el amaz sem. Mindkettő egyszerre emel ki téged az időből, s idéz elébem. Nagyon figyelek, mert el akarom mondani, amit elmondanak.

2

Ránk zuhant a Város: Róma, és ránk zuhant Itália. Nem volt gyakor-latunk az ilyesmiben. Egymásnak nyomtuk vállunkat, hogy könnyebben vi-selhessük. Kishivatatalnokok merev napirendjét parancsoltuk magunkra, hogy könnyebben viselhessük.

Én gyöngébb voltam. A közösen megszabott kereteken kívül más en-gem alig tartott. Szédültem, megzavarodtam, bizonytalanná váltam.

Neked hazulról hozott, makacs életformád volt. Most visszanevézve lá-tom, mekkora erejű. Pedig akkor néha mosolyogtam egyen-máson. Persze, hogy mosolyogtam, hiszen például a decemberi–januári alig 10–15 fokos szobahőmérséklet ellenére, (amikor én esténként mindent magamra húztam és terítettem), te nem voltál hajlandó egyetlen hálójánknél többet fölvenni, mert „ez így van rendjén”, s megbotránkoztál, amikor éjszakai öltözkö-désre biztattalak.

Persze, hogy mosolyogtam, amikor például a cipő-sámfát még néhány-napos kirándulásainkra is magaddal hoztad, s el nem mulasztottad a ci-pőbe dugni, mihelyt levetetted, mert „ez így van rendjén”.

Persze, hogy mosolyogtam az ilyesmiken, holott mennyit segítettek rajtam. Tartásod engem is tartott, beléd kapaszkodhattam, és megkapasz-kodhattam benned.

3

Az a mi Rómánk húszegynéhány évnyi messzeségbe zuhant. Másfél esztendeje ismét a Városban jártam. Izgatottan indultam, – szokvány-hasonlat: ahogy a hajnali szeretőhöz.

Ott aztán kerestem, megszállott konoksággal kerestem a régit, s ke-restem hozzá az újat is.

Kevés újat találtam, s a régiből sokat nem találtam újra.

Más lett a Falconieri-palota, mellette a Tiberis, odébb a Farnese tér s a Campo de' Fiori... nem sorolom tovább.

Nyilván, mert a „vidéki” Róma „fővárosi” lett. Nyilván, mert az én szememre is rátapadt egy s más ezenközben. De nyilván, nagyon nyilván azért is, mert nélküled láttam viszont, s a te hiányod tette őket idegenné.

Az újhoz pedig még nem találtam meg a magányosság módszereit. Róma nem akart észrevenni nélküled, s mutatni magát annak, akit veled együtt szokott meg.

4

Újdonsült balatoni vagyok: három-négyéves mindössze. Régi kacérkodásom a Tóval komolyra fordult. Nem tagadom: te is kerítöm voltál. Főként írásaiddal, legfőként verseiddel.

Hát lehet-e nem odakiváncózkodni présházaidról, nádjaidról, horgászcsöndjeidről, vitorlásaidról, gémjeidről, békáidról, potykáidról, szunyogaidról, pákászaidról, bibiceidről, hínárosaidról, fakutyáidról, jég-cincogásodról, berkeidről s egyebekről olvasva.

Lehet-e másként látni a vidéket, az északi és déli partot, mint te a becei mészkövön vagy egy csónakon ülve?

5

Valamikor tíz-tizenöt éve egyszer kislányaimnak a hátrabukfencet akartam megmutatni. Természetesnek hittem, hogy meg még, bár régóta nem csináltam. Napokig terde nyakkal jártam utána. Talán akkor jöttem rá először igazán nyersen, sőt kegyetlenül, hogy lelkem és szívem idejére csöppet sem hederít a valóságos idő.

Gyulám, hatvanéves lettél. Ez a te születésnapod is amolyan hátrabukfenc-féle nekem. Ferdült nyakkal, zavartan igyekszem szinkronba jutni a valóságos idővel, mai veled és mai magammal. Bizony, első találkozásunk óta kereken harminc év telt el. Te hatvanéves lettél, én ötvennégy. Szeretném a kijelentő mondat szigorú-tárgyilagos hangsúlyával tudtára adni gyanútlan szívemnek: bizony, kocogok utánad szorgalmasan, bizony, nem helyben-jártunk, mint jó volt hinni: bizony, rohantunk az időben, rohant velünk az élet-szellemvasút, pókháló is verődött arcunkhoz, mint ott, de ez a pókháló bőrünkbe vágódott, és rajtunk is maradt.

6

A Kovács Sebestyén utca és a Via Giulia . . . A családi ház és a palota... Harminc év és hatvan év . . . Élet-koordináták, sors-meghatározók.

De mégsem ezeknek a környékén kell keresni téged. Van neked igazibb világod: saját földrajzával, éghajlatával, flórájával, faunájával, embe-reivel s legfőként –: a saját törvényeivel. Ezt a világot te teremtetted írásaiddal, s marandónak teremtetted.

Marandósága a te marandóságod is. Itt-itt kell keresni, és itt lehet megtalálni téged. Most s majd később az időben, mely csak kívülről és békésen mossa-simogatja világod határait, ostromolni meg se próbálja.

Csorna József

Jönnek felénk

Ó az a Csend: az ős-egész!
Ki mindenekelőtt és mindet...
És az a Fény!... Ismerni végre
mind!... Térképe rajzát és a forrást,
hogy tükréből kilépve,
mint sérthetetlen vértbe
nézzünk minden élébe...
Ó Az és Ez a Fény!
A parlagi számsor: – az egytől-százig –
másik láncsora hiányzik,
hogy lábon viseljük kinyját!
S a kertünkben kivertek,
mint két atlantiszi nő
e parti buckák tükrein
csak néha rémlenek elő...

A világ küszöbéig jönnek,
a formát szólító gyöngyház-partokig
s amíg a gyémánt újra metszi,
ülnek, mint szép emlékeink az idő
bányánkba épült grádicsán
s a lépcsős rétegek, csigák
virágos órája és szám-lapján
az alkony vékony márványa
meg se csorbul... Valami
csillag-tengelyű egyensúly
élő kristálya épül árbocra,
oltárra, petrencékre...

Aztán szédítő váratlanul
a vitorlák, kelyhek, tengelyek, rudak
mindent fölemelve,
– mint mértani-vonzásu bárka –
jönnek felénk, mint Ararátra...
Jönnek s e fölkenet, néma, éles ábrák
a pincéink és verseink között
– hogy tudd és soha el ne hagyd –
akár a kés, az arcukat
szivedbe mártják.

Nem szemünk, lényünk

Borsos Miklósnak

Ott ülsz ... Vagy én ülök? ...
Virágillat a tüzes sarlón,
mely itt most öblünk íve ...
Már indulásra kész, – borul –,
de még a faggyús padlón
csak nézek a penge élire.
Nem szemünk, lényünk figyel,
mikor suhint a jel,
mint villám vagy zöld öröm.
Szánkunkba merve ezt,
bár vihetném most is haza:
telt versek ... szép hajók ... halak ...
Dörög ... Testét dobálja már!
Vadrózsatüskés pikkelyekkel
vagdal a vad sárkánytaréj.
S mint élve nyúzottak szobra,
– mint Marszüasz –, a hegyek torka
üvölt ... Maradj! ... Mi lenne,
e mélyből, ha karját
vagy szép mellét emelve
síkkoltó szirtjeink között
egy deszkaszál se lengne?

Rálép a júra mészkövére

Beton vermekben gyűjtjük a vizet
s az időmérő hegy nyarában
zománcos bádog hordja szét ...
Bójáktól csillámlik az alkony
s fölébred száraz kráterében,
kriptából kél a kislombú remény!
Elrúgja görcseit, a férgek odvát
s a kőbesulykolt tölgyfa
most lényegül ... Főllál lobogva ...
Rálép a júra mészkövére
és vermünk tükréig,
mint tündér robog ...
Hogy rálelt, akár az anyját,
csak nézi és benne: önnön arcát!
A víztől visszavert mosollyal
a kútból is kilép a hajnal.

Utolsó niklai töredékek

I.

KÖLCSEYHEZ

*Nem feledtetés fátyoláva!
Terítettél le engem bárdádal,
Mint szérűdre toppant bikát.*

*.
Eged, pennád kicsiny . . . Alája
Nem fért agancsom koronája.*

II.

MAGÁRA

*Hogy elhagyjon a Múza,
Csak ezt akarta volna?
De akkor követemre,
Ha nem én,
Mint érc-csapású jel,
Oroszlán-körmű sors
Te írnád: Dániel! . . .*

A pillanat szikráin túl

*Ez az ember nemrég kovács volt . . .
Már nem a vasat,
a vulkán követ veri.
Piros szikrák helyett
a zöld lángokat kedveli . . .
A pillanat szikráin túl
kis létrákat rakva,
látja, mint jönnek föl a napra
a föld alól a fák,
ahol minden kovácsok
egyetlen, nagy kohója lángol.*

ANTIK ÖRÖKSÉG ÉS MODERN VILÁG

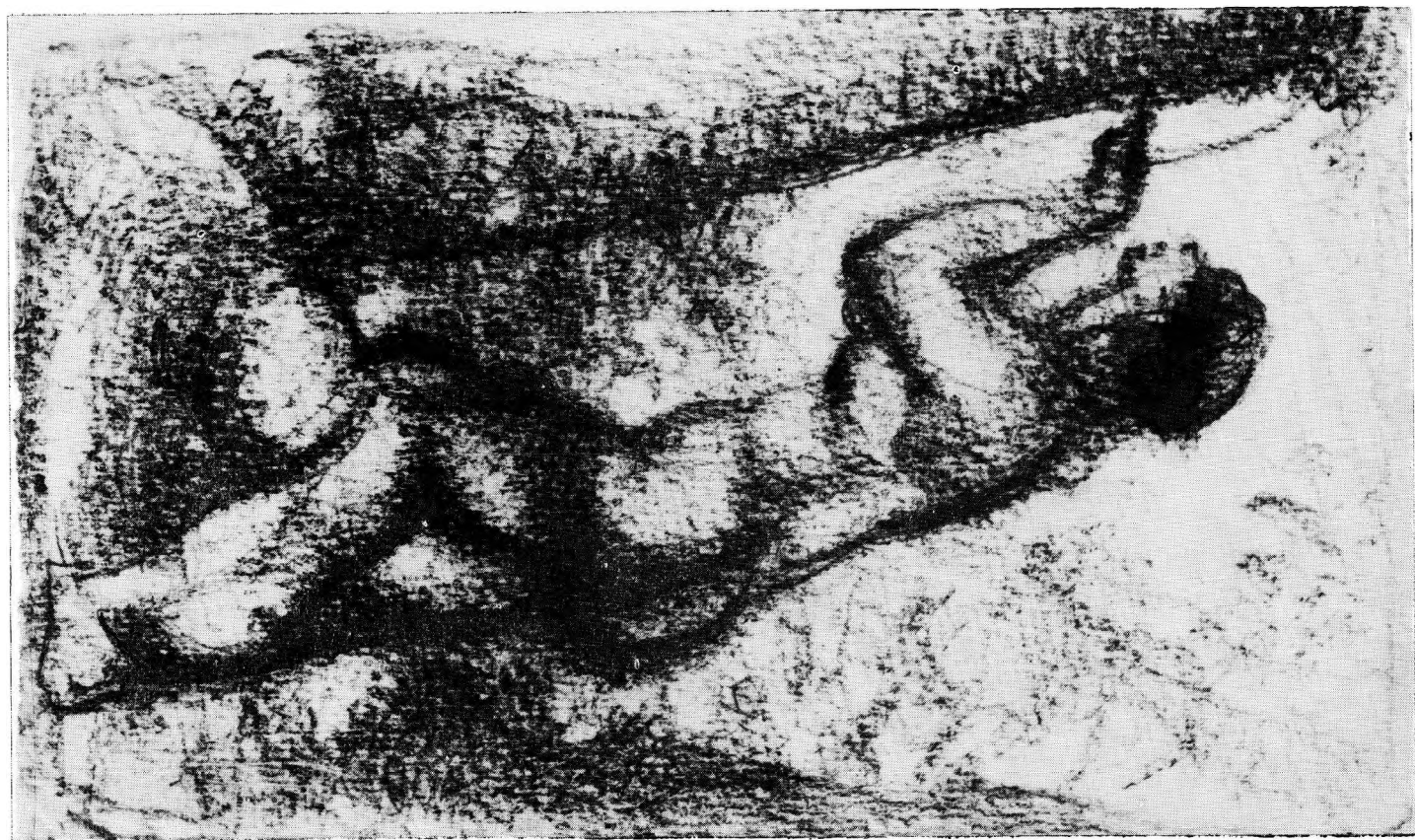
Megjegyzések Takáts Gyula: Knósszosz romjain című verséhez

Két évtizeddel ezelőtt, pontosabban 1948 telén, Takáts Gyula nosztalgikus fájdalommal búcsúzott Itáliától. A napfényben fürdő görög oszlopsorokat elhagyva visszatért a ködös Közép-Európába. „Babér helyett a köd zizeg / és zuzmarás bogáncs zörög... / Amott egy csárda... Dermedt szivedet / izzítsd e szalmaláng fölött” – hangzott a búcsúzó vers. S a búcsúba szorongás vegyült: „Majd negyven éve és első telem, / hogy mandulák virága fürdetett / s ujjam örökzöld lomb között / izzó narancsot szüretelt. / Az első tél s az is lehet, / hogy ép az utolsó telem. / Már zúg a harmadik harang. / Píros stigmája szivemen.” Aligha gondolhatta, hogy látni fogja még a mediterrán partokat. Pedig költészetének mindig ihletője, élménye volt ez a mediterrán világ: a Dunántúlban is a latin Pannóniát kereste, Horáciusra hivatkozott, ismerte és szerette az antikvitást. Életformáját a klasszikus harmónia rendjében építette, költészetében ott vannak a magyar klasszicizmus Berzsenyit idéző fényei.

Görögországba látogatva – 1965 nyarán – tehát szinte „hazatért”, otthonos tájra érkezett. A görög kultúra ugyanis talán még jobban vonzotta, mint a latin. Itáliában a görög oszlopsorokra figyelt, s történelmi érzékenységét is a görög eredetiség ragadta meg. Hellaszt ezért úgy üdvözölte, mint e történelmi-mitologikus táj visszatérő fia. Egész ciklust – *Nem, Euterpe, Delphi télé, Emlék Eleusisből, A Zeusz templom egyik oszlopára, Tragédia Epidaurus színpadán, „Sétakocsizás újholdnál Athénben”, Szalamis öble fölött, Csak szózat volt* – szentelt a görögországi utazás élményeinek. Közéjük tartozik újabb költészetének egyik önvallató, ars poeticát fogalmazó verse: a *Knósszosz romjain* is.

Magyar költő számára az utazás mindig számvetést jelent. Nem elégedhet meg a látvánnyal, a művészeti emlékek lírai leltározásával; legalább annyira kell figyelnie az otthonhagyott világra – a haza és az emberiség nagy problémáira –, mint azokra a csodákra és látványokra, amiket az idegen tájak és városok tárnak naponta elé. Vagyis nem érheti be impresszionista ámulattal, az idegen élet közegeiben is személyes és „hazulról hozott” kérdéseire kell keresnie a válaszokat; mérlegelni, gondolkodni, összehasonlítani kényszerül. S nem ritkán éppen idegenben találja meg azt a választ, azt a gondolatot, amit idehaza is keresett. Az utazásnak ezek a nyereségei okozták, hogy az elmúlt évtized költői útinaplói oly gazdag gondolatisággal, a személyes vallomás oly heves indulataival fogalmazták meg egy-egy magyar lírikus eszményeit és életelveit. Vas István és Fodor András angolai, Rónay György franciaországi, Kalász Márton németországi, Garai Gábor itáliai, Fodor József, Képes Géza – és Takáts Gyula – görögországi verseire gondolok. Valamennyi verses útinapló, vagy költői ciklus az „élménylíránál” többet ad: mindannyiuknak a költői világképet és elhelyezkedést érintő értelme van.

Ez az értelem ad jelentőséget a *Knósszosz romjain* című költeménynek is. Takáts Gyula verse már hangjával és terjedelmével is figyelmet ébreszt. A költő előző korszakaiban ugyanis – hogy visszatérjünk a műfajelmélet klasszikus kategóriáihoz – többnyire „dalok” születtek, melyek inkább a megfigyelések artisztikus rendjével, a bennük megnyilatkozó egyensúly tisztaságával ragadták meg figyelmünket, s általában kerültek a lázasabb indulatokat, a diszharmonikusabb látomásokat. A *Knósszosz romjain* viszont „rapszódia”, amely kilenc részre tagolva, egy nagyobb ívű gondolat és látomás rendjében ad képet a diszharmonikus élmény feszültségeiről. Része annak az új tájékozódásnak, amely általában Takáts Gyula legutóbbi verseskötönyvében: az 1968-as *Villámok mértanában* öltött alakot.

Teich's Cyprinids

A rapszodikus fogalmazás és a belső feszültség oka az, hogy a verset az élmény *dialektikája* feszíti; ez a feszültség szabja meg a soraiban megszólaló érzést, a kompozíciót és az egymással kontrasztot alkotó képek anyagát.

A feszültség már a költemény kezdő képeiben is érvényesül. Az első rész két képsort helyez egymás mellé: a klasszikus nyugalma mediterrán természet és a zakatoló-robbanó modern technika képeit: „kitört az Orient Expressz / a gépek vad bikája... / A buzák és pipacsok közül / egy igen, vagy talán sohasevolt / márvánnyal szabdalt horizontra! / Csattogva s mint örült sikongva / agavék s istenek testét tiporva!” Ebben a kontrasztban a vers alapvető élménye jelentkezik: a *Knósszosz romjain* ugyanis a klasszikus-antik világot méri össze a modern ember helyzetével, élményeivel. Ezt az összemérést érezhető dinamika feszíti, hiszen a klasszicitás általában harmóniát, egyensúlyt, emberi rendet jelent, a modernség pedig zaklatottságot, feszültséget, belső diszharmóniát. Évszázados hagyományai vannak annak, hogy a „modern” világ válságai elől menekülő ember a mediterrán életrend harmóniájában és az antikvitás nyugalmat sugárzó emlékei között keres belső békét és életerőt. Goethe, aki ezt a magatartást klasszikus mintává tette, így írt a *Római elégiákban*: „Mily boldog vagyok itt Rómában! Visszaidézem / azt az időt, míg fent Északon éltem: a Nap / szürkén ködlött s ránehezlűt koponyámra az égbolt, / ott fullaszt a világ, szintelenül gomolyog, / és örökös szomj űzi a szellemet énje homályos titka után s szótlan gondolatokba merül. / Immár homlokomat derűsebb éther koszoruzza, / létre Apolló hív színeket és alakot” (Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása). (Csak zárójelben hívhatom fel a figyelmet arra, hogy Takáts Gyula előbb idézett verse: a *Búcsú Itáliától* mennyire hasonló élményt – a délszaki derű és a hazai ködös, sivár élet egybevetését – fejezi ki.)

De nemcsak a táj és a környezet fejez ki egy más minőséget, mint a technikai civilizációra épülő modern világ, hanem a tájat körüllegő, a szigetek és városok, hegyfokok és romok köré aurát rajzoló történelem és mítosz is. Takáts Gyula Odysseus tengeren hajózik Kréta felé, s az út minden egyes állomásán a mitikus hajós alakját idézi maga elé. „Tüzes tengelyük körül nyűszítve, / mint veszett centrifuga / a vonító mitológiával / száguld a tajték és idő / a jelenbe” – olvassuk múlt és jelen, mítosz és valóság találkozásáról. Ezeket a találkozásokat fejezik ki a vers utalásai Odysseusra, Circe-re, Calypsóra és Tiresiasra, a jósra, aki Oidipus király végzetének ismerője lett. A magyar költő évezredek emlékei fölött utazik, hajózik, lerombolt, ám ma is élő kultúrák nyomában halad. Maga a verscím is a múltat idézi: a krétai Knósszosz városa, legendás királyi palotája négyezer éve épült, az európai kultúra legrégebb emlékei közül való.

A múlt, a mítosz idézése tehát általában szembeállítást jelent: a klasszika és a jelenkor egymásnak antagonisztikus párhaj. Különösen akkor, midőn a jelennek olyan rétegei tárulnak a költő szeme elé, amelyek véggépp tagadják az antik világból sugárzó emberséget és harmóniát. Takáts Gyula elhajózik egy sziget mellett, amelyet Görögország fasiszta megszállásának idején koncentrációs táborra építettek ki a németek: „... az ott, / a kopár, zafírral átütött, / nem is sziget, de temető... / Ezer görög a drót mögött / s egy szálig ott veszett”. Ez a kép, ez a mozzanat fejezi ki talán a legjobban azt, hogy a klasszikus harmónia hazájával mit tett a modern világ: hogy Odysseus mitológikus szörnyeit micsoda borzasztóbb és valóságosabb szörnyek váltották fel.

Ithaka tehát eltűnt az idő mélyebb rétegei alatt, a modern kor másfajta civilizációt, kultúrát, másfajta embert telepített a klasszikus romok fölé. E két kultúra, két emberi rend lényegi különbségét és feszült dialektikáját ragadja meg a vers. (Ennek a dialektikának – az összemérésnek és a szembeállításnak – a példáit tovább is lehetne idézni!) S ez a dialektika feszül a vers stílusában, metaforáiban és kompozíciójában is.

Lássuk először talán a szóképeket. Takáts Gyula versei általában arányos szóképeikről ismertek, metaforáit artisztikus belső rend teszi harmonikussá. „Piros száján a mosolya / világított, akár a réten / a sás szokott a nádból, / mikor a könnyű nyárfacsónak / kenderet szállít a békés tónak...” – ilyen derűs képet rajzolt korábban Takáts Gyula verse (*Fakutyán, tényben*). Vagy: „Kering az ég lilára-gyulladt szárnya, / s a sávós árnyak, mint a tikkadt zebranyáj / lassan vonulgatnak a kerten át” (*Sűrű nap ez*). Ezekben a képekben a belső arányosság, a nyugalmas derű uralkodott. S most? A me-

taforákban is feszültség támad, a klasszikus nyugalmú mediterrán táj látványa úgy alakul költői képpé, hogy ez a kép nyomban dinamikát kap, mozogni kezd, feszítő erő költözik belé. Tágabb és szabadabb asszociációk teremtik meg a *Knósszosz romjain* képeit. A görög szigettenger például így jelenik meg: „Az elsüllyedt Atlasz emeli karját / a térképre föl és belemarva, / ujja a kéket kiszurva / napot lélegzik újra...” Ebben a komplex képben egy egész dráma rejtőzködik. Egy másik metafora pedig a jelen és a múlt egymásba hömpölygő rétegeit világítja meg a hullámzó-tajtékzó tenger képével: „Tüzes tengelyük körül nyűszítve, / mint veszett centrifuga / a vonító mitológiával / száguld a tajték és idő / a jelenbe.” Feszültebbek és dinamikusabbak ezek a képek, tagadhatatlan, hogy Takáts Gyula eddigi metafora-alakító módszere – amely a szürrealista technikának is egyfajta Csokonaira emlékeztető „rokokó” bájt tudott adni – némiképp átalakult. Egy összetettebb és dinamikusabb metaforizmus körvonalai bontakoznak ki a *Knósszosz romjain* olvasója előtt.

Említettük, hogy a verset az élmény belső feszültsége hatja át. Ez a feszültség, a dialektika dinamikája határozza meg a költemény kompozícióját és stílusát. Takáts Gyula verse a *belső vita* szervezetlen formájából teremt költői alakzatot. A vers volta-képpen egy utazás élményeit és az élmények nyomán rajzó gondolatokat foglalja össze. Az élményeket az utazás látványai szabják meg: a hajóút, a látóhatárra kerülő szigetek és hegyfokok, az elvonuló városok. Ezek a látványok válnak a meditáció forrásává, s indítják meg a mitológiát, a kultúrtörténetet vagy a huszadik századi ember keserves tapasztalatait idéző gondolatokat. És minthogy e gondolatok nyomban szembesítik egymással a klasszikus múltat és a huszadik századi jelent, az antik harmóniát és a modern diszharmóniát, a meditáció belső vitává, az eszmélkedés szinpadán folytatott diszkusszióvá válik, s ez a vita határozza meg a költemény felépítését és nyelvi szövegét. A vita – a köznapie életben is – érvekből és ellenérvekből, kitérőkből, szaggatott mondatokból, befejezetlen következtetésekből áll. Ilyen módon alakult a *Knósszosz romjain* stílusa is. Gyakoriak a gondolatjellel vagy hármass ponttal elválasztott, illetve lezáratlanul maradt gondolatok. „– De hol van Tiresias? ... A szellem? ... / ... Ithaka? ... Nincs ... csak neki volt! ... / Velőig rázó gépház ... / Vonító mitológia / Ithaka nincs ...” – hangzik például ennek a diszkusszív stílusnak egyik jellemző példája.

A vita – mint mondtuk – a költő „lelkének szinpadán” zajlik, a személyiség belső övezeteiben. Az érveket és ellenérveket egyazon tudat ütközteti egymással össze, hogy a küzdelemből valamilyen eredmény: feloldás szülessék. A költő eszmélete így lesz – Vas István szép Cusanus-versének szavaival – „coincidentia oppositorum”, vagyis az ellentétek keresztezési pontja. Takáts Gyula eszméletében is küzdelem folyik: a klasszikus harmónia eszményét kell összebékítenie valamiképpen a modern világgal, amiben sorsánál fogva élni kényszerül. Ő is érzi azt a drámai helyzetet, amiben a modern ember él, különösen akkor, ha visszapillant az „aranykorba”: a klasszikus harmónia hazájába. „Álltam, mint borotván, e világban” – írja ő maga is, érezve a helyzetében rejlő drámai mozzanatot. Ám azt is tudja, hogy valamiképpen meg kell oldania ezt a helyzetet. Többféle megoldás is kínálkozik. Elvetheti a klasszicizmust, akár sajnálkozó lebecsüléssel tekinthet rá, de akkor az örökség egyik legtöbbet érő kincsétől fosztja meg magát. Hátat fordíthat a modern világ válságainak, diszharmóniáinak, hogy a klasszicizmusban keressen menekülést, de akkor álmovilágba, képzelgések közé kerül. S végül szintézist kereshet a klasszikus örökség és a modern világ között, vállalhatja a régit és az újat, örizheti a humánus örökséget, egyszersmind részt vehet a modern világ mozgalmaiban-küzdelmeiben.

Aki tovább akar jutni, és le akarja küzdeni a változó korszak dilemmáját, bizonyára e harmadik – igaz nehéz és áldozatos – lehetőséget választja. Ezt teszi Takáts Gyula is, midőn az antik harmónia és a modern válság dialektikájából a humanizmus mai változata felé tájékozódik. Midőn vállalja az örökséget, de vállalja a kor nagy feladatait is. Midőn a humánus rend törvényét fogalmazza meg, törvényt, amely magába zárja a klasszicitást és a modernséget, a hagyományt és a változást, s amely valamiképpen a továbbjutás záloga lehet:

Tedd hát a kezed a szívemre.
 Kedves, tedd ide bátran,
 mert ez a világ! . . . Ez,
 mi itt dobog s e fénylő kékség
 közötti vad disszonanciák
 s a vérünkből hulló reménység,
 mely íme, hogy virrad, hajónk előtt
 a napba most jeget emel.
 Hideg fővel a Törvényt! . . . Versbe!
 Ahogy a bíró, Minos emelte.
 És áll, mint ott Ida hegye,
 az örök és tiszta mérce.

Ebben a törvényben és mércében talál megnyugvást a görögországi utazás zaklató és számvetésre kényszerítő élményei után. Élmények után, melyek egy klasszikus táj klasszikus látványai és emlékei között éppen a modern világ diszharmóniáján gondolkottatták el. S melyek belső vitát keltve a klasszikus európai hagyományok és a korszerű életérzés szintézisében adtak feleletet a költő korábbi kérdéseire. Azokra a kérdésekre és gondokra is, mikről a két évtizeddel korábban fogalmazott itáliai búcsú is számot adott.

T Ü S K É S T I B O R

MINT FÁN AZ ÉVGYŰRŰK

TAKÁTS GYULA MŰVÉSZETE

A diákkorban, folyóiratokban elszórva talált versek után a *Színház az „Ezüst Kancsó”-ban* volt az első könyv, melyet Takáts Gyulától olvastam. „Miskovics Valkó, a méhészt, este érkezett meg abba a kisvárosba, amelyik ott kotyol délen, az enyhe párájú drávai síkságon. Már tél végére járt az idő. A sáros dombhátakon egyre fogyott a hó, és az utcákon szörtyögtek, fecskendeztek a járdák billegő téglái. A sötét és a köd úgy megült mindent, hogy alig tudott elvergődni a házig, amelyben éjszakai szállást remélt. . .” Így kezdődik a regény, s amint valamely zenemű elsőként leütdött hangjai fölkeltek az egész mű varázsát, e sorok azonnal megéreztetik az elbeszélés hangulatát.

A vidéken átutazó Miskovics Valkónak – folytatódik a regény – a kisváros egyetlen szállodájában, az „Ezüst Kancsó”-ban szorítanak helyet, ahol akkor már egy vándorszínész társulat tanyázik. Itt, ebben a világvégi kis szállóban hősünk akaratlanul is néma szemlélője lesz a társulat két tagja, Ladilla József, a templomi orgonistából lett színházi zongorista és Károlyi Anikó, a koloratúr-primadonna tragikus szerelmi történetének. Miskovics Valkóval újból a regény végén találkozunk, Ladilla temetésén, a gyászolók között, ahol mindegyre a szomorú kérdést ismételteti magában: „Vajon miért kellett meghalnia Ladilla Józsefnek?” Ami a méhészt megérkezése és Ladilla halála közt az „Ezüst Kancsó”-ban történik, arról szól a regény.

Arról, és még sokkal többről. Lapjain egy isten háta mögötti magyar, dunántúli, még pontosabban: somogyi kisváros, Bakád (Nagyatád?) képe bontakozik ki az olvasó előtt. Felvonulnak a két háború közti vidéki élet jellegzetes alakjai, Csullog, a reménytelenül szerelmes főpincér, a snájdig katonatiszt, a szépelgő ferencrendi házfőnök, Zöldvölgyi vándorszínész társulatának tagjai, az úrhatnám bakádi polgárok, és sorsukból megismerjük a hajdani vidéki élet erkölcsét, azt a „jóvilágot”, amikor a becület hiva-

tott mércéje a párbajkódex volt. A regény a szemétdombon kakaskodó magyar vidékieség kitűnő szatirája.

És még ennél is több: költői szépségű alkotás.

A *Színház az „Ezüst Kancsó”-ban* lapjain a regényíró nem tagadta meg a lírikust. A regényben a dunántúli táj és a magyar élet friss és eleven színei vannak jelen. A finom költőiség szatirikus elemekkel, a derű és a humor az egyre komorabb színekben kibontakozó tragikus hangokkal keveredik. Milyen dallamos, poétikus neveket viselnek ezek az emberek! Miskovics Valkó, Ladilla József, Szilva Elvin, Pasavszky de Casano... Mintha levendula illatú, biedermeier hangulatot árasztó szobákból lépnének elénk. Milyen fintort vágó, groteszk hasonlatok szövik át az író stílusát! „Lelkiismeretének avarjában gázoltak a gondolatai” – mondja egyik hősről. A sűrű atmoszféra és a költői hangulatú előadás egyrészt *A helység kalapácsa* ízeit idézi, másrészt Krúdy Gyulát juttatja az olvasó emlékezetébe.

1957-ben jelent meg a *Színház az „Ezüst Kancsó”-ban*. Azóta vagyok kortárs olvasója Takáts Gyula művészetének. Munkásságának korábbi, több mint két évtizedes szakaszát csak utólag, „irodalomtörténészként” ismerhettem meg.

Takáts Gyula 1911-ben született Tabon, Somogy megyében. Gyermekevéinek színhelyét *Egy flóbertpuska története* című, 1967-ben megjelent regényében idézi föl. Egy apáról-fiúra szálló, réges-régi fegyver köré fonódó történetet mesél el, de nem a puska és a könnyen veszélyessé váló lövés az írásban a fontos. Nem a golyó, hanem a gondolat talál célba. Az író életének kútja fölé hajolt, s annak legmélyéről fölhozta a gyermekkor emlékeit. Az öreg mordály csak ürügy, hogy megelevenítse szűkebb hazáját, a somogysági tájat és az élményeknek azt a körét, amelyet gyermekként megismert. Jelkép a puska; az élményeknek az a mágnes, amely maga köré gyűjti, elrendezi és megköti emlékeit. Az író legszemélyesebb életéről vall, egy messzetűnt korról, gyermekkoráról, az első háború utáni vidéki életéről, egy se város, se falu településről, a dunántúli élet jellegzetes figuráiról, családtagokról, mesteremberekről, vásároló iparosokról, kisvárosi tanárokról, egy kvietált tengerészkapitányról, magányos farkasként hegyközségbe szorult emberekről. A mesékből, a szülők emlékezetéből pedig egy még régebbi múlt elevenedik meg és van jelen a gyermeki képzeletben, az az idő, amikor betyárok lesték az utast az erdőn, és a mezőről elhajtották a jószágot. Az is az írónak a történelmi múlt iránti vonzalmáról tanúskodik, hogy a történet hősei, a kis gyerekcsapat előtt a föld mélye föltárja titkait: egy ásatás körül segédkeznek, régi kövekre bukannak, római aranypénzt szitalnak ki a homokból...

És körben megelevenedik a természet, a Balaton közeli táj, ahonnan a vizek már Belső-Somogy tájai felé futnak, de a dombokról, a fák ágai között a nagy tó tükre is meg-megcsillan. Virágok, fák állnak őrt és vigyáznak az ember életére; rókák, sasok, szarvasok, őzek kísérik útján. A gyermekkor a természet és az emberi világ kapcsolatának, egymásrautaltságának és harmóniájának életre szóló élményével ajándékozta meg az író. S azzal a „tanulssággal”, hogy két hazája van mindenkinek: a nagyvilág és a szülőföld. S az utóbbi nem kevésbé fontos és szép, mint a másik. Horgony a szülőföld, mely nélkül a tág és messzi óceánokon sem lehet biztonságosan hajózni...

A tanár-apa fia maga is tanárnak készül. A Pozsonyból Pécsre települt tudományegyetemen földrajz-történelem szakos tanári oklevelet és *A somogyi Nagyberék*-ről írott disszertációjával (1934) bölcsészdoktori címet szerez. Munkácsi, majd kaposvári gimnáziumban tanít. Hosszabb ideje a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum igazgatója, illetve a Somogy megyei Múzeumi Igazgatóság vezetője.

Első verseskötete, a *Kút* 1935-ben jelent meg. Azóta számszerint húsz könyve látott napvilágot, közöttük öt szépprózai munka és egy tanulmánygyűjtemény. Három munkáját a kiadó elsősorban a fiatal olvasóknak szánta. 1963-ban képzőművészeti alkotásaiból nyílt kiállítás.

Munkásságát első jelentkezése óta a kritika megkülönböztetett figyelemmel kíséri. Nemzedéktársai közül Forgács Antal, Jankovich Ferenc, Radnóti Miklós, Rónay György, Sötér István, Thurzó Gábor, Vas István írt egy-egy kötetéről, némelyikük több alkalommal is. Magában Takátsban is erős a nemzedéki kötődés: ha könyvről ír, legszívesebben kortársainak műveiről mond véleményt; újabban rendszeresen publikálja

nemzedéktársairól szóló emlékezéseit, lírai portréit. Századunk irodalmában alighanem a Nyugat harmadik nemzedéke volt az utolsó csoportosulás, amelyet a születés azonosságán túl a nemzedéki összetartozás tudata kísért. A húszas-harmincas évek fordulóján jelentkeznek ezek az írók, főként a Nyugatban, Babits íróvá avató kéziratével indul pályájuk; majd 1943-ban, a rövid életű, de annál jelentősebb Ezüstkör című folyóirat körül tömörülnek és jelentkeznek együttesen – talán utoljára. E folyóirat lesz a nemzedék névadója is, melyet a kritika hol tartózkodással, óvatos fenntartásokkal emleget velük kapcsolatban (lásd Halász Gábor: *Az ébredő város, Továbbjutni, Tiltakozó nemzedék* című írásait), hol – az ötvenes évek elején – megbélyegző jelzőként olvas rájuk, hol pedig – Rónay László: *Az „Ezüstkör” nemzedéke* című 1968-ban megjelent, igazságosztó irodalomtörténeti dolgozatában – humanista magatartásukat értékelve elismerésként tűz a mellükre.

Takáts Gyuláról azonban nemcsak a szorosabban vett nemzedéktársak szóltak elismeréssel, hanem az utána jövők, a fiatalok is. Domokos Mátyás, Fodor András, Görgey Gábor, Gyurkó László, Simon István, Szeghalmi Elemér és mások egy-egy új vonással rajzolták tovább a művekből feléjük tekintő arcot. Az ő írásaikban már aligha lehet szó „nemzedéki elfogultságról”; érdeklődésük magyarázata sokkal inkább Takáts Gyula rokonszenves emberségében és költészetének humanista tartalmában, magatartásának, izlésének és esztétikájának eredetiségében és értékében rejlik.

Takáts Gyula verseket, regényeket és elbeszéléseket ír, keze alól tanulmányok és műfordítások kerülnek ki, s emellett jó érzékkel forgatja az ecsetet és a krétát. Mi az, ami ezt a sokszólamú életművet összeforrasztja? Mi az, ami művészi sokoldalúságának egységét biztosítja?

Takáts Gyula mindenekelőtt és bármely műfajban: költő. „A poétai mű nem egyéb, mint szobor” – idézi Berzsenyit a róla szóló tanulmányban, s mi sem mondhatunk Takátsról találhatóbb jellemzést: művészete olyan, mint a szobor; egyetlen tömbből kifaragott, szétöröghetetlen, egységes egészet alkotó. Színe és anyaga ugyanaz. A műfaji változatosság: egy folytonosan növekvő, szervesen épülő lírai életmű gazdagsága. A művek úgy rakódnak-épülnek egymásra, mint a fa évgyűrűi. Idővel egyre erősebb, vastagabb lesz a törzs, de ettől a fa karaktere nem változik. Az egymásra rakódó rétegek művészetének kiterjedését növelték, árnyalatokban gazdagabbá, érettebbé tették, színeit, hangulatait elmélyítették, de természetén, alkatán, habitusán nem változtattak. Modulációi olyanok csak, mint amikor a tárgyak a nap járásától új szintet kapnak. Hangban, szemléletben ugyanaz maradt. Takáts Gyula regényíróként, novellistaként, gyerekversek szerzőjeként, műfordítóként, esszéistaként, festőként egyaránt költő, lírikus.

Alkatának megközelítésére a legtávolabbról vezető utat talán a tanulmányok kínálják, hiszen itt a szerző csak áruháson, közvetve vallhat magáról. Irodalmi és képzőművészeti dolgozatainak azonban – melyek közül néhányat *Képek és versek útjain* cím alatt foglalt kötetbe (1961) – láthatóan nemcsak ugyanaz a szerzője, mint a Takáts-verseknek, hanem ugyanaz a szemlélet, ugyanaz a költői látás is nyilatkozik meg bennük, mint a versekben. Takáts tanulmányait is költő írta. Lírája a cikkeket is át meg átszövi; a tanulmányok tele vannak személyes utalásokkal; s az időben távoleső tárgyakról is oly közvetlen hangon szól, mintha ismerőseiről beszélne. Írásainak hangja, szerkezete olyan, mint a novelláé. A közvetlenség, a meghitt líraiság párája felhőzi be őket. Egy-egy sorában, fordulatában, hasonlatában szinte verstöredékekre, költői képekre bukkanunk. Tanulmányait ugyanaz a tömör, zsúfolt, roppant érzékletes és tárgyias nyelv jellemzi, mint verseit. Hány „rétege” van ennek az egyetlen mondatnak: „A vár helyén akkor még a Szokolai berek fűzfás nádasai és az emelőlálókkl zaklatott vize rejtette a hajdani vársánc cölöpeit.” A tanulmányíró nyelvét főként a jelzők teszik színessé, szemléletessé, érzékvé. Mondatépítése, dallamosan lejtő szakaszai, élő, mozgalmas, cselekvő igéi szinte barokkos díszet adnak stílusának.

A „gyökerekről”, a sajátos költői világkép kialakulásáról, a motívumokról és az eredőkről a legtöbbet a szülőföldről, valamint az olvasmányairól, könyveiről írt tanulmányokban vall. Takáts Gyula jellegzetes társadalmi élményeket hozott magával. A tabi „öreg ház”, ahol született, az apai nagypapa háza „ott állt az országút mellett, melyen a vásáros szekerek zörögtek át, nagy céhládákkal és ketrecekkel”. A házban a ke-

reskedelem és az ipar „együtt fészkel”, s a viszonylagos jólét, a szorgalom és a hasznos munka emlékét hagyta a költőre. Anyai örökségként a „szemléletes elbeszélőkészség” mellett „egy eltűnt életformát”, „álombirodalmat” kapott, amelyről – amikor felnőtt emberként viszontlátja – ezt írja: „az Antal-kisasszonyok földjei már a mesék igazságosztó törvénye szerint is a szorgalmas nép kezén virulnak”. Takáts elutasítja az „átlag rendi magyar” gondolkodást, ugyanakkor mély és őszinte rokonszenvet érez a reformkori „tanult”, „humanista műveltségű” polgárosult nemesség iránt. Ezt az értéket mint lelki nemesség és humanista magatartás, kultúra szeretet és haladó gondolkodás őrizte meg magában.

Társadalmi élményei mellett költészetének legerősebb meghatározóivá a tájélmények váltak. Lírája a dunántúli, közelebbről a somogyi táj szemléleti valóságából fakad; ennek elemeiből épít maga fölé egyetemes érvényű költői világot. Amit Rippl-Rónairól mond, rá is érvényes: „Öntudatos vidéki művész, akinél a vidéki iz általános emberi, s magas eszközökkel a világnak vetített. Élete és alkotása az örök művészi cél példája: szolgálni, táplálni, színezní az örököt anélkül, hogy elszakdnánk talajunktól és önmagunktól.” Takáts egyik kezével a tájba fogózik, a másikkal a világba, a mindenségbe nyúl. Általános érvényű mondanivalójának kifejezésére a kezeügyébe eső somogyi–dunántúli táj képeit használja föl. A Balatontól és a Drávától határolt táj nemcsak szülőföldet, életkeretet ad számára, hanem költői élményanyagot is. Somogyisága elválaszthatatlan egyetemeség-igényétől. Tájszeretete alapját képezi világba tárulkozó művészetének. A természeti benyomások egyetemes érvényűre emelése – ez Takáts lírájának lényege.

A tanulmányok bizonyosságot tesznek írójuk kifinomult képi látásáról. Ezt bizonyítják Rippl-Rónairól és Martyn Ferencről szóló, nagy beleérző képességgel írt dolgozatai, ezt sejteti Egry Józseffel való barátsága, s ezeknél is közvetlenebbül vallanak erről eredeti grafikái, színes ceruzarajzai. „Festői hajlamom lírai hajlamommal együtt nőtt, sőt gyermekkorom egyes szakaszaiban a verselés ösztökélő vágya fölé terbelyesedett” – írja. Takátsnak festői látása, „vizuális világképe” van. A jelenségeknek elsősorban képi oldala ragadja meg. Első „olvasmányai” azok a könyvek voltak – írja, – amelyekben színes képeket talált, „a Természet csodái három és Blücher Modern Technika könyvének két vaskos modellatlasza. Már mielőtt a betűvetés és az olvasás titkait megismerhettem volna, ezek a könyvek, amelyeket alig birtam el, lettek az én képeskönyveim.”

Legszebb tanulmányai azok a portrék, amelyekben író-elődeiről, „példaképeiről”, Janus Pannoniusról, Csokonairól és Berzsenyiről szól. Ezek a nagyszerű invencióval megrajzolt jellemzések a költői beleélés remekei és mindig kicsit önarcúképek. „Alapképletük”: az igazi művészen élet és költészet egymástól el nem választható szövet-ségben van. Janus költészete nem „retorizáló versírás”, hanem életből és természetből fakadt magasrendű művészet. Az irodalmi előítéletekkel szemben Berzsenyi „csodálatosan gazdag és igazán korszerű egyéniségét” bizonyítja. A *Dorottyával* kapcsolatban tett találó megfigyelései is ebbe az irányba mutatnak: „A Dorottya szatírája családi jellegű. A költő éles nyelvét kedves emlék fékezi. Inkább csak alaposan kiborotválja az arcokat és csipős alkohollal permetezi, miközben egyre kezében tartja a komikum pengéjét. El kell ismernünk, atyjától örökölt tehetséggel villogtatja végig egész eposzán.”

Janusról, Csokonairól, Berzsenyiről szólva a költő önmagáról vall. Ösztönös ragaszkodást, lelki rokonságot érez velük, s a maga írói-esztétikai elveit látja bennük igazolva. „Somogyi magányomban mind többször menekültem e tájon számkivetve élt költők szelleméhez” – írja. Az úgynevezett ösztönös alkotókhoz vonzódik, eszménye a természet és a föld felé forduló élet, a duzzadó erő. Életnek és költészetnek ezt az egységet nevezi lírai realizmusnak, s első jelentkezését Janus Pannoniusnál fedezi föl irodalmunkban. Emellett Csokonaiban és Berzsenyiben „egy tökéletes magyar költői stílus” igazolását látja, s nevükben a népi gyökerű, nemzeti verselés mellett száll síkra. Eszménye a „magyar poézis menetele”. Elítéli a „klasszikus és modoros szentimentalizmus” védelmezőit, s azokat, akik esztétikai sablonokat, doktrínákat állítanak a mű-

vészlet elé. A kiagyalt szabályok helyett a természet törvényeit, a finomkodás ellenében a népi ízeket, az idegenmajmolással szemben a nemzeti formákat becsüli.

Takáts Gyula lírájának megközelítésére sajátos utat kínálnak szépprózai művei (*Vágják a berket*, 1942. *Polgárjelöltek*, 1945. *Kinek könnyebb?* 1963.) A koncentrikus körökből épülő életmű egyik – a tanulmányoknál személyesebb – rétegét alkotják ezek az írások. Itt az író történeteket mond el, emberi sorsokról mesél, de a valóságot költői módján ábrázolja.

Ami a válogatott elbeszéléseit magába foglaló kötetben, a *Kinek könnyebb?*-ben az olvasót először megragadja, az az írónak a „helyi klímához” való erőteljes kötődése, a szülőföld uralkodó jelenléte. Az elbeszélések kivétel nélkül a Balaton környékén játszódnak. Időpont: a második világháború és az utána következő zavaros időszak, a reménytelenség és a remény, a kétségbeesés és a hit korszaka, az „adsza-nesze-világ”. Szőnyegbombázás, kiürítés, infláció, gabonaspekuláció, a koalíciós párt harcok, a földosztás díszletei között játszódnak történetei. De ezek csak amolyan jelzett díszletek: vékony szálon kötik a mesét a korhoz és a történelemhez, s az elbeszélésekből nem kerekedik ki szélesebb társadalmi tabló, átfogó kor-dokumentum. A történeti és társadalmi változások megéreztetésénél sokkal nagyobb szerepet kap a táj emberformáló erejének s a tájban élő emberek jellemének a bemutatása. Takáts elbeszéléseiben ugyanolyan intenzitással jelenik meg a Balaton-környéki táj, mint Krúdynál Óbuda, a tabáni öreg házak, Tömörkénynél az Alföld, vagy Gellérinél a pesti külváros. A történetek színhelye: a víz és a berek világa, a tóparti üdülőtelepek, az üdülőtelepek mögötti falvak s a falvak fölötti hegyek, a Badacsonyi és a fonyódi hegy kettős kúpja, s megint a víz, melyre a kék hegyek árnyékukat vetik. Hősei régi udvarházak lakói, hajdani urak, hóbortos dzsentrik, akik alól kicsúszott a talaj, elvesztették időérzéküket, s most különféle bolondságokra tékozzák életüket; továbbá dolgozó emberek, a tő körül és a vízből élő szegények, halászok, pásztorok, hajósok, mesteremberek, a nép fiai.

Az író pontosan ismeri világát, kitűnően gazdálkodik anyagával. Térben és időben bármennyire körülhatároltak ezek az elbeszélések, nincs bennük ismétlés és egyforma-ság, a színhely, a kor, a figurák rokonsága ellenére mindegyik írás más és más.

Az elbeszélések líraisága, az író sajátos világa és látásmódja leginkább Krúdy novellisztikájával rokonítja Takáts szépprózáját. Nem „modern” és nem „puritán”, hanem „színes” és „romantikus”. Elbeszéléseit érzelmi intenzitás fűti, leírásait érzékletes költői nyelven teszi plasztikussá. Prózaíróként is ún. „festő” író: kerek történeteket, lezárt emberi sorsokat rögzít, s egy-egy táj képét, az alakjait körülvevő hangulatot eleveníti meg. A tövidék és a hegyközségi élet eseteit beszéli el, azokat a történeteket, amelyeket maga is látott, hallott, átélt. Jellemző, ahogy novelláit indítja; az egyes szám első személyű előadás: „A juhással a gyógyszertárban találkoztam...” „Kevés olyan összefüggés, amelyben embert ismertem, mint a tóparti fiatal lakatost...”

Takáts nemcsak rögzít, hanem árnyal, színez, „varázsol” is. Különösen a jellemzésben figyelhető ez meg. Szinte minden alakjának van valami „titka”. Első megjelenésükkor komor és sötét az arcuk, leszegett fejjel, tétován járnak, félszegen kapkodják tekintetüket. Az író titkukat akarja megfejteni. S amíg a miért?-ekre keresi a választ, alakjai megnőnek, jelképekké válnak. Így lesz a végrendelettel fogalmazó, bolond Blazovich Ádám a pusztuló kor, a letűnő világ szimbóluma (*A végrendelet*); s a kitelepítés és a bombázás poklában barányait mentő juhász az értékek megőrzésének, a szülőföld szeretetének, az igazi emberiségnek a példaképe (*A pásztor*). Így válnak az írások – azon túl, hogy egy adott történeti időhöz és egy földrajzilag meghatározott tájhoz és etnikai egységhez kötődnek – állandó érvényű igazságok, mély emberi felismerések kimondóivá, néha a „legenda”, a népi misztika világába áthajló látomásokká.

Az író stílusa, szinte versmondatokra szabott nyelve, hasonlatainak sokasága még mélyebbre árnyalja az elbeszélések líraiságát. Íme egy novellába ültetett vers-részlet, költői erejű, érzékletes leírás: „A szobára kagylószínű fény vetődött a tó jegéről. A gerendákról csüngő rafiák számai kénsárgán világítottak, és az aszalt szőlők tőpörödött gyöngyeiben rózsaszín-lila lángok gyulladoztak. A vendéglős kihúzta a pohárszék fiókját, belenyúlt, és a fény magasába lendítve a kezét, harsány kiáltással meglöbögte a kártyapaklit, és döcögve osztott.”

Takáts Gyula novelláiban a költőiség nem kívülről bevitt idegen elem, hanem az írások alapanyagából kisarjadt valóság. Nincs bennük semmi kényszeredettség, meszterkéltség, keresett irrealitás. Elbeszélései a valóság talaján állnak, erős szálak kötik alakjait a földhöz. Ugyanakkor álmokkal, látomásokkal, transzcendens élményekkel érintkeznek hősei. Legjobb, igazi remeklésnek számító elbeszélései azok, amelyekben a közvetlen, érzéki tapasztalat, a nyers élmény és a tárgyi valóság szinte megemelkedik s észrevétlenül oldódik át a „titkok”, a „legenda” világába (*A tóparti két lakatos*, *Vince gödre*), vagy ahol a misztika és a babonáság „titkait” mezteleníti le, a hit világot hozza emberközelbe (*Kinek könnyebb?*, *Fényes pokol*). Takáts Gyula elbeszéléseivel a magyar irodalomban először teremtette meg a somogyi táj, a berek, a Balaton – Egry József festészetével egybemérhető – páratlan szépségű, egyéni leleménnyel és költői erővel megformált „misztikáját”.

Az olvasó személyes emlékeinek felidézésétől, az író világát meghatározó gyermekkori élményeken, valamint a tanulmányokban, a képeken és a novellákban megfogalmazott költőiségen át érkezünk el Takáts Gyula művészetének legbelső köréhez, a versek költészetéhez, a lírikus lírájához.

Takács Gyula par excellence költő; természeténél fogva az. Amire ránéz, azonnal mint vers, mint költészet jelenik meg előtte. Az élet dolgai, mint költészet rendeződnek el benne. A világ jelenségeire rányílt szeme, állandó költői látása van. Amint a jó szobrász nem kifaragja a kőből művét, hanem a kőben meglátott, megálmodott formáról hántja le a fölösleges anyagot, ugyanúgy születik Takáts Gyulánál is a vers: a papírról hívja elő a sorokat. Élet és költészet, valóság és líra különös egysége teremődik meg így nála.

*Amit írtam, jószívvvel írtam!
Bent aludt mind a papírban.
Csak rásütött kedvemnek napja
s megjelent a lapon szívemnek rajza.*

(Csak rásütött)

Amit lát és átél, az élmény, a hangulat, a gondolat azonnal verset fakaszt benne.

*Írni, amint a delejes papír
világít és zizegve,
minthogyha mágneses tér lenne,
kész rimeket ránt tollhegyedre.*

(Könnyű, de kint)

A költő a havas, téli kertben egy törött szárnyú, árva gólyát pillant meg. A látvány vers-ihlető. Amíg az árva madár menedéket talál s földel alá sétál, elkészül a vers is:

Egy gólya áll a kertben árván...

*Csak néz... Elindul s merev szárnya,
mint toll piros tintába mártva
egy verset ír a tiszta hóba,
amíg beér az istállóba.*

(Mint csillag ül)

A pusztá szavaknak is varázsos, képzelet-mozgató erejük, „mágnes-villanásuk” van. A költő a köznapit is a költészetbe emeli.

*Festék, ecset, trágya...
Három szó... Egy se versnek készült.
Szaladtam ép postára*

*és mintha szállna könnyű égből:
– festék, ecset és trágya –
szavak arany varázsa
körém dönögte szédült.*

(Egy vincellérnek szánt levélke)

A „nádi csend”, a „zöld bozót”, a „kigyószemű holt-berek”, a rózsák, a virágok himpóra, a csalit, a pikkelyes hátú tó, a gálicos kutak, a láp világa, a prэшház, a szőlő, a seregélycsapat, a fakutya, a borkóstoló, a pince, a mandulás, a hegyközségi élet, a dunántúli táj és természet a versek visszatérő eleme. A balatoni táj – Németh László szavával – szinte a költészet félkész áruit kínálja. Takáts költészete – sajátos áttételekkel s egy másik művészet nyelvén – arra a népi ízekkel átszőtt magyar barokkra emlékeztet, amelynek legszebb épületeit a Balaton melléki hegyközségekben találjuk. A Szentgyörgyhegy, a Királyné szoknyája, a Becehegy oldalán álló, homlokzatukon faragott kőszobrokkal díszített hegyi kápolnákkal, földrer roskadt prэшházakkal, szép ritmusú, félköríves, oszlopos tornácú falusi házakkal rokon hangulatú ez a líra.

Takáts költészete az érzéki benyomásokhoz, a természethez, a tájhoz, környezetének tárgyaihoz tapad. A felületes szemlélő éppen ezért igen hamar kész az ítélettel: a „Balaton költője”, a „dunántúli idill” megszólaltatója, „Somogyország” lírikusa... Holott kimondott tájleírásaiban is mindig van valami egyetemes, villanásnyi tájképein is ott rezeg a világ. Élményanyaga a somogyi–balatoni táj szemléletéből fakad, igaz, de a téma megragadása egyetemes érvényű; költői világában az egész mai élet elfér. „Mondanivalómban a táj nem több – vallja –, mint az érzelmek szimboluma... Verseim a technika és haladás, az emberiség jelenének és jövőjének derűs és deres tájait idézgetik.” A táj nem tárgya költészetének, hanem közvetítő eleme a költő érzéseinek, hangulatainak, látomásainak. A természet a kifejezést segítő eszköz. A költő személyes érzései a tájban revelálódnak, a természettel azonosul, a táj átlényegül, jelképpé válik. Azt is mondhatnánk, Takáts Gyula számára a táj az az archimedeszi pont, ahonnét kiindulva egy teljes és önálló érzelmi és gondolati világot boltoz maga fölé. A versek nem a tájról, a Balatonról, a behavazott prэшházzal, a tavaszi viharról szólnak, hanem egy sajátos és eredeti életérzés és gondolati anyag kap bennük formát.

Ezt tükrözi a Takáts-vers felépítése is.

Verseinek kiindulási alapja a természet, a megfogható valóság, amit lát, tapasztal. A költő a konkrét életmózzanattal, valóságdarabbal azonosítja magát, a természet megszűnik elsődleges lenni, feloldja lelkivilágának közvetítőjévé, kifejező eszközévé teszi. Egy ponton aztán a természet és a költő „én” egyaránt eltűnik, „izzó szárnnyal” „felröppen” a vers, hogy az „álom képleteinek”, a „káprázatoknak”, a költőnek a világba való egyetemes kitarulkozásának adjon helyet. Ha a versalkotás folyamatában az első lépés a természet és az „én” egymásba olvadása volt, ez a lépés az „én”-nek az „örök magasság”-ba, a „földi végtelen”-be, a transzcendens valóságba való feloldódása. A kézzelfogható realitásból indulnak el a versek, s a végtelenben kötnek ki.

A lehetséges példák közül nézzünk meg egyet közelebből!

A vers első sora maga az érzékelhető valóság:

Piros a bor... Kemény a donga.

A költő „én” már a második sorban azonosul a valósággal:

*Szívemben mintha csárda volna.
Muzsikál benne egy barna cigány.
Hallgatom... Játszik a citerán...*

Aztán belépnek a versbe a látomást mozgó, képzeletet indító szavak:

Tűnődik, tűnődik csárdán és magán...

*Rápislog a lámpa . . . Dideregve látja . . .
Recegteti s néz a méretlen világba . . .*

Ezután a vers egyszerre meglódul, s a „végtelennek száll”:

*Csillag alatt vizek-közi porba
kétmilliárd cigány húzza-húzza.
Villogó hullámon remegve
úszik a sok áradó hang messze:
néma, fényes jég-azúr mezőbe,
csillag-szűrő felhő-gleccserekbe . . .
Fülelek . . . Nézek . . . – Mit, kinek izennek?
Végtelen vágy száll a végtelennek
s mintha innen üresen maradna,
mintha minden szállna csillagokba,
s kékbehajló parton a sok csárda
kegyetlen szép tenger szélén állna.
Fülelek . . . Nézek . . . Vacog bent a cigány!
Keresgél a híron, a jeges citerán.*

(Néz a cigány)

E verseknek nincs vége, lezárása. „Lebegnek”, „kinyílnak”, mint ég felé tárt szirmú virágok. Tele vannak – különösen a vers befejezése – ilyen szavakkal: „csillag-tér”, „égbe ránt”, „ringass”, „emelj”, „kitáruul lényem”, „szétáradt”, „szétfolyva tágul”, „tűnődöm”. Efféle sorok „emelik meg” a verset: „a nap folyik széjjel a csöves világba”, „flótázó, tiszta messzeség”, „szárnyra kél a képzelet”, a „fenyőfa . . . csúcsára nézek és a csillagokra”, „fölibbent im az ó-szívárvány”. Minduntalan fölbukkan egy „szárnyas tündér”, egy hegedülő „rózsaszín angyal”. A költő gyakran idézi a „gyöngyből cseppent alkohol”-t, az „álmos rémület”-et, a „mámor ringó padló”-t.

De Takáts „látomásos” versei is mindig realizistikusak. A valóság mint alap, indító elem vagy visszahúzó erő képzeletének szárnycsapásait hosszú „nylon szálon” tartja. Nem az „ég”, a „csillagok”, az irrealitás e költészet lakóhelye, hanem a való. „Elíziumnak kertje” helyett a földi szépséget keresi, melyet

*mint jó kerítés, akként zárja
a nyers való gledicsiája!*

*Százszor inkább tövist, mint kokaint,
mely bódít . . . Százszor emberiestűt kint!*

(Theoxenia?)

„Pannon derű”, „dunántúli idill”, „bukolikus hang”? – nem tűrik a versek e jelzőket. Igaz, egy részüknek alaphangja a harmóniavágy, a szeretet, a derű, a boldogság, az életöröm. Már a címekben is mennyi fény és ragyogás: *Fénylett, mint új elem, Ragyogj, messze ténylő, Atsugárzik és ragyogva . . .* Tévedés volna azonban ezt a hangot idillnek nevezni. A költő számára a boldogság nem a kevéssel beérés öröme, nem a jámbor középszer kívánsága. A teljesség és a mindenség vágya, a lét egésze és a boldog jövő kívánsága szabja meg e líra határait.

*Nem középút! . . . Vagy föld! Vagy ég!
Kellott nekem a teljesség! . . .*

*Láb a földön, szív az égbe,
állok a lét egészébe
s zsupunk nádszál-turulyája
szól csillagok kórusába!*

(Átsugárzik és ragyogva)

Az idillel felesel a költő racionalisztikus szemlélete. Verseiben az egyik leggyakrabban előforduló szó az ész, az értelem. Amint a felvilágosodás korának emberét az ész tisztelete vezette el a természethez, azonképpen a természet-elvű költő, aki a természetben érzi magát teljes embernek, eljutott a figyelő értelem és a szabad ész dicséretéig. Takáts Gyulában van valami, ami a felvilágosodás korának íróira emlékeztet. Szépnek tartja az anyagi világot, a természetet, s mint a botanikus és költő Fazekas Mihály, ő is a „lét matériáját” figyeli. A szőlőhegyre mikroszkópot visz magával, s a lencsével és a verssel együtt vallatja a világot:

*Itt kint is, e szőlőhegyen
kint van a mikroszkóp velem.
Rózsák, virágok himporába
kószol szemem-sugára . . .
Nem pincénk vegytanát,
apró ábrákon át
nézem e lüktető hegyet
a szervesetlen anyag felett . . .*

(Tán ép azért)

Akár jelképnek is fölfoghatjuk a képet. Az idill – ha jól értem a szót – mindig valami elől való menekülést s valami után való vágyódást fejez ki. Például a városba szakadt ember nosztalgiait érez az ártatlannak hitt falusi, „pásztori” élet, a derűsnek vélt természet után. Adott esetben még ez is lehet „pozitív”. De Takáts Gyula nem vágyódik a természetbe, hanem benne él; közléről – mikroszkópon át! – figyelő és rögzítő jelenségeit. Számára a természet nem „menedék”, hanem a „vaskosabb csoda”; s a vers a „lángragyúlt való dús vesszőin kigyulladt látomás”. Inkább egy racionalista költő szemlélete fogalmazódik meg e versekben, mint holmi édes-bús hangulatok kergetése, az „ártatlan örömek” utáni vágyakozás.

A költő számára a valóság tényei a legfontosabbak; azokat emeli költészetébe:

*Szavak mögött bújkáló való
Téged kutatlak, ki vagy mindenható.
Ki, nem lendülsz, de pusztulva, örök vértben ülsz
és székéből és kőből, mint cigány hegedülsz.
Téged megfogni mérem hálóim sorát,
szent oltás frigyébe fogva valót és ideát.*

(Ars poetica)

A tárgyak tisztelete él benne, makacs ragaszkodás a való jelenségekhez. Az értelem fényével, az „ész lencséjével” világítja át a csodát, s viszont: a líra varázsával emeli a való világ tényeit költészetébe. Ez a racionalisztikus közeledés a természethez kizár minden homályt, „pásztori” hangulatot, a „természet ölen” való pihegést. Sokkal inkább a fény, a világosság tisztelete, az arányérzék, a tiszta formák keresése jellemző erre a költészetre, mint az idill, a derű.

*Törd szét az almát.
Számold meg magját.
Lesd el tudását,
mely lákat alakít.*

Ez az igény kizárja, hogy a költő belefeledkezzen a természet vizsgálatába, s ne vegye észre a természetben élő embert. Takáts líráját már azért sem lehet a „tájköltészet” kétesen csengő címszáva mögé gyömöszölni, mert verseiben mindig jelen van a történelem változásait átélő, a társadalom mozgástörvényei alatt álló ember. E lírában helye van a nép, a milliók sorsával való azonosulásnak, a háború miatti keserűségnek és fájdalomnak, a humanisztikus jövőért érzett aggodásnak.

Takáts táj-szimbolikája nem fedi el a valóságot, a költő és a világ kapcsolata sosem tűnik el költészetéből. Takáts lírájába minden belefér: „szépség, jó, gép és képzelet”. Látja az élet változását, a távolságot legyőző közlekedés rohamát, az új utakat – a rétet „beton szorítja le” –, látja az aratógépet, tud az atomról, az égítetek körül zümmögő „szárnyas emberről”. Költészetén van ablak a közösség, az új élet felé. Hallja a „nép ki nem mondott szavát”, válaszol az ötvenes évek torzulásaira, az irodalmi élet fonákosságaira. Derűs, meleg színekkel rajzol képet a táj és a rajta élő ember átalakulásáról. Érzékeli a „porból boldog korba” lépő ember „tisztá távlatát”, a „szárnyas, zúgó századokat”, aggodással és szeretettel, cselekvésre buzdító hittel beszél a jövőről.

*Aki a diófa alatt marad,
nem lát eget, se madarat.
Pedig más lett ég és madár.
Országút lett az ábrándok útja.
Motor-angyal szárnya hasogatja.
Ábránd helyett nem is kár.*

(Mit bánom én)

A tematikai sokféleség a hang és a kifejezés változatosságával párosul. Megzen-díti a derűs, szép szerelem húrjait, de az irónia, a finom humor és az erotika pán-sípján is tud játszani. Hol kedves és játékos, hol gúnyos és ironikus. Műfajai különfélék: a két-soros epigrammától a komikus eposz-féléig ível érdeklődése, de ír elbeszélő költeményt, óda-töredéket, apró lírai rajzokat. Nyelvének korábbi csillogása idővel egyszerűsödött, a hasonlatokban való dúskálást a gazdag és eredeti metaforák váltották fel. Mondatai összetöredezték, stílusa leegyszerűsödött, sajátos versalkotó módszeréhez alkalmazko-dott. Takáts kísérletező szellem. Újabban a gondolati-tartalmi törekvéseknek nagyobb teret hagyó szabadvers és a prózavers – sőt képvers – lehetőségeit próbálgatja.

Verselését valamiféle zeneietlenség jellemzi. A kritika néha szemére veti érdes, csikorgó rímeit, ritmikai szabadosságát, a nyelvi szabályokra fittyet hányó verskeze-lését. Takáts Gyula azonban oly következetesen használja a pályája kezdetén kialakított formát, oly hűséggel ragaszkodik „hibáihoz”, hogy végülis „törvényerőre emelte” azo-kat; s a szabad rim- és ritmuskezelés ma már egy tudatosan vállalt és vallott költői program gyakorlati megvalósulásaként jelentkezik verseiben. A szabályos ritmusformák és a tisztán csengő rimek helyett minduntalan merész ritmusváltások, szabad strófa-képletek és szinte már rímnek sem számító asszonancok bukkannak elő verseiben. A bartóki zenében még valamiféle igazolást is talált a gyakorlat, s Takáts ma már teljes következtességgel használja ezt a rá jellemző zeneietlen formát.

A költő, akit pályája első jelentkezésétől mindmostanáig nemcsak a barátok, köl-tészetének hívei, értő és igényes méltatói kísérték végig, hanem a kérdőjelek, a fenn-tartások, az elmarasztaló ítéletek is nyomon követtek, szinte rákényszerült, hogy maga is megfogalmazza a költészettel kapcsolatos igényeit. Ez a magyarázata, hogy Takáts Gyula versei között szokatlanul nagy számban szerepelnek a különféle ars poetica-szerű költemények, amelyekben költői hitvallását, sajátos látás- és alkotásmódját védi és értelmezi, sőt egy terjedelmes tanulmányban is (*Hét levél a költészetről*) kifejti a köl-tői hivatásról vallott gondolatait. A vizsgálódásnak, melynek során végigjártuk költői látásmódjának, művészetének a legkülönbözőbb műfajban rokon megszólalását, leg-illőbb befejezése az lehet, ha ezekből a programos, ars poetica-szerű megnyilatkozá-sokból idézünk néhány jellemző részletet, s mintegy az író szavával hitelesítjük a róla mondottakat.

Az „idilli” jelző ellen például így védekezik:

*– Prэшáz idill? ... – Neked adom!
Mint vádlott lógsz e vonalon ...*

A gondolatot egy másik versében szinte szó szerint megismétli:

*meghitt világ? – neked! – kanok kutyák
porondjal! ... éjről éjre vérhabot
és fojtó hurkot rejt itt minden ág...*

A szőlő, a rét, a pince, a bérc s a csónak – nem elringatnak, hanem „deresre húznak”; nem elfordítanak a valóságtól, hanem közelebb visznek hozzá:

*... mind, ami neked
csak árnyék volt és ta, lugas,
nekem szivgörcs, – míg műveltem –
és verejték sós magja volt...*

A présház, a szőlőskert nem idillt ad, hanem kemény, megküzdött életet; a szikla-
orom nem magányt kínál, hanem elmélkedő helyet a világ gondjai fölött. S ha volt is
egykor költészetében hajlandóság az ellentétek feloldására, az élek és szögletek tom-
pítására, most azt írja:

*Már nem hiszek, kimondom bátran...
az idilli falu-romantikában...*

A kicsinylő jelzők elutasítása mellett költői igényét pozitív formában is megfo-
galmazza. A valóság, a realitás elsődlegességét valjja: „Lírámban a valóság az a repülő-
pálya, amelyről indulni tudok.” Hiszi, hogy a lírai szép – hasznos lehet, hogy költészet
és szolgálat nem idegen egymástól. „Nép és ég közelben” akar alkotni. Költői „alap-
anyaga” az érzés; a „jó ösztönök” parancsát lesi, a „kinyíló képzelet” fűti, s a szív sza-
vára bizza magát. „A szívre tettem én lemezt...”

A lírát életstílusnak tekinti. Nem a költő, hanem a költészet a fontos. „Nem a ma-
dár! – Szentség a szárny! – A dal!” – írja abban a versében, melyet Babits Mihály
emlékének ajánl, akinek gondolataival – „nem a költő szüli a dalt, a dal szüli éneke-
sét” – egyberímelnék sorai.

A költészetben az ember és a világ közti kapcsolat megteremtésének egyik lehetősé-
gét látja: „a megismeréshez is a poézis vezessen”; a költészet emel a „szűz Harmó-
niába”. Ahogy a tudós műszerekkel kutatja a világot, a költő az – ezzel egyenértékű
– sejtéssel, költészettel, poézissel nyomozza a mindenség titkait. Költő és csillagász
között tehát alig van különbség: „Az értelemnek szárnya van, nem csupán teste”; min-
den költői szárnyalás pedig csak akkor ér valamit, ha „rend-vágyó”, ha törvényre lel,
ha „mértan”.

Takáts Gyula számára az a költő, aki lát és megismer. Akinek kezében iránytű
a költészet.

Takáts Gyula az a költő, aki kérdez, keres és kutat. Így válhatott művésze a táguló
világ megismerésének és a „testvéri társ” megtalálásának egyik lehetőségévé.

Szántó Tibor halálára

*Szemében a lyukas világgal
azon a havas hajnaion
álmában lépte át
az őrzetlen határt*

*Addig se félt
hézagos látomását
dioptriái közt feledte
elúnt jelzők után hajítva arcát*

*Csikorgó mondat az igazság
tudta mindig s már azt se bánta
amit értelmetlen kiállt
s most odaér – ki veszi észre?*

*Ha ébren van tán mosolyog
de lehet hogy mosolygott így is –
Aztán már csak a telefonok szóltak
s mi valahányan szégyelltük magunkat*

Család

*A bokrok a sövény sor meg a csavarodó út
a kerten át
s túl a felső kapun a lejtős tág mező
meg a cigányszemű cseresznyefák*

*A málnatövek és a romfalú ház
mely pusztulóban mesekastélyt játszik
s lépcsős pincéivel kitört ajtóival
mohos boltívek közt suhanc szél felesel –*

*Már rájuk gondolok ha azt mondom hazamegyek
S ha megkérdem hazajutok-e még
nincs kitől várjak rá feleletet
De nékem ennyi
emléknek is családnak is elég*

Rabszolga

*Rágyújtasz jössz-mégy a lakásban
dolgod halogatod
a telefonban vadidegen hang szól
postád jön átveszem*

*Hordom neved végzem berögzült
kényszercelekvéseidet
De mindmáig nem mondtad meg mivégre
és kit utánozok?*

*Mióta élek egy földél alatt
reményeiddel titkaiddal!
Szerelmed földül s kivilágít
bőrömrre tetoválna hegeid*

*De néha már nem értem mit akarsz
jogom van tudni valahára –
mást úgysem érdekel – mért álmodom
rémképeiddel éjszaka?*

*Honnét nyilall belém egy név egy arc?
Lassan kísértetház leszek –
mire jutok ha vaksötétben
húnyod le rám szemed?*

Művészbuli

Kizárólag a kultúrszomj, pontosabban az irodalom szeretete magyarázza, hogy Irmuska elfogadta Kaszás Balázs meghívását és pesti tartózkodása idejére hozzá költözött. Ezzel mellesleg megtakarította a szállodai költségeket, s némi alapot teremtett ruhatára felfrissítésére, ez azonban nem sokat számított. Balázs megígérte, hogy bulit rendez a lakásán, amelyre fiatal írókat és művészeket hív meg, hogy Irmuska ilyenformán tájékozódhasson az irodalom világában, ami leghőbb vágya volt.

Egyszer ezért, máskor amazért kellett a bulit elhalasztani, míg végül Balázs ahelyett, hogy maga rendezett volna bulit, elvitte a lányt Palackay István festőművész műteremlakásába, mely a célnak sokkal inkább megfelelt, mint Balázs mini egyszobása.

Ételről-italról piknik alapon gondoskodtak, egy pillantás az asztalon silbakolc különféle tartalmú palackokra, a képzelet máris nagy hajnali okádások keresztüztüzeber érezte magát, mint egy égő ház, melyet közrefognak a tűzoltó fecskendők.

Mindjárt az elején az tűnt fel Irmuskának, hogy a „fiatalok” tetemes része köze jár a negyvenhez, a harminchoz, a húszasokat elenyésző hányad képviselte, azok is mind költők. Eleinte példás csendben beszélgettek, iskolás fiúi vagy diáklányi fegyelemmel üldögéltek, elhangzott egy-két új vicc, ezt a könyvet föltétlenül olvasd el, amazt ne, a kiállítások közül ezt érdemes megnézni egyedül, a színházi előadások közül amazt. Elcsurrant egy-egy pletyka is, de nem élvezte senki.

Irmuska a műterem egyik sarkába húzódott, ahonnan a terepet beláthatta. Egyrészt, mert a megjelenteket nem ismerte, másrészt, mert Balázs ahelyett, hogy vele törődött volna, egy vadfekete hajú, duzzadt arcú-mellű-fenekű lányt fűzött részegen, anélkül, hogy egy pohárral ivott volna. Miközben a mérgét ropogtatta, nézelődött, hogy kivel állhatna bosszút. A műteremben semmiképpen, ott még ülőhely is alig akadt, nem-hogy gyors bosszúra alkalmas fölös fekvőhely.

Felcsigázott várakozással jött ide s íme, unalom lengi körül. Ahogy nézelődött, az átelleni sarokban megakadt a szeme egy apró, rémült emberkén, akinek ide-oda járt a szeme, minden erősebb hangra megrezzent, pontosan úgy viselkedett, mint a ketrecében megijesztett házinyúl, csak éppen dobantani nem tudott. Senkinek eszébe nem jutott mellé telepedni vagy szót váltani vele.

– Ki az a tag? – tudakolta attól a lányosan szőke fiatalembertől, aki időnkint itallal vagy szendviccsel kínálta.

Amaz megvonta a vállát:

– Azt hiszem, ő maga sem tudja.

Hirtelen két ember robbant be a langyos hangulatba, egy kopottfejú zeneszerző hasra hízott feleségével. Egyiknek is, másiknak is újság volt a kezében, azt csapkodták s közben tébolyult nézéseket küldtek a mennyezetre:

– Hallatlan! Példátlan! Botrányos!

– Ezt írni az én férjem operájáról! Ezt! – A töredezett lakkú hüvelykujj rábőkötött a kérdéses helyre.

– Ezt írni!

– Az Operaház fel van háborodva! Én is fel vagyok háborodva! A sajtó is fel van háborodva. Adjatok valamit inni.

Férj és feleség egymással szemben ült le, mialatt egyik a másik szájából vette ki a szót s úgy méltatták példás házastársi együttérzéssel a férj muzikális zsenijét, a kritika körbejárt.

– Ez a hólyag azért olyan egocentrikus, mert így kompenzálja, hogy semmi egyénisége nincs – súgta a szőke fiatalember Irmuska fülébe.

- De hiszen, – szólalt meg a házigazda, – a kritikus minden állítását bizonyítja.
- Épp ez a baj!...
- Ugyan, miért volna ez baj?
- A kritikának nem az a feladata, hogy bizonyítson, hanem hogy előmozdítsa a kultúra szeretetét, hogy kedvet csináljon a jó muzsika, a jó irodalom, a jó festészet élvezéséhez...

- Ilyen kritikákkal nem lehet felvenni a harcot a Csárdáskirálynő szemlélet ellen.

- A bizonyítás elnehezíti és élvezhetetlenné teszi a kritikát.
- Az a jó kritika, amelyik nem sokat okoskodik...
- Hanem megdicsér téged.
- Kikérem magamnak! Itt elvekről van szó, ilyenkor nincs helye a személyeskedésnek.

- Amikor ilyen rosszak a honoráriumok, nem engedhetjük meg magunknak, hogy a kritika is ellenünk forduljon.

- Dehát ez nem kritika, ez szódiaré.
- Szódiaréért nálunk Kossuth-díjat adnak.
- De nem a kritikusoknak.

Széles vállú, kurta törzsű, ragyás ábrázatú ember szökkent a szoba közepébe, márcona megjelenése belefagyasztotta a mondandót az üvöltözőkbe. Meredt halszemmel nézték, amaz intett, hogy na, most eljött az ideje, most megszólal:

- Úgy beszéltek, mintha nem vettétek volna észre a folyamatot. De lehet, hogy így is van, mert a lényeges nálunk mindig a falu bitangja volt. Ha Mátyás király körülnézne, azt mondaná, nem indulok, nem veszem be Bécsset, mert nincsen már magyar irodalmi kritika. Itt már csak Mao segíthet egy vérpezsdítő kulturális forradalommal, ami úgy issza fel a szemetet, mint a szikkadt föld a tavaszi esőt. Nem én mondom ezt, hanem Mátyás király, aki lépést akart tartani Európával.

- Mi az a folyamat, te ridegmarha?

- Vakok királya, aki egy népmesei tökből született, azért olyan vékony az agya, mint a tökmag béle. A folyamat az, hogy minden valamire való magyar irodalomtörténész sorra a világirodalomba emigrál. Így akarnak megszabadulni a gyűlölködések, ostoba intrikák, túlértékelések, kényszer-nagyítások, ilyen meg amolyan pressziók igájából. Hányan hibbantak bele, akik megpróbálták az elmúlt huszonöt év irodalmának történetét megírni? A számuk sokaság. És mégis irigyelnek bennünket, pedig a mi életünk abban múlik el, hogy párhuzamot vonunk Zrínyi Miklós eposza és Pitykeházi Gerendás Róbert költészete közt.

- Tudja, miért beszél így?

Irmuska csak akkor fogta föl, hogy őt kérdezik, mikor az újonnan melléje telepedett enyhén megérintette a karját. Hosszú, feltűnően sápadt, kifejezéstelen arcot látott, a két mélyenülő szem tört fényt sugárzott:

- Azért beszél így, mert egy nyelven sem olvas a magyaron kívül, így nem emigrálhat a világirodalomba. Pedig mindent megkapott, a félvilágot bejárta különféle küldöttségekben, ő képviselte a magyar kultúrát, a magyar szellemet, de a két világnyelv-ből, amelyekre a legtöbbször szüksége volt, nem tud többet mint amennyi egy szállodai kulcs elkéréséhez és egy ebéd megrendeléséhez szükséges. S a többi is ilyen.

Éles hang csattant föl, oly éles, hogy muszáj volt odafigyelni:

- Hogy ki nagy író?

Hatáskeltő szünet, majd:

- Mindenki. Ki azért, mert nagyra értékeli, ki mert ő értékeli nagyra magát, ki mert sokat keres, ki mert sokat szenved, ki mert sokan olvassák, ki mert kitüntették, ki mert nem olvassák, ki mert mellőzték. Mindenki, mindenki, mindenki nagy író.

- Nő és a Bereki? A Végsőig kitartani! – zengte, azzal elment s titokban kiegészített a hatalommal. Hat embert zártak be miatta, de nincs rá mód, hogy valaki a számlát benyújtsa.

- Miért éppen az ő számláját nyújtják be? Annyi a kifizetetlen cech...

Az átelleni sarokban a nyúl-ember szeme úgy forgott, mint egy epilepsziásé.

– Figyeljen rám, – szólalt meg a sápadt fiatalember s nem ivott, csupán megnevesítette az ajkát egy vékony korttyal. – Ezekben a kamaszságban rekedt emberekben mind ugyanazok a kiegyenlítőellenlétetek feszülnek. Én nagy árat fizettem érte, a legnagyobbat, de a tökéletes és megingathatatlan egyensúly állapotában élek. Ha ezt valaki észrevenné, példát mutathatnék egész kulturális életünknek, melyben páratlan fordulat jönne létre. Korszakváltás, hogy szaknyelven fejezzem ki magam. Dehát itt...

Mozdulattal fejezte be a mondatot, olyasformán mintha annyira reménytelennek tartaná a helyzetet, hogy ha leszakadna intés közben – a kezét, sőt a karját sem sajnálná.

– Mit tett, hogy az egyensúlyi állapotot elérje? – érdeklődött Irmuska.

– Én csak annyit, Istennek hála, hogy a konzekvenciát levontam. Amikor a hitlerizmus polarizálta az ellentéteket, az apám családja erre, az anyám családja amarra optált. Az első menetben az apám családja hurcoltatta el az anyám családját, a második menetben az anyám családja hurcoltatta el azokat, akik az apám családjából megmaradtak. Engem mindkét részről megkíméltek, mert én nem értem bele a polarizációba. Most már senki nem él a családomból, így a tézis–antitézis folyamata lezáródott s én a tiszta szintézis állapotában élek, amit ezek a nyomorult senkik felfogni sem képesek.

A megdöbbenés Irmuska szelíd tekintetét úgyszólván ráforrasztotta a mellette ülő arcára. Amit hallott, lassan hatolt bele:

– Iszom valamit, – szabadkozott s a palackokhoz menekült.

– Mit tölthetek? – kérdezte egy mély hang. Széles szája, töppedt orr, egészségesen ragyogó kék szem, tizenkét fogas mosolygás.

A maga mély női ösztönével Irmuska tudta, hogy megtalálta a bosszúálló személyét és rövidesen elér vele szerelmi pályafutása második állomására.

– Már zúg a fejem, – háritotta el a töményt, – szódát kérek.

– Miről hantázott az a sápadtarcú? – intett a sarok felé az új ismerős.

– Ki az?

– Egy a sok közül, aki szeretné magára felhívni a figyelmet, de hiányzanak a megfelelő képességei. Legszívesebben hordóról szónokolna – mint az előbb a Dúvad, – csakhogy félénk. Ehelyett fülbesúg, többnyire a származásáról. Azzal kezdte, hogy az apja kuruc volt, az anyja labanc. Nem tudom, most éppen hol tart.

– És...?

– Ah, – legyintett a fiatalember, – művei még nincsenek, de sérelmei már vannak.

Hirtelen hangot váltott:

– Engem Török Károlynak hívnak. Téged?

Irmuska megmondta a nevét, aztán mégis ivott.

– Balázssal futsz? Azért kérdem, mert nagyon tetszel, de Balázs jóbarátom.

Ja, igen! Irmuska körülnézett, kisebb-nagyobb csoportokban most már mindenki ordított, néhányan megpróbáltak ennek ellenére táncolni, de minduntalan beleütköztek a kivörösödött képű vitatkozókba. Se Balázst, se a vadfekete lányt nem látta. Megindult; Karcsi utána, a konyhában két lány feketét főzött, s valamin remekül mulattak, kuncogásuk összekeveredett a kávé illatával. A következő állomás – véletlenül – a vécé volt – senki. A lakószobából nyögések szűrődtek ki, Irmuska belépett a félig nyitott ajtón, egy pár küzdött a vetetlen ágyon a gyönyörért, csak az érdekelte, Balázs-e a férfi, de nem. Üres volt a fürdőszoba is. Karcsi ráfordította a kulcsot s elvigyorodott.

A bosszúállás három menetben zajlott le. Időnkint le-lenyomták a kilincset, a nehezebb felfogásúak többször, valaki nagyon erőszakoskodott, annak Karcsi kikiáltotta:

– Várj sorodra.

– Ha a csajt bent hagyod, várok, ha nem, betöröm az ajtót.

Irmuska felismerte a Dúvad hangját s ijedten pillantott új partnerére.

– Ah – legyintett az –, ez a diszökör a légynek sem árt. Akarom mondani minden ügynök árt, amit szolgál, mert sem azt nem tudja, milyen ügyet szolgál, sem azt, hogyan kell eredményesen szolgálni. Néha-néha belebög valamelyik értekezletbe, aztán eloldalog...

Most is ez történt. Nemsokára a véce harsogása tudósította őket, hova oldalgott a nagyhangú bajnok.

– Én is tudlak úgy kalauzolni, mint Balázs – kezdte a fiatalember, aki költőnek mondta magát, felajánlotta albérlési szobáját arra az időre, amit Irmuska még Pesten tölt. Megegyeztek benne, hogy már aznap éjjel nála alszik.

Mire visszaérkeztek a műterembe, odabenn már tombolt a nagy magyar vita, a zene elhallgatott, a táncosok is beállottak az üvöltők körébe. Valakit uniszónó szidtak, mint később kiderült azért, mert nem elégedett meg a saját hülyeségével – megtehetette volna –, hanem csupa hülyével vette körül magát. Helyet szorítottak nekik a körben, hiába kérdezték, kit készítenek ki, nem kaptak feleletet. Talán mert éppen abban a válságos pillanatban érkeztek, amikor a hangszálok már elfáradtak, a hangerővel való érvelés még a legszívósabbaknak is nehezebbre esett, amikor pesti szokás szerint az elvi vita hirtelen átváltozik viccelődési alkalommá.

– Most derül ki, mennyire igaz a HHH-törvény.

– Az mi?

– Ezt se tudod?

– Hülye Hülyét Hoz!

Szerzőjét senki sem ismerte, de a szójáték csábítása mindenkit megejtett s egy- másután hangzottak el a HHH-változatok, mindegyiket harsány hahota fogadta:

– Himpellér himpellért hívogat.

– Hólyag Hólyagot Húz.

– Hitvány Hitvánnyal Házasul.

– Herék Hézagnak Hódolnak.

– Ez nem jó! Rossz! Úgy van! Rossz!

– És ez? – Hülye Hülyétől Hatványozódik!

– Remek!

– Hazug Hazugot Hág!

– Hügyos Hügyossal Hál.

– Hányadék Hányadékhoz Hű.

Karcsi a kör közepére lépett, két felemelt karjával csendre intett:

– Ha megengeditek, összefoglalom az értekezlet eredményét: – a Hülyék Hü- sége Hervadhatatlan, mert Hülyének Hiányozna a Hülyeség, tehát ahol Hülye a Hiva- tal a Hólyagság nem Hiánycikk.

Nagyon büszkének érezte magát, hogy Karcsit megtapsolták. Gyöngéden végig- simított a karján, csakugyan többet ér, mint Balázs, amellet költő, nem prózáíró. Úgy érezte, jó cserét csinált.

– Ugye – kérdezte Karcsit olyanszerű hamvassággal, mint Montesquieu perzsája –, ez itt a kultúra fellegvára?

Karcsi szokása szerint legyintett, de megfontolta s nem azt mondta, ami először a szájára kíváncsozott:

– Sajnos, az. Csak az a baj, hogy ebben a fellegvárban csupa állat van. Nem kivé- telezek magammal. Én is állat vagyok. Itt nem lehet az ember más. A hülyeség úgy vesz körül, mint a levegő, megszoktuk, mint a mélytengeri hal a nyomást, mint a teve a sivatagot. Ezt lélegezzük be, ez a természetes elemünk, ebben és ebből élünk. Persze, hogy érvényes a HHH-törvény, szükségszerűen az. Otthon majd felolvasom neked a legújabb verseimet. Jó versek – nem szégyenlem kijelenteni, de hülyék.

– Az lehetetlen – suttogta Irmuska ellágyultan.

– A mi irodalmunkban csak néhány embernek van esze, de jobb nem utánajárni, hogy mire használják.

A műterem hangulata ismét változott, átellenben a házigazda mutogatta festményeit az érdeklődőknek, Karcsit is oda hívták, Irmuska követte volna, de a nyülember útját állta. Pontosabban úgy állott meg előtte, hogy csak intenie kellett volna, félreugrik, de riadt szeméből szinte süvöltött a könyörgés, hogy hallgassa meg.

– Felkeltette az érdeklődésemet – mondta bocsánatkérés formán –, s azt is meg- tudtam, hogy mi a célja, hogy tájékozódni akar az irodalmi életben. Ha egy kicsit ráér, ha nem zavarom és ha nem talál túlságosan elienszenvesnek, akkor leülhetnénk oda,

ahonnan annak a különben nagyon tehetséges Török Karcsinak a társaságában távozott, akit én csak azért nem tartok olyan nagyra, mint megérdemelne, mert többre is képes volna, szóval, ahonnan éppúgy figyelemmel kísérte ennek az emlékezetes estének az eseményeit, mint én szemben, a másik sarokból.

Oldalt lépett, vagyis szabad választást biztosított a lánynak, vonásai mosolygászerű alakzatba rendeződtek. Valahogy úgy mosolygott, mint Marsias, amikor Apolló a hántásban a lábikrájánál tartott.

Tudásszomja arra unszolta a lányt, hogy ne szalassza el az alkalmat. Pohárral a kezükben letelepedtek arra a fenéknymorító padfélére, amit a festő – bővebb keret híján – ülőalkalmatosságként beszerzett. A nyülember körül nézett s miután farkast nem látott a közelben:

– Természetesen minden köztünk marad? – kérdezte alig hallhatóan s felvonta a szemöldökét. – Nem mintha nem vállalnám minden szavamért a felelősséget, de sokan furcsának, esetleg sértőnek találnák, hogy magának, az idegennek megnyilatkozom, önekik, régi ismerőseimnek viszont nem, ami természetesen csak azon múlik, hogy a véleményemre senki sem kíváncsi, amit én nagyon helytelennek tartok. Lett volna alkalmuk engem nyilatkozatra bírni, hiszen elvi alapjaim szilárdak, talán éppen ezért nem unszoltak, mert előre tudták, hogy mit fognak tőlem hallani.

Irmuska biztosította, hogy ő semmiképpen nem tartozik ezek közé, hanem őszintén kíváncsi...? ... véleményére.

– Dugonicsnak hívnak – mutatkozott be, és haladéktalanul hozzálátott az elemzéshez. – Magának, ugyebár, az volt a benyomása, hogy itt ebben a társaságban – a véleményeknek olyan változatos felvonulásában gyönyörködhetett, mint egy velencei karneválon, vagy Mohácson busójárás közben? Ugye?

– Velencében nem jártam...

– Sajnálhatja. Nohát, ha azt hiszi, mélységesen téved. Elhangzottak olyan kijelentések, amelyeket az avatatlan trockizmus számba vehetett, mások guevarista, nihilista, anarchista tanokat hangoztattak, sőt állítólagos maoisták is akadnak köztük – ha a véleményeket vesszük figyelembe s nem ami mögöttük rejlik. A valóság az, hogy szélsőbaloldali jelszavak mögé rejtőznek, az én taktikám viszont az, hogy leleplezem őket. Most is ezt teszem. Tulajdonképpen ez az egész mozgalom énellemem irányul, a konspiráció szót kizárólag azért nem használom, mert ez a fogalom a személyi kultusz idején olyan elemekkel társult, amelyekkel a közösséget nem vállalhatom.

Ebben a percben nótaszó hangzott föl, a társaság kétfelé oszlott, az egyik csoport Palackay festményeit nézegette, vagy éppen gyönyörködött bennük, a másik csoport – törökülésben a padlón – magyarnótákat énekelt, valamelyest kulturáltabban, mint a múltban szokás volt, vagyis nem teljes hangerővel, hanem félig-meddig muzikálisan. Most éppen azt fújták, hogy „Hej, Dunáról fúj a szél”.

– Hallja? – pattant föl a nyülember ültéből. – Ez a bizonyíték az összeesküvésre. Hát juthat valakinek eszébe éjnek idején egy műteremben a Dunáról énekelni, ha nem forgat valami gonosz tervet a fejében? Megyek, megyek, mielőtt az életemre törnek!...

Valószerűtlenül gyorsan tűnt el, a helyét máris elfoglalta valaki:

– Pszihopata – hallott egy üreges hangot, mely valaha basszus lehetett. A férfi, akitől a minősítés származott, valaha minden bizonnyal méltó volt a telt basszushoz, öregségét méltósággal viselte. Felemelte kezét, melynek fején májszínű foltok tenyésztek:

– A szomszéd lakásban lakom s ha a fiatalok összejönnek, nem tudok aludni. Azért jöttem át. Egyébként arra akarom kérni, hogy mielőtt elítélné bennünket, írót, sommásan, mint a fiatalok mindig, egy körülményt ne felejtessen ki a számításból: – azt, hogy célszerűtlen konstrukcióban élünk. Két folyóiratunk van s az kevés, amellet ugyanazt a népfront-politikát követi mindkettő, emberség szempontjából ez üdvös, ami az irodalmi ízlést illeti, káros. Egy folyóirat akkor jó, ha A és B írásai azért szerepelnek benne, mert szemléletük rokon a folyóirat szemléletével, X és Y pedig nem azért nem kap ott helyet, mert 56-ban hőzöngött, az ötvenes évek elején sztálinista volt, vagy mert X írását közölni kell, mert így és úgy, hanem mert más irodalmi irányt követnek, mint a folyóirat. Az íróknak nincsen módjuk ízlésük alapján verődni csoportba,

hogy folyóiratuk révén megnyerjék a közönséget s a maguk eszménye szerint formálják az ízlését. Nincsenek kristályosodási pontok, szövetkezésekben, ellenségeskedésben nem az ízlés a döntő tényező, így aztán senki nem találja a helyét, sem az írók, sem a szerkesztők, sem a kritikusok, de még az irodalomtörténészek sem. Na, Isten áldja.

Őt is úgy nevelték, mint minden magyar embert az utóbbi évszázadokban, hogy ha mondanivalója nincs, akkor énekeljen. Épp a dalolókhöz készült csatlakozni, mikor egy dült ábrázatú ember tántorgott elébe:

– Rosszak az idegeim – mondta bemutatkozás helyett, az önszánalom szomorú máza vont a be az arcát. – Ha így folytatódik tovább, veszendőbe megyek, mint annyi más magyar tehetség. Azt hittem, maga talán segíthet rajtam, de hiába, nincs erőm tovább küzdeni...

Azzal felállt, az italos asztalhoz ment. Valami nagyon erőset ihatott, mert mikor az üres poharat visszatette az asztalra, megborzongott. Erőt vett magán, magába döntött még egy pohárral, aztán kitántorgott az ajtón. Irmuska sohasem tudta meg, ki az.

A nyüleberről viszont megkapta a felvilágosítást Karcstól, hazafelé menet a taxiban. Ő nem nyülebernek hívta, hanem tetű és poloska hibridnek, ami sokkal szebben s főleg korszerűbben hangzott.

– Ez a szerencsétlen, amolyan tartalék-ember, valahányszor leváltják valamelyik szerkesztőt, lapnál, folyóiratnál, rádióban, tévében, kiadóban – az ő neve mindig szóba kerül. Ilyenkor mindenki frászban él, mert ha ezt kinevezik!... sokatmondóan legyintett. – Aztán az állást mással töltik be, az írók fellelegeznek, ő meg összeomlik és tovább nyomoz, hogy megtudja, ki fúrta meg. Ha neszét veszi valamilyen összejövételnek, hivatlanul megjelenik és addig szimatol, amíg a végén beszarik, akkor hazamene-kül.

– És Dugonicsnak hívják?

– Azt állítja, hogy Dugonics Titusz, mielőtt a törökkel a mélybe ugrott, felcsinált egy szerb lányt s ő annak a leszármazottja. Szerintem inkább az az úr az őse, akiről Karinthy egyik legszellemesebb reklámszövegét írta: – „Shakespeare drámát – Dietrichstein poloskát írt.”

Megérkeztek, Karcsi ajtót nyitott, az előszobában virágos pongyolás nő, először csak a fejét csóválta:

– Jaj, Török úr! Jaj, Török úr!

De aztán széles, barátságos mosollyal fogadta üdvözlésüket.

– Reggelit nem kérünk – mondta a költő a küszöbről.

Odabent a savanyú szagú bútorozott szobában gyorsan ledobálták magukról a ruhát, egy-két moccanás, egy-két nyögés, mélyen, egészségesen aludt mind a kettő.

Káin

*A tőkén barnuló szemek –
az ezerjónak befütyültek,
zsendülésben érte a zápor,
nyálkásodnak a repedések.*

*Tépett hálóján ellebeg
a rovar-csillag, úszva tüntet.
A szüretelők zsivajától
fodrai gyűrődnek a szélnek.*

*Útszéli gép, tüdőbeteg,
régóta áll; mogorva, csüggedt.
Kiált az öcskös, túlra átszól,
szavára csendesül a részeg.*

*Súlyos puttonyt emelgetek,
de érik bennem már a büntett –
elisméltam tízszer-százszor:
majd megtudjátok, én is élek!*

Nyugtató

*E szanaszét dobált sok lenge holmi
övé, s most attól kell-e megbomolni,
hogy ő maga száz kilométerekre?
Legjobb, ha jógapózba térdelek le,
s a hasizmomra koncentrálok inkább.*

*Időben is oly messze-messze tőlem,
s most térben is. Persze, ez semmi, őt nem
kísérheti a féltés, mint detektív,
megalázná csak . . . Domború a test-iv,
a jógamundra foglya már gerinc, láb.*

*Ha életem életét elorozná,
ha ami jó, én tenném neki rosszá –
a lehetőség rémületre vált át,
hány férfi torzítja gnómmá a társát! . . .
Ritmikus légzés, kapcsolj ki egészen.*

*Semmit sem tudunk, csak ösztönünk horkan:
kerüljük, ami helyrehozhatatlan,
ő ott, én itt – s majd együtt újra, holnap . . .
A zsírpárnáim szépen apadoznak,
legalább ennyit mégis csak elértem.*

KÉPGYŰJTÉS ÉS HITVALLÁS

Dr. Rácz István magángyűjteménye

A pécsi Janus Pannonius Múzeumban tavaly érdekes, és jellegét tekintve szokatlan tárlat nyílt meg: Rácz István magángyűjteménye. Tehát nem művész vagy művészcsoport mutatkozott be, hanem egy műgyűjtő, s rajta keresztül egy látszólag „vegyes” festőtársaság, melynek tagjait sem generációk azonossága, sem közös stílusirányzat nem köti össze. Az, hogy „társultak”, az, hogy egy jellegzetes és egységes szellemi karakterű közösség tagjai, az Rácz István műve, aki felismerte Gulácsy Lajos és Egry József, Nagy István és Vajda Lajos, Vajda és Bálint Endre, Bálint és Ország Lili között a rokonvonásokat. De nemcsak felismerte, hanem azáltal, hogy egymás mellé tette „kedvenceit”, kitapintotta, s mintegy megjelenítette a XX. századi magyar művészettörténetnek egy jelentős és összefüggő vonulatát, egy olyan festészetét, amelynek esztétikája, alaptörvénye és valósága a látomás, vagy Gulácsy szavával élve: a káprázat.

Szembevetendő, hogy ezeknek a festőknek az emberi, s még inkább a művészi sorsa a magányosság; esztétikai értelemben kikezddhetetlenek, a közízlés számára azonban többé-kevésbé idegenek; nagyok, de nem sztárok, olyanok, akikre nemzeti önelégültséggel lehet hivatkozni, de akiknek nem kísérte útját sem társadalmi, sem anyagi megbecsülés. Rácz lényegében a sorsukban osztozott azzal, hogy elkezdte gyűjteni őket, s méghozzá milyen botrányos könnyelműséggel: Rippl-Rónait, Czóbel Bélát, Koszta Józsefet, Rudnay Gyulát, Ferenczy Károlyt, Szőnyi Istvánt áldozott fel értük, tehát csupa jó és megbízható nevet. A sokszínű és széles skálájú gyűjtemény így lett egyre „szegényebb”, de ugyanakkor egyre koncentráltabb és egységesebb. S ebben a folyamatban a kollekció rendeltetése is megváltozott; pusztá lakásdekorációból és gyönyörködtető kedvtelésből megszállottságtól hajtott *misszió* lett.

Rácz István nem a reprodukáló, hanem a lét alaptörvényeit kutató és megjelenítő mesterek mellett tett hitet, azok mellett, akiknek jelentőségét és értékét sem művészeti mozgalmak, sem stílus kategóriák nem szavatolják és nem magyarázzák. Ez a gyűjtői kockázat csak fokozódott, mikor élő festőket is beemelt rendkívüli múzeumba, időben és művészettörténetileg beigazolatlan, csupán szűk körben ismert műveket.

Lehetetlen elvitatnunk, hogy Rácz István ezzel olyan tettet vitt véghez, amely – természetesen a maga szerény hazai módján – beilleszthető az avantgarde műgyűjtés történetébe, melynek hőskora a XIX. század utolsó harmadára esett, s lényegében az impresszionisták fellépésével kezdődött. Az impresszionisták és az értük síkra szálló Zola új és forradalmi korszakot nyitott a festészet és a műkritika történetében, de ezzel egyidejűleg a műgyűjtés és a műkereskedelem történetében is. Azzal például, hogy a műkereskedő Paul Durand-Ruel és a festékáros Tanguy apó megvásárolták Manet, Monet, Pissarro, Degas, Henri Rousseau képeit, polgári foglalkozásuk szíves nyugalma a legmegveszekedettebb támadásnak tették ki, nem is szólva a súlyos anyagi kockázatról, arról az állandó és reális veszélyről, hogy vállalkozásukba belebuknak, erkölcsileg és anyagilag tönkremennek. Durand-Ruel így ír erről: „Egy igazi műkereskedőnek egyszersmind megértő műbarátnak is kell lennie, mindig készen arra, hogy anyagi érdekeit feláldozza művészi meggyőződéséért... A nagy festőink szép művei iránt érzett szenvedélyem teljesen ellefejtette velem, hogy kereskedő vagyok.” Ezek a sorok jelzik a műkereskedelemben bekövetkezett fordulat lényegét: a műkereskedők egy kicsiny csoportjából a modern művészet mecénása lett. A XIX. századnak ezek a bátor műpártolói nemcsak az egyénen, tehát

magán a festőn segítettek azzal, hogy a nyomor és a kitaszítottság éveiben vásároltak tőlük, hanem történelmileg is páratlan tettet hajtottak végre: népszerűsítették és diadalra juttatták a modern művészetet. Egy kis túlzással azt mondhatjuk, hogy nem lett volna impresszionizmus Durand-Ruel nélkül, posztimpresszionizmus Theo van Gogh és Vollard nélkül, Picasso Vollard és Kahnweiler nélkül. S ez nyilvánvalóvá teszi azt is, hogy még a műpártoláznál is nagyobb és rendkívülibb dolog történt itt: *profécia*, olyan meggyőződés és hitvallás, amely merőben új, társadalmilag és történelmileg még nem szentesített művészetnek „hitelezett”.

Talán nagyképűségnek tűnik, ha Rácz gyűjtői munkásságát összefüggésbe hozzuk a művészettörténet eme nagy prófétaival, márcsak azért is, mert Rácz István nem a legfrissebb, nem az ún. avantgarde művészet mecénása. Hitelezni in inkább „visszafelé” hitelez, többnyire már nem élő művészeknek, akiket nem felfedezni, hanem inkább *elfogadtatni* és *megérteni* kell. Ez azonban nem Rácz István hibája, nem ő tehet arról, hogy nálunk nemcsak a hitelezés, hanem a törlesztés is missziós tette válhat. S hogy ez mennyire így van, azt a gyűjtemény történetének ismerete is segít megérteni.

A Rácz-gyűjtemény alig tizenöt esztendő, s az a vágy hívta életre, hogy tulajdonosa „a művészi harmónia és szépség birodalmát érezhesse maga körül”. Eleinte ezt az érzést szinte valamennyi műalkotás közvetíthette a számára, és ezért Rácz István minden képet megszerzett, ami csak megtetszett neki, legyen az dekoratív csendélet vagy impresszionisztikus tájkép, posztimpresszionista női akt vagy lélek-elemző portré. A nagybányai iskolát *Ferenczy Károly* két kompozíciója (Lótanulmány a Három Királyokhoz, Nagybányai táj híddal) képviselte, az alföldi festészetről *Kosztai József* híres *Szélmalom* c. képe adott hírt, a posztimpresszionizmus *Szőnyi István* (Zebegényi Dunakanyar, Beszélgetők), *Bernáth Aurél* (Női akt, Ablakos csendélet), *Berény Róbert* és *Bartha László* (Tihanyi sétakocsizás c. korai képe) műveiben jelentkezett, de nem hiányzott a rangos gyűjteményből *Rudnay Gyula* sem, sem pedig *Rippl-Rónai József* (Favágók, Kalapos nő), *Mednyánszky László* (Töprengő, Hadifoglyok karácsonya, Téli táj, Csavargó), *Vaszary János* és *Czóbel Béla* (Szakácsnő). A „legavantgardabb” vonalat *Barcsay Jenő*, *Bene Géza*, *Gadányi Jenő* képviselte, s ott volt a mai gyűjtemény megalapozójaként *Egry József* számos műve, többek között a *Kabintalak*, a *Kilátás Fonyódra*, a *Fűzták*, a *Hazatérő* és a *Badacsony* c. nagyméretű kompozíció. Hamarosan azonban Rácz István számára kimeríthetővé vált a kiegyenlített szépségnek az a langyos közege és szelid unalma, amelyet a szellemileg közömbös, illetve semleges képei árasztottak. Elsőként a Rudnay-, Ferenczy-, Bernáth-, Berény-, Bartha-, Vaszary-képektől vált meg, majd nehéz szívvel Mednyánszkytól (utolsó művét csak három évvel ezelőtt cserélte el egy Gulácsyért), Rippl Rónaitól (a Favágókat egy Vajdára váltotta át) és Czóbel Bélától, de le kellett mondania Bene Gézáról és Gadányi Jenőről is, akiket elsőként pártolt vásárlásaival az 1950-es évek végén.

A középszerű és hagyományos festői kavalkád helyébe súlyos és hideg fenségu Nagy István-képek, szigorú, absztrakt rajzú Vajdák, a történelem tömegtragédiáit jelekkel felidéző Ország Lili-művek, gyönyörű és nyugtalanító Gulácsyk, szorongást keltő Bálint-víziók, fanyar és szarkasztikus Anna Margit-festmények kerültek.

A múzeum nagy „öregjei”: Nagy István, Gulácsy Lajos és Egry József. Mindhármójuk pályája a század elején bontakozott ki, csak hogy, amíg Gulácsy munkásságát tragikusan rövidre mérte skizofréniája (csupán másfél évtizedig dolgozott), addig Nagy István 1937-ben bekövetkezett haláláig nem tette le az ecsetet. Egry József pedig még a II. világháború után is alkotott remekműveket. A Rácz-gyűjtemény *Nagy István* képei a festő legáradóbb és egyben klasszikusnak mondható korszakából származnak, az 1925 és 1928 közötti évekből. Nagy István ekkor festi Erdélyben monumentális havas tájképeit, kék színre hangolt, meredek hegyoldalait, a rengő fűben kaszáló parasztjait, szilárd szerkezetű karámjait és összevont, tömbökbé foglalt legelő állatait. Rácz képei: az *Erdélyi falu*, az *Erdei tisztás boglyákkal*, a *Birkák tisztáson*, a *Kaszáló*, a *Karám télen*, a *Gereblyézők*, a *Legelő állatok*, a *Tehenet vezető férfi*, a *Karám és pásztorlány* mindezeket a „témákat” megjelenítik a nagyistváni

sűrités, drámai erő és természet iránt érzett már-már panteisztikus áhitat legmagasabb fokán.

A *Gulácsy-képek* – számszerint nyolc darab – nem egyetlen alkotóperiódusból származnak. Szinte mindegyik kép más „korszakból” való, s annyira különböző, amennyire Gulácsy egész életműve – teremtményeinek és esztétikájának azonossága mellett is – olyan zavarba ejtően sokoldalú, ellentmondásos és változatos. Ha mégis meg akarnánk határozni ennek a pályának az irányát és a festői út fejlődését, a kezdetét a szecesszióban jelölhetjük meg. Gulácsy rendkívül fogékony volt az angol praeraffaelitizmus, nevezetesen Rossetti és Burne Jones nosztalgiája, élveteg romantikája iránt, bár mikor – csupán külsőségekben – követte őket, sem illusztratív kötöttségük, sem száraz stílusuk nem béklyózta meg. A Rácz-gyűjteményben lévő, 1904-ből származó főműve, a *Dal a rózsatőről*, ennek a praeraffaelita igazodásnak az egyik, csodálatos szépségű eredménye. – Gulácsy saját formáinak, illetve stílusának megteremtése közben talált rá a rokokóra, mint a leghitelesebb jelmezre, amely kifejezhette őt, amely állapotának, szomorú kirekesztettségének éppúgy megfelelt, mint varázslatos álmainak és eszményeinek. A Rácz-féle Gulácsy-kollekción talán legszebb darabja ez a „rokoko kép”, a *Menüett*, amely valószínűleg 1912-ből származik. Gulácsy színei ekkor már kivilágosodtak, a mély, borongós barnák, súlyos zöldek és vörösek helyét az áttetsző zöld, a rózsaszín, a világos okker és a fehér foglalta el. A hagyományos szerkesztésmóddal is felhagyott, anélkül azonban, hogy bármelyik divatos izmusnak „bedőlt” volna; megszüntette az elő-, közép- és háttérrel, s lebegő, súlytalan figuráit, ezeket a lélegző bábokat, egynemű és szabálytalan közegbe helyezte, ahol a táncparketről rózsátó kuszik fel, a táncoló pár közé pedig virágszirmok hullnak. Ilyen rokokó kép még Rácz Istvánnál a *Kalapos nő* és a *Nő fejfák közt*, de közöttük van az 1912-ben megrendelésre festett „rendhagyó” *Golgota* is, melyen nem Krisztus, hanem a sorsát gyöttrőde viselő sokaság az, amely a világmindenség kinszenvedését megéli. Az öt főműhöz csatlakozik egy kicsiny tájkép, egy szarkasztikus portré és egy csuhás és álarcos figurákat megjelenítő kompozíció, melyet feltehetőleg 1914-ben, a téboly kitörésének esztendejében festett Gulácsy.

Egry József ma már csak négy, de különösen értékes képpel szerepel a gyűjteményben. A *Badacsonyi est* 1930-ból származik; kék-rózsaszín színpalettájában jellegzetes, de formáinak kemény és élesre metszett tömörségében különleges Egrymű. Az *Esti fények* (1936 k.) és a *Kabinok árnyéka* (1945 után) mellett kiválik egy szinte grafikus szükségességgel megoldott *Őnarckép* (1947). Ez az öklére támaszkodó, keserű és minden öntetszalgéstól és póztól mentes arc egyike Egry utolsó önvalóságainak.

Gulácsy és részben Egry látomásos festészetének folytonosságát – természetesen más indítatásból és más formarendszerben – Vajda Lajos tiszta szerkezetű képeiben találjuk meg. Vajda a magyar művészettörténetnek különösképpen azok közé az adósságai közé tartozik, amelyeknek a törlesztése még nem történt meg. Nem is azért, mintha nem lenne szó róla, s hébe-hóba nem jelennének meg munkásságát méltató publikációk, hanem azért, mert Vajda festészetének „nyitját” még nem találták meg. Kuriózum maradt, akit leginkább sorsáért tisztelnek (1941-ben, 33 éves korában halt meg tüdőbajban), s akinek művészi értékei előtt saját nemzedéke és az utókor is értetlenül áll. Vajda szürrealista absztrakciója idegen test a magyar festészetben; intellektualizmusa, minden bájtól és érzelmességtől mentes, tiszta „csengetésű” rajztechnikája, szerkesztőelvének „banális” nyíltsága és megfeythetetlen bonyolultsága nem engedi meg, hogy a művészettörténet perifériájáról beljebb kerüljön. A Rácz-gyűjteményben hat festmény képviseli intellektualizmusában is látnoki művészetét: a *Szentendrei udvar* (1935 k.), a *Gyertyás lány* (1936), a *Lebegő házak* (1937), a *Maszkk Krisztussal* (1937), az *Északi táj* (1938) és a *Hold-maszkk* (letét). Ezek a képek – leszámítva az indulást és a befejezést – egy rövid alkotó pályának szinte valamennyi mozzanatáról hírt adnak. Az 1935-ből származó képen még azt festi meg Vajda, amit a népművészeti és ortodox emlékeiről nevezetes, mediterrán jellegű településen lát: egy szentendrei udvart felülnézetből. A *Gyertyás lány* már „ikonkorsza-

kának" egyik bensőséges darabja; a *Lebegő házak* pedig megfosztva az etnográfiai meghatározottságtól, stilizált elemeivel szürrealista asszociációkat kelt; míg a *Hold-maszk* végsőkéig leegyszerűsített tojásdad formája, sejtelmesen egymásba áramló zöld és narancssárga színei mágiikus sugallatúak. Mindezeknél talányosabb, formailag is meghökkentőbb, s minden előzmény, mondhatnánk, festői hagyomány nélkül való a *Maszk Krisztussal* és az *Északi táj*. Az egyiknek a bonyolultsága látszik megfelfejtethetetlennek, a másiknak a végtelen egyszerűsége. A *Maszk Krisztussal* c. képen egy zuhanó testű, csupán körvonalakkal jelzett mélylila Krisztus, egy „üres” hold és egy emberi fej formáiból alakul ki a csillagszerű kompozíció, grafikusan és mégis festői erővel – kersztény reminiscenciák modern, meditálásra készítő megformálásával. Az *Északi táj* klasszikusan érett mű: alig jelzett és mégis monumentális alakzatai, tiszta kélkjének transzcendens sugárzása a világ örök formáit jelenítik meg.

Nem véletlen, hogy egy olyan gyűjteményben, amely elképzelhetetlen Vajda Lajos teremő gniusza nélkül, oly hangsúlyos hely jutott Vajda egyik közeli barátjának és művészi-szellemi rokonának, *Bálint Endrének*. Bálint, akinek pályája a 30-as években a fauvok és Braque, valamint Czóbel Béla igézetében indult, Vajda hatására más eszmények szolgálatába szegődött. Gyermekkori emlékeit támasztották és erősítették fel benne azok a festői motívumok, amelyeket Vajdával együtt tanult meg látni Szentendrén; így lett máig kimeríthetetlen ihlető forrása a népművészet. Bálint lényegében a háború után, 1949–50 körül talált rá saját hangjára; ekkor alakította ki egyéni formáit, de még újabb néhány évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy ezeket a formákat összegezze, s létrehozza párizsi éveinek, ún. nosztalgikus szürrealista festészetének gazdag termését. Rácz István Bálint-kollekciója 1950-től máig fogja át a festő életművét; az 1950-ből származó képek fontos momentumokat árulnak el Bálint művészi útkereséséről (a *Játékok* c. sorozat néhány lapja); az 1959 és 62 közöttiek meggyőzően vallanak eredeti stílusának megteremtéséről (*Séta a temetőben* – 1959, *Honvág* – 1960, *Roueni látomás* – 1961, *Groteszk temetés* – 1962); míg az 1964 és 1968 között keletkezett festmények sokrétű képet nyújtanak „posztpárizsi” korszakának oldottabb és lirizálőbb ágazatáról. De nem hiányoznak Rácz gyűjteményéből azok a legújabb, 1969–70-es monotypiák sem, amelyeknek rusztikussága, pogány derűje és dekorativitása már Bálint festészetének felfrissülését jelzik.

A jelenkori festészetet Bálinton kívül még két művész, *Anna Margit* és *Ország Lili* képviseli. Anna Margit városias festészetében minduntalan felbuggyannak a népművészet ikonográfiai, formai és színbeli elemei; a *Madárdalban* (1948) éppúgy, mint az *Ars poéticában* (1952). A Rácz-gyűjtemény harmadik darabja a *Virágos kalap* (1966), kiforrott stílusának remekműve: naiv és raffinált, derűs és tragikus, akár egy Gulácsy-kép.

A kollekció legfiatalabb művésze *Ország Lili*. Festészetét következetesen, szinte minden hatástól érintetlenül alakította ki; egyetlen művészrokonának Kemény Zoltánt vallja. Ikonszerű, illetve absztrakt képei önkéntelenül simulnak bele az együttesbe: a *Korpusz*, a *Templomok*, a *Kopt betűs triptichon*, a *Börtön*, az *Oltár*, a *Temető*, a *Bábel*, a *Régi város*, a *Mágikus királyok* és monotypiáinak igényes variációi. Képeinek visszatérő elemei a kövek és ezekre a kövekre, illetve falakra felrajzolódó mitologikus-biblikus motívumok (Gyertyatartó, Mózes kőablái), amelyek összekapcsolódnak a kozmikus jegyekkel és az emberrel. Az utcák, sírok, kapuk, függőkertek „hieroglifái” éppúgy Kelet iránti nosztalgiáját és a több ezer éves történelmet idézik fel, mint a héber és a kopt betűk jelei, amelyekkel később „teleírta” kék, barna és szürke színre hangolt kultikus kompozícióit. Szenvedélyes „történelmi krónikáiból”, valamint tragédiákkal terhes és rajongó életörömtől áthatott vízióiból különleges darabokat őriz a Rácz-gyűjtemény, amely ezzel napjaink egyik legkorszerűbb táblaképfestészetének is otthont nyújt.

KÉPZŐMŰVÉSZETI KÖNYVSZEMLE

DÉVÉNYI IVÁN KERNSTOK-PORTRÉJA (Bp. 1970. Corvina Kiadó). Kernstok Károly a magyar művészeknek abba a csoportjába tartozott, akiknek „az élet több volt a poézisnél”. A hivatalos formák falain kívül élt többnyire: progresszív-radikális szemlélete, humanizmusa olykor szinte megelőzi képi újszerűségét is. Szociális érdeklődése, a szebbre való szándék ott élt már 1905 előtti, hagyományosan realista, megfontoltan impresszionisztikus képeinek tematikájában. Talán másodszor érkezik 1907-ben Párizsba, Gauguin és Cézanne posztumusz diadalának, a Vadak sikeres „elfogadásának” és a kubisták kísérletezésének esztendejében: a még Munkácsyt is felhívítva közvetítő Ben-czúr stílusa, a szeretett Courbet és a barbizoni realizmus ekkor tűnhet előtte „múltszázadnak.” Esméihez méltó kifejezést keresve válik a következő másfél évtizedben nemcsak jeles teoretikussá és szervezővé (MIÉNK, Nyolcak, Nyergesújfalu), de jelentős művek is közvetítik ezt a tartalmi és formai paralelt (Asszonyok a vízparton, Czóbel-portré, női- és fiúaktok, Magányos hajnali lovas, Lovasok a víz partján, lovas kompozíciók stb.). Kernstokot tehát sokféle irányú önkifejezése okán tartjuk számon a 20. századi magyar művészet forradalmárai között, és elsősorban a mintegy másfél évtizedre megvalósult egységet szeretjük és értékeljük.

Természetes tehát, hogy Dévényi Iván látható gonddal és vonzódással megírt, okos könyvecskéje (a szöveg egyik első változatát éppen a Jelenkor közölte pár év előtt) ezt a periódust elemzi a legrészletesebben. 15 évet tehát a festő 67 esztendejéből (1873–1940). Hasonló sorban rendeződik a könyvben található 54 kép is: csak a legjelentősebb műveket reprodukálja az előzményekből és az 1920 utáni termésből. És ilyenek nem kis számmal vannak, ha az „átlag” már fáradtabbnak tűnik is.

Kernstok a századeleji „második reformnemzedék” jelentős tagja tehát: Ady a „táborkeresés” és nagy ajándékozás második hullámában (1914 január–február: Ki látott engem?) nem érdemtelenül ajánlja neki a Sípja régi babonának című „bujdosóversét”. Régi barátot jutalmaz evvel, szeretett modellt, bár nem állíthatjuk egyértelműen, hogy a Margita élni akar festőfiguráját kizárólag Kernstokról mintázhatta. Ottokár, a piktör olykor kissé hasonlít Czigány Dezsőre és másokra ugyanígy.

A tábort ütő Kernstok elméleti írásai (kár, hogy ezek jegyzéke hiányzik a róla szólókban alapos bibliográfiából) a poros milléniumi hagyományokkal szembeszegülő festőt és szervezőt mutatnak, egyidejű képei az „új ember új világ” művészi vágyait, közéleti szerepe (legkivált 1918–19 eseményeiben), „vonzásai és választásai” forradalmi szándékú és tetters embert: Dévényi ezen a három szálon közelíti és mutatja be a teljes művet, fel-felillantva a kortársak (Böloni, Kassák, Lázár Béla, Lyka, Rózsa Miklós stb.) mondatait is.

1919 ősze és az ezt követő „restauráció” talán Kernstok számára hozta a legnagyobb törést a kortársak között (mellette Czigány); az emigrációban sem talál korábbi önmagára; nem megtagadott, inkább elvesztett korszak lett a progresszív és forradalmi fényeké. Szívesen olvastunk volna többet a festő 1920 utáni életpályájáról; feleségének berlini (?) portréját örömmel fedeztük fel Philipp Clarisse Czóbel-albumában. És jeles Kernstok-képek is lehetnek külföldi gyűjteményekben.

A művész nyergesújfalui villája (sokan megfordultak itt, még Ady is) alkalmasnak tűnik egy emlékmúzeum létesítésére: Dévényi korábbi kutatásai és most könyve is bizonyosan időszerűvé emelik ezt a lehetőséget. A sikeres művészeti könyvsorozat pedig tervszerűen teljesíti feladatainak legkiválóbbikát: a század magyar képzőművészetének bemutatását. A Nyolcabból talán már csak a Pór- és Czigány-portré hiányzik. Tihanyi-könyve után szívesen ajánljuk az olvasók figyelmébe Dévényi Kernstokját is.

Az illetékesek gondjába pedig a Kernstok-életmű méltó bemutatását: kiállításon vagy az elképzelt emlékműzeumban.

VÁMOS FERENC: LAJTA BÉLA (Bp. 1970.) Lajta Bélát századunk magyar architektúrájának úttörői között tartjuk számon; ismereteseik harcai és mellőzései is a rövid életpálya (1875–1920) során. Művét és szándékait valóban csak az utókor (amely már tisztábban lát és Lajta helyét is találja a kortársi Európa építészetében) vállalta és értékelheti: ez valósult meg Vámos Ferenc posztumusz monográfiájában. Major Máté írja le a hatalmas Lajta-könyv kalandos sorsát, amely közel másfél évtizedes proceszszus után végül is a szerző (a kiváló építész és szakíró, Lechner Ödönről 1927-ben jelent meg hasonló monográfiája) utolsó műve lett. A kimerítően tájékozott és hasonlóan tájékoztató mű Lajta útját és művét követi képben és írásban európai tájékozódásaitól néprajzi gyűjtéséig, terveken és megvalósulásokon keresztül, kudarc és siker útján a hirtelen halálig. Olyan elemző pályakép ez, amelyet végül is minden jelesebb művészről meg kell majd írni (fotók és jegyzetek minden adat és leírás párjaként), méltán lehetett Lechner után Lajta a következő. Vámos hőset „nemes elfogultsággal” a második reformnemzedék társadalmi és művészeti mozgalmainak áramában mutatja be; a radikálisok, a Nyugat, Bartók és Kodály, a Nyolcak fegyvertársaként. A lapokon feltűnik a „műve mögé bujtatott” ember is: a Lechnert mesterének valló építész maga is a polgári átalakulás híve és harcosa volt, Jászi, Kernstok, Szabó Ervin barátja. A Vámos életpályáját is megkoronázó könyv máris elkerülhetetlen szakmunka lett a századelő tanulmányozására, bemutatja Lajta tanítványait, Függelékében a századelő tervpályázatait; kár, hogy a gyorsabb tájékozódást nem segíthetik az elmaradt mutatók.

Valóban Lajta az első, akit a provincializmus vádjának félelme nélkül mutathatunk fel a század első húsz esztendejének magyar építészetéből (olvassuk el Ady sorait az Országházzról!); az Akadémiai Kiadó pedig az egyetlen, amely vállalni tudná a vaskos mű másnyelvű edícióit. Ugyanakkor hasonló elfogultságú monografusokat kívánunk architektúránk más jeles egyéniségeinek (pl. Kozma!) is.

CSONTVÁRY (Németh Lajos könyve; Corvina Kiadó). Amíg egy állandó gyűjtemény létre nem jön a század legkiválóbb mesterének permanens publikációjára, addig a most másodszor megjelent nagyszerű monográfia látja el ezt a feladatot: a kiváló műtörténész minden adatot és dokumentumot idéző, a képek többségét felsorakoztató remek albuma. A tudományos bőséggel és írói igénytelenséggel rendszerbe fogott, példátlan és példaképpé pályakép. Csontváry az elmúlt évtizedben jutott végre a magyar Parnasszusra, jelentőségét méltóan hirdeti a könyv, szövegével és képanyagában egyaránt. Az első kiadás óta változtak egynémely adatok (pl. a festő sírhelye körül, a képek dokumentációjában), a művek méltóbb helyre és gondozásba kerültek, bár olvastunk közben avatlatlanul romboló restaurálásról. A szöveg tehát gazdagodott adataiban, ugyanakkor tömörebb és árnyaltabb lett (a műfajban ritkán adódik kétszer lehetőség), a színes táblák száma is bővült, de a korábbi kétszeresénél többre nőtt az album ára is.

A Csontváry-titok Németh Lajos kivételes munkája során megfejtett lett tehát, a különleges papíron reprodukált sok kép és ihletett szöveg méltó formában reprezentálja a festőt; az idegen nyelvű készülő kiadásokban is. Hazai terjesztésre javasolnánk egy rövid kronológiával és bevezetővel a táblák fűzött különkiadását; így bizonyosan többen zárandokolhatnának a festő Cédrusához. Ma már aligha vitatható, hogy Csontváry kiemelt helyet érdemel Európa és legkivált a rá is büszke honfitársak tudatában. Képei külön termeket az újjáépült Várban, reprodukciói helyet a diákszobák falain: Ady verseskönete és Bartók lemezei mellett. Németh Lajos legszebb elemzései a tankönyvek oldalaira valók: a második kiadás ismét csak élmény és ismét csak szenzáció. A festő, a monográfus és a Kiadó kollektív érdeméből.

CZÓBEL (Philipp Clarisse albuma; Corvina Kiadó). Kassák remek interjúja, Kállai Ernő, majd Genthon István monográfiái után a fiatal művészettörténész gondosan megszürt adatokkal és szép stílusban megírt bevezetője, az album 6 egyszínű grafikai reprodukciója és 24 színes táblája hozza elénk ismét a teljes alkotói erejében levő 88 éves mestert. Czóbel neve ismerősen és talán 1905/06 óta változatlanul magas értéken cseng a nemzetközi művészeti világban, az album összeállítója kitűnik avval is, hogy eddig ismeretlen vagy nem reprodukált műveket közöl színesen: Chicago, Párizs, Amszter-

dam, Hamburg és Genf gyűjtőinek tulajdonait. A vagabundus festő életútjának követése hozott és tartogat még meglepetéseket. Czöbel külhoni barátai és képeinek szerencsés tulajdonosai a magyar festőben a 20. századi európai művészet egyik jeles alkotóját tisztelik. A szerző és a képek biztonsága szerint okkal és okosan így: bizonyosan erről győz meg mindenkit a Mester tervezett műcsarnoki tárlata is. Külön emlitenénk az album borítójának hátlapján közölt remek pillanatfotót: a szépséget állandóan kereső és figyelő Czöbel „eltalált” portréját.

Kár, hogy a szerző adósunk maradt egy teljesebb irodalomjegyzékkel, bár ezt nyilván pótolja majd a várva-várt kiállítás katalógusának összeállítója. Czöbel képvilága aligha fakul: az albumban közölt 60 esztendő képek „fauve” színei ma is elevenül szólnak a szemlélőhöz. Bizonyíték az a szerető figyelem is, a rajongó csodálat, amely Szentendrére vagy Budapestre árad, Czöbel egy-egy párizsi kiállítására az égtájak felől. A monografusból és a krónikásból egyaránt.

A MAGYARORSZÁGI MŰVÉSZET TÖRTÉNETE (Szerk. Fülep Lajos, Dercsényi Dezső, Zádor Anna. Corvina Kiadó: 4. átdolgozott kiadás). A sikeres összefoglaló mű új kiadása az átdolgozáson kívül említésre méltó meglepetéseket is hozott, pl. a művet megosztotta egy szöveges és egy képkötetre. A nyilvánvalóan technikai és anyagi megfontolásból eredt változásnak kár lenne örülnünk: nem könnyíti a monográfia használatosságát. Örömrünk inkább abban lehet, hogy nemcsak a történeti kutatás új eredményei kerültek a lapokra, de az elmúlt esztendők szellemi eredményei is: elsősorban egy „befogadóbb” szemlélet, amely Vajda Lajos és Paizs Goebel színes reprodukcióját hozta, az építészeti és szobrászati anyag teljeseződését, Gadányi, Kassák, Korniss, Moholy-Nagy képi jelentkezését. Persze a modern (és nyilván érdekfeszítőbb) anyag még korántsem tekinthető teljesnek, desiderátánk kiváló névsorra kerekednék, Anna Margittól (mondjuk) Ziffer Sándorig. Az elsőtől képet kerestünk hiába, a másoknak még a neve is hiányzik a mutatókból. Kiegészítésül és szerencsére Németh Lajos már külön kötetben is közreadta a modern magyar művészet történetét. A most negyedszer megjelent monográfia kissé megtévesztő: a cím alól hiányzik a korábban jelzett dátum: a feldolgozás 1945-ig tart. A kétféle papíron és más okokból is olcsóbban előállított kötetek ára viszont emelkedett.

ERMITÁZS – Francia festészet, 19–20. század (Artia K. Prága.) A nagyszerű leningrádi képtár gyűjteményét bemutató sorozat ötödik kötete a címben jelzett korszakból válogat: 90 kiválóan nyomott táblán mutatja be többek között Bonnard, Matisse, Marquet, Vlaminck, Derain, Rouault, Picasso és Léger műveit. A moszkvai Puskin-múzeummal együtt és a francia hasonlók mellett bizonyosan ez a leggazdagabb lelőhely az említettek együttes megismerésére: felpezsdül a szívünk már a nevekre is. Morozov és Scsukin hagyatéka (mellettük másoké és a húszas évek ajándékai, vásárlásai) alapja lett egy szinte páratlan gazdagságnak, ez mutatkozik az albumokban is. Külön örülünk a publikációnak és külön végre annak, hogy az alapos és nagy rokonszenvvvel megírt bevezető és elemzések szövege ezúttal gondosabb magyar fordítóra talált. Nem kis mulatságunkra szolgált egy korábbi albumnál pl. a szembetűnő különbség a képjelzés helyének leírása és a reprodukciókon felfedezhető valódi szignóhely között. A népszerű sorozat dokumentációja kiválóan segíti a kutatás munkáját is.

I MAESTRI DEL NOVECENTO címen, egy firenzei kiadó gondozásában azonos formájú, ugyanazon elvek szerint szerkesztett, egyidejűleg olcsó albumokat láttunk az Idegennyelvű Könyvesboltban: Marini, Miro, Le Corbusier, Picasso, Antoni Gaudi, Mondrian, Max Ernst, Kenzo Tange és Fernand Léger művészetéről. A sorozat köteteit ismert olasz műtörténészek és kritikusok írják és állítják össze; a festők mellett szobrászok és építészek is helyet kapnak az 1900-as évek művészei között. Mindannyian cca. 44–48 színes reprodukcióval, meglepő élmény a szobrok és az épületek színes látványa: elevenné válik így a holt anyag, egy-két árnyék hatására megváltoznak az elképzelt arányok is. A bizonyosan érdekes, riportként pergő bevezetéseket irodalmi szemelvények, biográfikus fotók és jórészt grafikai művek fekete-fehér reprodukciói tartkítják, a színes táblák után életrajzi kronológia, majd bibliográfia következik. A sorozat tendenciájában a mi „kiskönyvtárunknak” felelhet meg – ugyanígy a *Forma e colore*, az *I maestri*

del colore, a L'arte moderna, a Classici dell'arte; Rizzoli és mások –, a miénknél gazdagabb publicitással és lehetőségek között. Szívesebben fizetnénk valamivel többet, ha a szép albumokat magyar fordítással együtt vásárolhatnánk, a kötetek egy jól szervezett kooperációval bizonyosan beilleszkednének a hazai kiadói tervekbe is.

MŰHELYTITKOK (Corvina Kiadó) címmel okos és szép, egyúttal olcsó (hisz az ifjúságnak szánt) sorozat indult a képzőművészeti műfajokról. Egy-egy fiatal alkotó mutatja be saját művészetét. Az eddig megjelent három füzet az építőművészet (Finta József), a festészet (Karátson Gábor) és a mozaikművészet (Granasztói Szilvia) titkaiba és történetébe, szemléletébe és szépségeibe kalauzol: régen szolgált hasonló örömünkre ifjúságnak szánt művészeti könyv. A szöveg „első kézből való”, szépek a rajzok (ugyanazon kezekből) és a színes táblák is jól választottak. Szívesen várjuk a további köteteket.

H AJNAL G ÁBOR

Bezárt kapu

*Hátam mögött rendetlen vonuló hadsereg
borotvátalan fáradt gyűrött emberek
vonszolják magukat szekerek között*

*Hátam mögött rendetlen vonuló hadsereg
befordulok az üres néptelen utcába
az otthonos város ellenségesen les rám
kopog a bakancsom a reggeli szürkületben
hátam mögött a megtett út feszült nyugalma
előttem már a bezárt vastag kapu
hátam mögött őrző járhat jöhet minden pillanatban
előttem a bezárt vastag kapu
dörömbölők az álmatlan kisírtszemű virradatban
hátam mögött őrző járhat jöhet minden pillanatban
be kell jutnom a bezárt vastag kapun
hátam mögött őrző járhat jöhet minden pillanatban
előttem a bezárt vastag kapu*

*dörömbölők dörömbölők dörömbölők
(1944. nov. 3)*

Felgyógyulás

*Alacsony ég alatt
égő hegekkel
tűröm az üres napok vonulását
céltalan szavak sorakoznak nyelvemen
és keresem
tétován régi magamat.*

*Kószolgatom
a feltámadás szörnyű átkát
a meghalás főpróbája után.*

SZOVJET KRÓNIKA

Legutóbbi krónikánkban – múltó irodalmi hangulatoknak engedve magunk is – főként a problémákról adtunk számot. Némi rezignációval írtunk például a *Novij Mir* átszervezéséről is. Az elmúlt hónapok eseményei (persze: irodalmi és nem irodalom-politikai eseményei) azonban mintha azt bizonyítanák, hogy indokolatlan volt a borúlátás. Legalábbis a *Novij Mir* esetében...

GYÓGYULÁS ÉS MEGÚJULÁS

A tapasztalat szerint egy-egy jelentősebb sebészeti beavatkozás után a beteg általában vagy meggyógyul, vagy búcsút mond a világnak. A *Novij Mir* esete semmiképpen nem az utóbbit mutatja. A jelek szerint a krízis elmúlt, a folyóirat pedig a jelentős személycserék után is tartani tudja rangos irodalmi helyzetét.

A folyóirat 1970. 6. számát például látnivalóan a folyóirat régi módon értelmezett értelmiségi jellegével való szakítás jegyében szerkesztették. A „nyafogó” és „lelkiző” intellektuelekkel szemben, akik állítólag egyedül uralták ezt a fórumot, az új szerkesztő bizottság két fiatal munkás-író – Anatolij Krivonoszov és Viktor Leszin – elbeszélést vonultatja fel. Ennek a vonalnak az erősítését szolgálja továbbá nyíltan *Borisz Polevoj* háborús naplójának közlése is („Azon a nehéz télen”).

B. Polevoj a Pravda tudósítójaként tette meg az utat Moszkvától Berlinig, majd a nürnbergi per idején a szovjet újságíróküldöttség vezetője volt. Élményeit eddig három kisregényben foglalta össze: „A nagy ellentámadás”, „Nürnbergi jegyzetek”, „Doktor Vera”. (Ez utóbbit nemrég színpadra és filmre is átdolgozta.) A most közölt naplórészletek a németek „Tájfün” elnevezésű hadműveletének megghiúsítását, a Moszkva alatti ellentámadás eseményeit elevenítik fel. Az 1941 telén írott haditudósítások persze nem hatnak ma már a friss élmény elevenségével. De valószínűleg nem is csupán az írói felfedezések indokolják közlésüket, hanem a folyóirat új koncepciója.

Ugyanebben a számban szerepel a *Novij Mir* két korábbi felfedezettje – *Viktor Nyekraszov*, meg *Fazil Iszkander* is egy-egy remekbeszabott írással. V. Nyekraszov írásának már a címe is sérti a tréfát nem értők fülét – „Vendégségben Ignatyev grófnál”. Különösen, ha meggondoljuk, hogy a szóbanforgó Alekszej Alekszejevics Ignatyev gróf az egykori kijevi főkörmányzó fia, aki Kuropatkin tábornok adjutánsa volt az orosz–japán háborúban, azután pedig a Nagyorosz Birodalom katonai attaséja lett a skandináv államokban, majd az első világháború idején – Párizsban.

Nos, V. Nyekraszov is kijevi születésű, s ez már úgy látszik elegendő alap volt ahhoz, hogy interjút készíthessen a gróffal, aki 1937-ben egyébként hazatért, felvette a szovjet állampolgárságot és „Ötven év a csatasorban” címmel kiadta visszaemlékezéseit. Valószínűleg az orosz katonaságnak éppen ez az érdekes dokumentuma hívta magára az író figyelmét és nem maga az idős katona személye. Azonban a két dolog így együtt – a történelmi emlékrész és a katonahűség eleven megtestesítője – az írás tulajdonképpen tárgyánál szélesebb témát vet fel: a hűség és az emberség kapcsolatának ma is annyira időszerű témáját.

Fazil Iszkander, a ma is szülőföldjén élő abház anyanyelvű író a grúz népi élet témáit feldolgozó humoros tárgyú novelláival tört be a „nagy irodalomba”, a *Novij Mir* állandó szerzői közé. Az évek során azonban a folklór elemei egyre inkább csak motívummá váltak nála, eszközzé az általános érvényű mondandó kimondásához – vagy éppen ki nem mondásához. Ez az utóbbi a szerepe a grúz „couleur locale”-nak a most közölt elbeszélésben, a „Gazdag szabó és a többiek”-ben is.

A Gazdag szabó is abban a házban lakott, ahol az író töltötte gyermekkorát. Gazdagnak pedig azért hívták, mert a magánpraksziséból összegyűjtött pénzecskéjén vett egy kis telket magának. No már most, ha nem csal az író emlékezete, akkor ebben a házban az időtöltést (a harmincas évek közepén) mindenki szentül hitte, hogy a kommunizmus és az általános jólét megvalósítása már csak az éppen soronlévő terv túlteljesítésének a kérdése. Ezért-e, vagy egyszerűen csak mert irigyelték, a Gazdag szabót mindenki az átkos magántulajdon megszállottjának tartotta és nyilvánosan megvetette.

Valószínűleg éppen ez az általános (és képmutató) megvetés volt azonban a fő oka a Gazdag szabó megátalkodottságának. Amint hazai példákból is jól tudjuk, az ilyenféle kisemberekben a fenyegetettség érzése szüntelen ellentámadási (majd egyszerűen: támadási) készséget fejleszt ki és néha a legváratlanabb tettekre ragadja őket.

A szóbanforgó grúz szabócskának az agresszivitása elsősorban „népnevelői” tevékenységében nyilvánul meg. Kisebbségi érzése, szüntelen belső nyugtalansága arra kényszeríti, hogy minduntalan magyarázza és indokolja tetteit. Ezt persze nem teheti anélkül, hogy egyben ne értékelje-kritizálja környezete cselekedeteit is. Így lassanként szavakban megfogalmazottan, „megideologizáltan” is szembe kerül egymással a két világrendszer – a Gazdag szabóé és az általánosan uralkodó.

Meg lehet a maga jó oka annak, hogy ez a történet éppen most bukkant fel az író emlékezetében. Fazil Iszkander novelláinak a varázsa nyilván nemcsak a gyermekkori emlékek himporától van. A Gazdag szabóról szóló példázatban jól kivehetően érzik az író és egész nemzedékének nosztalgiája a boldog „békeidők” naiv korszaka iránt, amikor a világ olyan egyszerűnek látszott, hogy egy nagyokos szabó meg egy lelkes kis gimnazista is meg tudta magyarázni. A sok fontos anyag mellett nyilván ez indította a Novij Mir szerkesztőit ennek az elbűvölő kis írásnak a közlésére.

HADVEZÉREK ÉS KÖZKATONÁK

A folyóiratokban most egyébként a keményebb hang uralkodik. Egyaránt vonatkozik ez a „hivatalos” és az „ellenzéki” művekre.

Az első csoportra talán a legjellemzőbb K. Szimonov háborús regénytrilógiájának befejező része, az „Utolsó nyár” (Znamja, 1970. 6., 7., 8. sz.).

Szimonov – született katona. Nemcsak azért, mert régi katonacsaládból származik, hanem, s ez az író számára még fontosabb – a katonaélet, méghozzá a baka-lélek kiváló ismerete miatt. Amíg a később híressé vált haditudósító-írók nagyobb része (jól tudjuk Ehrenburg vagy Polevoj visszaemlékezéseiből is) kedves, de nem túlságosan marasztalt vendég volt a lövészárkokban, és inkább a felsőbb parancsnokságok politikai osztálya körül tevékenykedett, addig Szimonov egy lövészszázalójban harcolta végig a sztálingrádi csatát és mindvégig meg tudta tartani ezt a hús-vér közelséget a katonákkal.

Talán ezért van, hogy az író háborús naplója regényfolyammá változva-nemesedve sem ismétli az utólagos, elvont okoskodások manapság oly gyakori hibáját. „... A teljes igazságot kell kimondanunk, mert csak a teljes mértékben ábrázolt nehézségek adhatnak képet a párt és a nép hősiességének teljességéről” – mondotta Szimonov nemrég is, a szovjet írók IV. kongresszusán.

A legújabb regényben azonban az író mintha maga szegné meg ezt a szabályt. Nem úgy persze, mintha most egyszerre el akarná hallgatni mindazt, amit saját szemével látott: a front szörnyűségeit, a háterszág szegénységét, az embertelen megpróbáltatásokat. Szimonov okos ember és jól tudja, hogy az ilyenféle „lakkozás” ma már nem számíthat elnézésre az olvasóknál. Ő nagyobb tétellel játszik.

Sztálin szerepének és az ún. személyi kultusznak az értékeléséről van szó. Ez a téma középponti helyet foglal el a regényciklus mindhárom kötetében. A trilógia főhőse ugyanis Szerpilin altábornagy, akit közvetlenül a háború kitörése előtt koholt vádak alapján letartóztatnak, majd a németek gyors előrenyomulásakor megengedik neki, hogy alacsonyabb beosztásban „jóvá tegye hibáját”. Az „Élők és holtak”-ban Szerpilinnel éppen akkor találkozunk, amikor az maroknyi csapatával kitör a németek gyűrű-

jéből, hőstettével nemcsak katonaeurényeit, hanem kommunista hűségét is bizonyítva. Ugyanezt a próbát az őt egykor feladó tisztjáról, az „éber” és helyezkedő Baranov nem állja ki: meg akarja adni magát a németeknek és Szerpilin ezért kénytelen kivégeztetni.

A „Nem születünk katonának” azt a folyamatot mutatja be, amint a rosszul kezdődött háború valóban népi háborúvá válik, amint lassanként megérnek a győzelem feltételei. Szerpilin már hadosztályparancsnokként vesz részt a Moszkva alatti nagy ellentámadásban. Hogy valóban Sztálin személyes bizalma vagy csupán a pillanatnyi, jól felfogott hadiérdek állította-e őt és a hozzá hasonló embereket ilyen felelősségteljes posztra, erre a kérdésre nem válaszol az író. Abból azonban, hogy Szerpilinnek és a hasonló módon gondolkodó főtiszteknek (például helyettesének – Zaharovnak) a regényben szinte napról-napra, óráról-órára meg kell küzdeniök a bizalomért – inkább az utóbbira lehet következtetni.

Új regényében, az „Utolsó nyár”-ban Szimonov mintha azt akarná bizonyítani, hogy a bizalmatlanságnak és gyakran a hozzá nem értésnek ez a légköre csak esetleges és időleges jelenség volt a hadseregben: nem valami általános politikai ok váltotta ki, hanem egyes parancsnokok régimódisége vagy éppen tökfajúsága. Lvov, a front haditanácsának tagja például nem bízik Szerpilinben. A Belorussziában kibontakozó nagy ellentámadás előestéjén azzal a kéréssel fordul Sztálinhoz, hogy az ne erősítse meg az egykor internált főtiszt hadsereggparancsnoki kinevezését. Sztálin ingerült hangú táviratban válaszol, amelyben nyomatékosan megkéri Lvovot, hogy ne figyelmeztesse őt unos-untalan az éberségre.

A Szovjet Hadsereg győzelme nem egyszerűen katonai nyereség volt, hanem forradalmi tett is egyben. A győztesek nem hódítók voltak, hanem a szocializmus katonái, akik számadással tartoznak népüknek és saját kommunista lelkiismeretüknek – milyen áron és mivégre vívták ki a győzelmet. Ez a lelkiismeret-vizsgálat a lényege Szimonov regényének, s ez szólal meg két másik mai tárgyú műben is.

V. Tyendrjakov „Az elnök halála” c. kisregényében (Moszkva, 1968. 3.) szinte már Kodolányi vagy Németh László veséig hatoló tekintetével vizsgálja egy kis falu életének utolsó ötven esztendejét. Még a cselekmény is drámai sűrítettséggű, egyben-másban hasonlít a „Végrendelet”-hez.

Halálán van a falu mindenható kolhozelnöke, Jevlampij Likov, a nagybeteg ágya körül ott állnak barátai és ellenségei – a kolhoz nehéz történetének főszereplői. Göcsörtös botjára támaszkodva előbiceg az első elnök, Matvej Sztugyonkin, aki leszerelt vöröskatonaként érkezett ide valamikor kolhozot szervezni és aztán úgy is vezette még hosszú ideig a közös gazdaságot – fegyverrel a kézben. Itt van Iván Ivánovics, a tanult középparaszt is, aki mindvégig a legkövetkezetesebb ellenzője volt ennek a módszernek. Ő sem vitte azonban sokra. Mindkét lába elfagyott a közmunkán és most csak könyvelő. Kettejük versengésében így hát nem lett győztes. Mire Sztugyonkin hatalmaskodását a járásnál is megelégtelték, már senki sem emlékezett Iván Ivánovics szerény helytállására. Az ügyes brigádvezető, Likov lett az elnök. Ő aztán talpra is állította a kolhozot, de nem annyira a jobb munkaszervezés, mint inkább az emberek nagyobb fokú kihasználása révén. De most neki is lejárt az ideje.

Persze nem csupán arról van szó, hogy az öregek elmennek. Ez az élet, – a történelem rendje városos és falun egyaránt. A baj akkor van, ha a helyükre nem méltó utódok kerülnek. És mint Kodolányi darabjában, itt is az általános elsatnyulás képe kezd kirajzolódni. Elmennek a régi nagy öregek és a helyükre simaszájú, nadrágos emberek jönnek. De könnyebb lesz-e vajon majd velük az élet?

Hideg márciusi napon kísérik utolsó útjára az elnököt. Életében sokat panaszkodtak kemény kezére, most mégis hüppögve állja körül sírját a falu népe. Tompán dübörögnek a fagyos rögök a tölgyfa koporsón. Az elnök unokaöccse, egy puhakalapos fiatalember szakavatottan irányítja a temetési szertartást. Meglehet, hogy ő lesz az új elnök? Az emberek mindenesetre lopva már reá tekintgetnek. – Ki idegenül, ki bizakodva. És itt-ott már puhára olvadt rögök is akadnak a kézbe. A föld lassan felenged.

Bizonyára véletlen, hogy Z. Zsuravljova kisregénye „A bemutatót megtartjuk!”

(Znamja, 1969. 6–7.) éppen egy koratavaszi napon kezdődik. De talán valami belső törvényszerűség nyilvánul meg ebben a véletlenben is.

Az egyik kis vidéki színház tájelőadásra indul. A színészek fázósan húzzák össze magukat az autóbuszban és rossz előérzettel gondolnak a járási központ szállodájának mindig fűtetlen szobáira. A szakszervezeti titkár különösebb meggyőződés nélkül bátorítgatja őket. A sofőr morgolódik a rossz út és a hófúvások miatt. Minden a szokásos módon történik, Jurijt, a hősszerelmezt játszó fiatal színészt mégis valami különös nyugtalanság tartja fogva.

A dolog tulajdonképpen azzal kezdődött, hogy a legutóbbi üzemi esten, amelyen Jurij is fellépett, a pedagógiai főiskoláról egy aranykeretes szemüvegű docensnő az ifjúság erkölcsi kérdéseiről tartott előadást. A táncra éhes kiskatonák meg a maróslányok türelmesen végighallgatták a szónoklatot. Jurij azonban feladta a küzdelmet annál a mondatnál, hogy „minden hajadon – jövődő anya; következőképpen nemcsak leendő gyermekei kell, hogy tiszteljék, hanem leendő férjei is”. Bár az elnökségben ült és még szerepelnie kellett volna, kétségbeesetten távozott.

Ahogy ez már lenni szokott, ha egyszer valami nagyon befészkelte magát az ember fejébe, az eseményeknek gyakran véletlen láncolata is különös jelentőséget nyer. Jurjának is úgy tetszik most, hogy minden összeesküdött ellene, valamint a dolgok megszokott és elfogadott rendje ellen. A hó túl gyorsan olvad az utcákon – itt is – ott is előbukkan alóla a hosszú tél alatt lerakódott sok szemét és kacat. Az emberek zárkózottan topognak a buszmegállóknál, mindenki csak azzal törődik, hogy ki ne hulljon valami felszálláskor a szatyrából. Egyszóval – a világ rossz hangulatban van. Felesége ráadásul nem érti meg őt, kislánya pedig tanulás helyett mindenféle utcakölykökkel szaladgál. És amikor a tájelőadáshoz még csak be sem fűtik tisztességesen a járási kultúrházat, betelik a pohár – Jurij lemondja az előadást.

Ilyesmiért egy vidéki színházban fegyelmi jár. Ez annál súlyosabb dolog, mert – kimondatlanul is mindenki érzi ezt – a kollégák tulajdonképpen egyetértenek vele. – Bármilyen disznók is ezek a kultúrigazgatók, meg minden, azért játszani kell. – Egy színésznek játszani kell!

De mit tegyen a színész, ha nincsen módja elmondani a színpadon mindazt, amit gondol és érez, ha egy hivatalból szalasztott vidéki igazgató hosszú éveken át csak fogpaszta-reklám mosolyú hősokeket játszat vele? Megvan persze erre is már régen a felelet – más igazgatót és más szerepeket kell hát találnia. Jurij annak rendje és módja szerint össze is csomagol, bizonytalan időre elbúcsúzik a családjától és elindul szerencsét próbálni.

De most, hogy már mindennel leszámolt, ami ehhez a városhoz köti és Leningrádba szóló repülőjeggyel a zsebében tapossa az olvadó havat a buszmegállóknál, most egyszerre eszébe jut annak a jelenetnek a megoldása a harmadik felvonásban, amely miatt összeveszett azon a baljós napon a főrendezővel, önmagával és a világgal is. Igen, most már bizonyosan tudja, ez volt az oka mindennek. Ha ezt a jelenetet megoldja, talán még a pedfős docensnőtől sem kell félnie.

Jurij összetépi a repülőjegyét és felugrik a szuszogva közeledő autóbuszra, hogy idejében beérjen még a próbára. – Nincsen más igazgató, nincsen más színház, nincsenek más szerepek. Munka van, és néha, amikor a szerencse kedvez és minden jól összejön – valami kis alkotói büszkeség. De ez nem is olyan kevés.

Csodára persze már nem lehet számítani. De ha mindenki csak a lehetetével olvaszt egy keveset a földünket körbefogó jégpáncélon, már attól is emberibbé válik az élet. A rettenetes hadistenek mennydörgő szavatai közepette ezt az egyszerű földi igazságot fogalmazza a mai szovjet próza megannyi értékes alkotása.

A HUMOR AZ IFJÚSÁGI IRODALOMBAN*

A HUMOR NEM TRÉFA. – A magyar prózairodalom egyik mesterétől, *Karinthy Frigyes*től származik az az első hallásra mehökkentő mondás; „A humorban nem ismerek tréfát”. A nagy humorista tollához illő kijelentés mély felismeréseket tartalmaz a humor lényegéről és szerepéről. Mindenekelőtt azt, amit ki is mond, hogy nem tréfa, nem vicc, nem a felületen mozgó játékos szórakozás. A humor a személyiség legmélyebb rétegeiből fakad, onnan hoz felszínre valamit, ami fontos, komoly, figyelemre méltó, elgondolkodtató, leleplező, vagy iránymutató, és mindig valami igazság, amely a dolgok lényegéhez tartozik. Jellemző vonása a humornak az is, hogy megnyugtató hatással van az emberre, nyugvóponttra hoz benne valamit, ami korábban nyugtalanította, amire választ keresett és végre választ is talált. A humor elsődrendű intellektuális termék, *Richard Bamberger* professzor szerint a tehetséges irodalmi alkotás egyik biztos ismérve. Mégis elsősorban az ember érzelmi-hangulati szférájára fejt ki hatását s ha célba talál, akkor pozitív hatása félreismerhetetlen: fokozza a személyiség emocionális felhangoltságát, feloldja a pszichikum belső feszültségét, kedvező feltételeket teremt az interperszonális kapcsolatok számára s olyan jól ismert kísérőjelenségeket hoz létre mint a mosoly, nevetés, derűs lelkiállapot, jó közérzet stb. Mentálhigiénés befolyása tehát rendkívül becses, – ami korunk emberének zaklatott idegállapotát tekintve már önmagában sem lebecsülendő hatás és jelzi a humor jelentős egyéni és társadalmi funkcióját.

A humor és kísérőjelenségei a fiatalok személyiségének fejlődésében is fontos serkentő tényezők. A gyermek ugyanis természeténél fogva derűs lény. A humorra a szeizmográf érzékenységgel reagál mivel nála adekvát belső szükségletek kielégítését szolgálja. Amely gyermek humor-szegény környezetben nő fel és e primér szükséglete kielégítésére nem nyílik elegendő alkalm, annál e derűs életszemlélet, az egészséges és sérülékeny optimizmus könnyen elsorvad és egy belülről táplált nyugtalanság válik úrrá rajta. A humor tehát hasznos és szükséges tényező, a személyiség fejlődését előmozdító lelki vitamin, amely akkor fejtheti ki legerőteljesebb hatását, ha a gyermek- és ifjúkor minden szektorát dúsan behálózza, minden életmegnyilvánulásban jelen van.

Az ifjúsági irodalom művelői korán felismerték a humoros tartalmú írások és illusztrációk vonzóerejét a gyermekekre és mind a mai napig igyekeznek kielégíteni e csillapíthatatlannak mutatkozó igényt. Meglepő viszont, hogy a humor tudományos kutatása, annak esztétikai, főképpen azonban pszichológiai, pedagógiai és szociológiai vonatkozásainak vizsgálata mind ez ideig az elhanyagolt témák közé tartozik. Pedig itt a problémák egész sokasága vár megoldásra, de legalábbis megvitatásra.

E tanulmány összeállításakor arra törekedtem, hogy néhány adalék közreadásával hozzájáruljak a humor és a gyermek kapcsolatának tisztázásához, elsősorban e kapcsolat fejlődépszichológiai vonatkozásainak bemutatásával. Az adatokat, amelyekre a későbbiek során hivatkozni fogok, 7–15 éves iskolásgyermekek komplex pszichológiai vizsgálata során szereztük. 1964 és 1968 között kereken 2500 gyermeket kérdeztünk meg Budapesten és az ország más városaiban, falvaiban. Akkori vizsgálatainkat azzal a célkitűzéssel végeztük, hogy a mai magyar gyermek irodalmi érdeklődéséről korszerű és megbízható képet készíthessünk. A kutatásokról, azok eredményeiről két tanulmánykötetben számoltunk be. („Irodalmi érdeklődés az olvasástanulás kezdetén”. Akadémiai Kiadó, Budapest 1967. 157 old. – „Az általános iskolai tanulók irodalmi érdeklődésének pszichológiai vizsgálata.” Akadémiai Kiadó, Budapest 1969. 246 old.) A vizs-

* A hasonló címen 1970. ápr. 1–8-án Urachban (NSZK) rendezett nemzetközi tanácskozáson elhangzott felszólalás.

gálatok során gyakran előfordult a tanulók megnyilatkozásai közt a humorra, az olvasmány vidám, nevetető tartalmára való hivatkozás. Érdeklődésük motivációjában is jelentős helyet foglalt el, – nemcsak a fiatalabb, hanem az iskolakötelezettség felső határain álló serdülők válaszaiban is. A továbbiakban bemutatjuk a megnyilatkozásokat és igyekszünk belőlük következtetéseket levonni témánk vonatkozásában.

A 7–9 ÉVES GYERMEK ÉS A HUMOR. – 944 hét-kilenc éves iskolai tanulótól kérdeztük meg tanítóik útján, hogy mit szeretnek jobban mesehallgatás, vagy meseolvasás közben: *izgulni, sírni (szomorkodni), nevetni, gondolkodni, vagy félni*. A tanulók 55⁰/₀-a a nevetést, tehát a derűt, humort, vidámságot említette válaszában. Más vizsgálatokkal pedig arra kerestük a választ, hogy egy konkrét mese, mint pl. „Hófehérke és a hét törpe”, vagy pedig a gyermek előtt ismert olvasmány miért tetszik. A megkérdezettek ez esetben a mese vagy olvasmány érdekfeszítő, izgalmas jellegét hangoztatták. Mindkét vizsgálatból az tűnt ki, hogy az olvasmány vonzóerejét két tényező és azok kölcsönhatása határozza meg. Az egyik tényező az olvasmány keltette belső feszültség (érdeklődés, izgalom, félelem, szorongó érzések stb.) és a feszültség feloldása, átmeneti megszűnése. Ez utóbbinak mentálhigiénés szempontból is igen alkalmas módja a humor és az általa kiváltott nevetés. A könyvtári tapasztalatok szerint is azok a könyvek a legkeresettebbek, amelyek alkalmat adnak arra, hogy „gyermek kedélyvilága e két pólus közt játékos könnyedséggel csapongjon s végül nyugvópontonra jusson.

Az izgalom és humor egyensúlyára szükség van a személyiség harmónikus fejlődéséhez. Az egyik tényező (izgalom) által kiváltott nyugtalanságot, belső feszültséget a másik tényező, a humor egyenlíti ki és helyreállítja a megbomlott egyensúlyt. Egyes gyermekek túlzott egyoldalúsággal izgalmas könyvek mellett kötnek ki – többnyire a ponyvaregényeknél. Az idegrendszer tartós feszültségi állapota náluk a pedagógiában jól ismert káros következményekkel járhat. A humor egyoldalú „fogyasztása” sem kedvez azonban a gyermek pszichikus fejlődésének. Elernyeszti, túlzottan fellazíthatja az élet akadályainak sikeres leküzdéséhez annyira szükséges pszichikus készenléti állapotot. A két tényező dinamikus egyensúlyára van szükség ahhoz, hogy a személyiség egészségesen fejlődjék. Vizsgálatainkból is kitűnik, hogy mennyire e követelmény szerint működik a gyermek egyensúlyozó ösztöne. A két vizsgálat összevont adatai szerint a humor és az izgalom 35,5⁰/₀: 43,0⁰/₀-os arányban fordul elő a tetszés és érdeklődés motívumai közt. Azt mondhatjuk tehát, hogy a 7–9 éves gyermekek elsősorban az érdekfeszítő és ugyanakkor humoros tartalmú, – az ő nyelvükön szólva – az „izgalmas” olvasmányokat kedvelik.

Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül a két nem pszichés különbségéből eredő kérdéseket sem. A 7–9 éves lányok a humort a fiúkhoz hasonló mértékben kedvelik és igénylik. Ugyanakkor azonban szívesen veszik, ha a mese, vagy történet megható, szomorú hangulatokat ébreszt fel bennük. Szentimentalizmusuk mértékére vall, hogy az ide vágó adataik ötszörösen túlszárnyalják a fiúk hasonló megnyilatkozásait. A humor, a jókedv, a derű ellenpólusán található érzékenyülés, szomorú hangulatok tehát már az olvasás technikai elsajátításának éveiben erősen befolyásuk alatt tartják a lányok irodalmi érdeklődését. A két nem pszichés különbségének egyik jól megragadható vonása tárul itt elénk, amelynek pedagógiai tanulságait már a kezdő iskolás gyermekek irodalmi nevelésében is érvényesítenünk kell.

A SERDÜLŐ ÉS A HUMOR. – Kisérjük nyomon a humorhoz való viszonyulás sorsát a serdülő gyermeknél. A felmérések során 750 fiút kérdeztünk meg, akiknek indokolniuk kellett, hogy miért tetszett a legjobbnak tartott olvasmány. A tetszés indokai közt a 9–15 éves *fiúk* leggyakrabban racionális és emocionális motívumokat említettek. Összesen 432 adat (a válaszok 35,5⁰/₀-a) szerepel a motívumoknak ebben a fő csoportjában. Ebből 50 esetben hivatkoznak az olvasmány vidám és szomorú jellegére. Az ellenpólusok közül a megható-szomorú 23, az érdekfeszítő-izgalmas pedig 256 adattal fordul elő a válaszok között, amelyek osztályonkénti megosztódását (a 432 adatot 100⁰/₀-nak véve) a következő táblázat tünteti fel:

OSZTÁLYOK

MOTÍVUMOK	III.	V.	VIII.	Összesen III–VIII.
vidám, humoros	23	13	14	50
	17,5	9,2	8,7	11,6
megható, szomorú	9	7	7	23
	6,9	5,0	4,3	5,3
érdekfeszítő,	83	82	91	256
izgalmas	63,4	58,6	56,6	59,3

A tetszés kialakulásában előforduló motívumok több lényeges jelenségre hívják fel a figyelmet. A hossz- (longitudinális) és keresztmetszeti (vertikális) összehasonlítás nemcsak a motívumok egymáshoz viszonyított arányait érzékelteti, hanem az előrehaladó évekkel bekövetkező átrendeződéseket, mint például a kvantitatív csökkenéseket is. Szembetűnő az az elapadás, amelyet a vidám, humoros motívumok az évek során elszenvednek. Ugyanakkor az izgalmas-érdekfeszítő iránti érdeklődés a 9–10 éves fiúknál a csúcsponthoz érkezik. Úgy látszik eszerint, hogy a prepubertás időszak az irodalmi érdeklődés motiválásában is fordulópontnak számít és az erősebb érzelmi effektusok javára billen a mérleg nyelve. Az olvasmány vidám vagy szomorú hatása azonban kisebb számarányai ellenére sem lebecsülendő. Kedélynevelő, a túlfűtött idegizgalmaikat kiegyenlítő szerepével változatlanul számolnunk kell. Sok megnyilatkozásban együtt szerepel mind a két motívum ilyen megfogalmazásokban: „nevetséges és izgalmas”, „izgalmas és vicces” stb. Eszerint tehát csupán a hangsúly eltolódásáról van szó a nagyobb idegizgalmakat kiváltó olvasmányok javára. A komplex élményben azonban jelen van az az igény is, hogy a felgyülemlett izgalom levezetése a humor útján idejében megtörténjék.

Lássuk ezek után a 750 lánytól származó válaszok adatait. Megoszlásuk a következő:

OSZTÁLYOK

MOTÍVUMOK	III.	V.	VIII.	Összesen
vidám, humoros	20	19	14	53
	14,8	12,6	8,4	11,6
megható, szomorú	19	19	25	63
	14,1	12,6	14,8	13,8
érdekfeszítő,	77	85	88	250
izgalmas	57,1	56,7	52,1	55,1

Amint a számok is mutatják, a vidám, humoros, valamint az érdekfeszítő-izgalmas motívumok százalékos értékei a fiúkhoz viszonyítva nem árulnak el feltűnő különbségeket. A csökkenő tendencia itt is mindkét motívumcsoportban érvényesül. Annál jellemzőbb azonban, hogy a lányok megnyilatkozásaiban sűrűn előfordul a megható, szomorú motívum. Korcsoportonként legalább kétszer annyi a számuk, mint a fiúké. Sőt, a 14–15 éves lányok csaknem négyszeresen szárnyalják túl a fiúkat. A tendencia ellentétes le-

folyású. A fiúk csökkenő érdeklődésével szemben a lányok érdeklődése a serdülőkor végére a csúcspontra ér. És hogy nem véletlenül alakult így a lányok érdeklődése azt egy korábbi, az 1956–60-as években végzett felmérésünk is bizonyítja, amikor is pontosan ugyanazt a kvantitativ eredményt kaptuk. A lányok kedélyvilága akárcsak a kezdő iskolás években a szomorkás, szentimentális hangulatok befolyása alá kerül. A belső egyensúly kialakításában a bakfis-években jó szolgálatot tehetnek a lányregények. E műfajon belül olyan olvasmányokról kell gondoskodnia a családnak, iskolának és könyvtárnak, mindenekelőtt azonban a könyvkiadásnak, amelyek kellő pedagógiai hatásrendszerükkel egyrészt gazdagítják a serdülő lányok érzelmi- és kedélyvilágát, másrészt pedig a humor és jókedv megfelelő adagolásával megakadályozzák a szentimentális érzelmek elburjánzását, visszatartják a serdült a giccs és a ponyvaregény olvasásától. A magyar ifjúsági könyvkiadás igyekszik megfelelni e fontos pedagógiai és fejlődépszichológiai feladatnak. *Karl Bruckner*: Szadako élni akar, *Ch. Brontë*: A lo-woodi árva és *Nagy Katalin*: Intőkönyvem története c. könyve megjelentetése – hogy csak e néhányat említsen az eléggé gazdag választékból – kitűnő példák arra, hogy miképpen lehet összekapcsolni a személyiség-fejlődés természetes belső igényeit a korszerű pedagógiai követelményekkel. A serdülő lányt is erősen vonzza a humoros tartalmú olvasmány. Kiegyensúlyozatlansága következtében azonban a derűs hangulat könnyen átsap szomorúságba, lemondásba, pesszimista megnyilvánulásokba, sőt depresszióba. A jó olvasmány, a derűt, optimizmust árasztó, jó ízű nevetésre ingerlő könyv azonban igen hatásos eszköz lehet ahhoz, hogy a serdülőkor érzelmi ellentétségei között hanyórázó gyermek lelki egyensúlyát megőrizze és hosszabb időre stabilizálja.

VIZSGÁLÓDÁSAINK NÉHÁNY TANULSÁGA. – 1. A humor a gyermekkor egész folyamán a személyiség fejlődésének nélkülözhetetlen tényezője. A gyermek- és ifjúsági irodalomban is a jelentőségét megillető helyet kell a humornak biztosítani. Általános tételként kimondhatjuk, hogy a humor nélkül jó ifjúsági könyv nehezen képzelhető el. Amely könyvből pedig hiányzik, vagy csak nagyon vékony ereken csordogál, az a mű nem járulhat hozzá kellőképpen a gyermek egészséges kedélyvilágának fejlődéséhez. – 2. A humor nem elszigetelten, sohasem mint egyedüli motívum fejt ki hatását, hanem mint az írásmű által kiváltott idegfeszültség ellenpólusa. A biztosító szelep szerepét tölti be azzal, hogy meggátolja a túlságosan erős izgalmak eluralkodását. Az ifjúsági könyv írójának tehát a humor és a vele ellentétes pólusok (izgalom, szomorúság) egyensúlyának megteremtésére kell törekednie. – 3. A fiúk és lányok humorigénye kvantitativ megközelítően egyforma. Kvalitativ azonban a pszichés nemi sajátosságaik különbözősége miatt jelentősen eltérnek egymástól. Az eltérések természetét még nem ismerjük kellőképpen. Egzakt pszichológiai kutatásoknak kellene tisztázniuk e különbségeket, hogy aztán a kapott eredményeket írók, illusztrátorok, szerkesztők, kiadók, pedagógusok és gyermekkönyvtárosok felhasználhassák. – 4. A nem-mes humorral átítatott és tehetséggel megírt könyv ritka jelenség. Sok ország könyvterméséből azonban könnyűszerrel össze lehetne válogatni egy kiadványsorozatot és meg lehetne teremteni belőlük a humoros olvasmányok standard bázisát, amelyről évről-évre újabb művekkel egészülne ki. Úgy vélem, hogy az említett akció nemcsak a nemzeti könyvkiadások választékát gazdagítaná, hanem a nemzetközi megértésre nevelés változatlanul fontos ügyét is eredményesen szolgálná. A humor igen hatásos eszköznek bizonyulna ahhoz, hogy megértőbben közeledjünk egymáshoz és készségesebben munkálkodjunk a népek jobb megértését gátló akadályok elhárításán. Ennek alapjainak kiépítését egy humorban bő kiadványsorozat hatásosan szolgálná.

Vers alkonyi órában

*Fiatal vagy
karcsú mint egy balatoni vitorlás
de a céltalan csavargások után
mikor fáradtan járdaszélre ülsz egy nap
hirtelen érezni kezded a dolgok súlyát
még a jelentéktelennek tűnőket is.
Izgatott vagy és révedező
mert régvárt perc
az önmagadra találás perce ez.
Az égen karmolás: jegyenék csúcsának nyoma
testedben zuhanó mozdulatok
szemedben mélyzöld tisztaság
tejedben rend.*

*És az alkony parazsában
fogak és fegyverek és békítő szertelenségek.*

Asztalnál

*Anyámnak
egyetlen öröme most
nézni mint fogy az edényből
a meleg vacsora.
De én a távoli kedvesről mesélek
őt rajzolom hogy anyám is megszeresse.
Dicsérem szépségét jóságát
az arcáról a melléről a derekáról
beszélek.*

*Anyám nem szól
de értem szemében
a még bújkáló nevetést.*

A FÓRUM REGÉNYPÁLYÁZATÁRÓL

Az újvidéki Fórum Könyvkiadó 1968-as nagy regénypályázata jelentős eseménye volt a jugoszláviai magyar irodalomnak. Jelentős, mert ebből az ígéretesen bontakozó, különösen a hatvanas évektől kezdve magáról egyre többet hallató irodalomból a dráma mellett eddig elsősorban a regény hiányzott, vagyis éppen a legelterjedtebb és világszerte legnépszerűbb irodalmi műfaj, amelynek több tucatnyi válfaja a legteljesebben képes bemutatni mindazt, ami századunk olvasóit a legjobban érdekli: sorsunkat a szédítő tempóban változó világban. Természetesen már a pályázat előtt is született néhány értékes és színvonalas vajdasági magyar regény. Ám ha szigorú mértékkel mérünk, akkor azt kell mondanunk, hogy – Gobby Fehér Gyula és Gion Nándor kisregényét leszámítva (*Kenyér – Kétéltűek a barlangban*) – lényegében Major Nándor (*Dél*, 1965.), Varga Zoltán (*A méregkeverő*, 1966.), Végel László (*Egy makró emlékiratai*, 1967.) és Burány Nándor (*Összeroppanás*, 1968.) művei reprezentálták a kellő művészi színvonalon a modern jugoszláviai magyar regényt.

A regénypályázatról a csaknem teljes kép birtokában – hiszen a díjnyertes és kiadásra javasolt művek Burány Nándor átdolgozás miatt késő *Megtorlásának* kivételével 1970 első felében eljutottak az olvasókhoz – ma már nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk, hogy sikerrel zárult. Igaz, remekművek nem születtek, új *Méregkeverő* és *Összeroppanás* sem, de hat-hét igényes, figyelmet és elismerést érdemlő alkotás igen. Ez pedig a meglehetősen regényszegény Vajdaságban csöppet sem lebecsülendő, sőt, talán éppen a „változás kezdetét” jelző eredmény.

A pályázatot Gion Nándor nyerte meg *Testvérem, Joáb* c. regényével, amelynek középpontjába nagyon időszerű társadalmi és erkölcsi kérdést állított: a közélet tisztaságát veszélyeztető, az egyént pedig megalkuvással, erkölcsi zülléssel fenyegető *összetanódottságot*. Így a díjnyertes mű közeli rokona Deák Ferenc *Áfonyák* c. verses drámájának. A történet hőse és elbeszélője S. Tamás (Tom) építésügyi ellenőr. A cselekmény során – amely végig a jelenben játszódik – fokozatosan ismerjük meg Tomot, barátait, szerelmét, Máriát, valamint a kisváros helyi hatalmasságait: Búrt, az önkiszolgáló bolt vezetőhelyettesét, a külföldön élő, Fehér Lónak becézett Pazavert, aki minden évben új kocsival jön haza ügyeskedni-üzletelni, Joáb I-et, a dúsgazdag városelnököt, Joáb II-öt, az egykori ifjú kommunistát, aki a felszabadulás után alaposan megszédte magát a közvagyonból, Opatot, a santa pincért, aki rendőrpáncsnok korában jó néhány embert „kinyírt”, Akilevet, a jelenlegi rendőrfőnököt... E díszes társaság tagjai egymás kezében vannak, ismerik egymás viselt dolgait. Aki egyszer belépett egy ilyen erős érdekszövetségbe, annak számára nincs visszaút, előbb-utóbb kénytelen asszimilálódni. Ha nem adja fel egyéniségét, elveit, ha dacolni próbál, akkor lenézik, kiközösítik, vagy lassú pusztulásra kárhoztatják, mint Török Ádámot, az elvhűség és naiv becsületesség regénybeli megtestesítőjét.

A cselekmény elején az olvasó érdeklődését még a Tom lelkéért folyó harc köti le, ám ahogy haladunk előre az időben, egyre nyilvánvalóbbá válik e harc végső kimenetele. A hősből antihős lesz, mert az adott társadalmi közegben – ahol döntő többségben vannak a gyávák, az önös érdekeikért minden hitványságra képes megalkuvók – a tisztaság és a becsületesség számára csak a strandkabinokban, a raktárhelyiségek padlásain és az ideggyógyintézetben jut hely.

Gion semmit sem fogalmaz meg tételeszerűen, még csak valamelyik regényalakja szájába sem adja mondanivalóját, hanem informatív jellegű leírások felsorakoztatásával – amelyek közül az aktuális politikai eseményekre történő célzások nem épülnek be szervesen a cselekménybe és nem szolgálják a mű maradandóságát – készteti az olvasót ennek felismerésére. A regény nyelve a maga szürkeségével, egyhangúságával,

szándékos ismétléseivel itt nemcsak az atmoszféra-teremtés eszköze, de – néhány epizód kivételével – a jellemzése is, vagyis végső soron a mondanivalót szolgálja.

Major Nándor második díjas regénye, a *Hullámok* – amely azóta Újvidék város Októberi-díját is elnyerte – véleményünk szerint elmarad a szerző korábbi szépprózai teljesítményei mögött. Pedig Majornak most is van bőséges élményanyagra támaszkodó, komoly társadalmi mondanivalója, elsősorban a háborús nemzedékről és a mai ifjúságnak egy bizonyos rétegéről. Mindezt érdekes és izgalmas olvasmány formájában igyekszik megfogalmazni, olyannyira izgalmasban, hogy a feszültség biztosítása érdekében a bűnügyi regény elemeit is jócskán felhasználja. A kifogástalan logikával megszerkesztett regénynek azonban éppen a véletlenekkel, meglepő rejtélyekkel és rejtvényekkel telezsúfolt külső cselekmény túlbonyolítása válik kárára. Mert a váratlan fordulatok, a szereplők közötti bonyolult kapcsolatok alakulása, majd ezek fokozatos kibogozása túlságosan lekötik az olvasó érdeklődését, de a szerzőt is, aki – a meseszövevre és a késleltetésre koncentrálna – meg-megfeledkezik a felvetett társadalmi problémák alaposabb kibontásáról és a jellemek elmélyültebb ábrázolásáról. Így a *Hullámok*at nem tarthatjuk igazán sikerült regénynek, csupán a tehetséges és sokoldalú író kétségtelenül érdekes és gazdag, ám sok jel szerint elsietett és rendezetlen munkájának.

A regénypályázat harmadik díja, majd ezt követően a megosztott HID-díj az eddig inkább csak költőként ismert Domonkos István *A kitömött madár* c., helyenként magával ragadó, élményszerű művének jutott. A *kitömött madár* izzig-érig epikus műnek indul: a bűvös köréből kitörni nem tudó, száznál is több sorsú Skatulya Mihály cigányzenész történetének. A mű sikerültebb első fele tulajdonképpen egy nagy, érzékletes, élményszerű és helyenként megrázó erejű belső monológ. A szerző azonban nem tudja végig tartani ezt a magas művészi szintet, prózája egyre jobban fellazul, s a „regény” szerkezeti felbomlik, átalakul nehezen, vagy alig követhető, lírai betétekkel átszótt prózai szöveggé. A történet helye és ideje rejtve marad előttünk, a középponti figurák száma egyről háromra szaporodik... Így aztán *A kitömött madár* a legkülönbözőbb interpretációkra ad alkalmat. Bányai János például a *regény látszatát keltő szövegnek* nevezi Domonkos művét, amelyből a hagyományos regény megkérdőjelezését véli kiolvasni. A HID-díj bíráló bizottságának véleménye – mely szerint a mű „költői intenzitással fejezi ki a szerző létérzését, s benne a modern prózaforma hiteles és érvényes tartalommal telítődik” – tömörségében is találó értékelés a regény *első feléről*. Stílusával, részletezésszerűségével vitathatatlanul kiemelkedő mű *A kitömött madár*, amelyben benne volt a „nagy” regény lehetősége. Ennek megírásához azonban ezúttal még kevesnek bizonyult a szerző epikus vénája és kompozíciós készsége. Ha az író végig Skatulya Mihály „világán” belül marad – aki nemcsak eredeti, de egyidejűleg reális-költő-szimbolikus figura –, ha a vélt vagy valódi újításokat nem viszi túlzásba, akkor most egy minden tekintetben kiemelkedő vajdasági regénnyel lennénk gazdagabbak.

Bányai János *Súrlódása* – a cím a szavak, a gondolat és a tett közötti „súrlódásra” utal – súlyos társadalmi és etikai kérdéseket érint. A művet, legalábbis annak jó néhány részletét feltehetően az 1968-as egyetemista mozgalmak ihlették. Hősnője egy fiatalon kiégett tanárnő, Réti Eszter, aki 23 éves korában már semmiben sem hisz. Valamikor habozás és lelkiismeretfurdalás nélkül vallott bukott forradalmár apja ellen, de hogy ezt milyen megfontolások alapján tette, az nem derül ki világosan a regényből. Eszter növendékeivel, de önmagával szemben is túlságosan elnéző, ám nem elvi meggyőződésből, csupán azért, mert utálja a maradiságot, s idejében rá akarja dobbszítani tanítványait várható sorsukra. A mély, őszinte érzések és a humánus szinte teljesen hiányoznak a hősnőből, aki lassan teljesen kiábrándul korábbi eszményeiből, csak a jelennek él, így próbálva megszabadulni múltjától s lerázni magáról a felelősséget tulajdon jövőjéért. De ez a passzivitásba menekülő lány a maga módján mégis lázadó. Lázadó, mert nem tudja és nem is akarja elfogadni a jelent. Érti, hogy valamit tenni kellene, vallja a lázadás szükségességét, de annak célja még korántsem világos előtte. Csak azt tudja, hogy a szocialista társadalom keretein belül maradva valami mást, valami jobbat akar, mint ami most van. Bányai nem válaszol meg egyetlen kérdést sem, csupán „rákérdez” a problémákra, medítál és – legtöbbször inkább csak sejtetésszerű-

en – ábrázol, de éppen így lesz a *Súrlódás* nemcsak a hősnő folytonos hiányérzet miatti rossz közérzetének és a jelennek regénye, hanem felrázó erejű, a felvetett kérdések továbbgondolására serkentő mű is.

Varga Zoltán kitűnően megkomponált, gondolatgazdag társadalmi-lélektani álom-regényében, az *Életveszélyben* egy közlekedési szerencsétlenség döbbsenti rá a hőst korábbi életének sivárságára, és készletti lelkiismeretvizsgálatra. A mű hőse Polgár György építészmenő, aki a cselekményt indító balesetig – amelynek felesége, Ági csaknem áldozatul esett – a fridzsider-szocializmus híveként élte a maga kis életét. Az építési pályát is azért választotta, mert azt jól fizetik. Munkahelyén elsősorban a helyezkedést és a törtetést igyekezett megtanulni. Nem is eredménytelenül: feleségét sikerül beprotezsálnia egy olyan állásba, amelyre több, Áginál sokkal alkalmasabb és rászorultabb jelentkező is volt. Ha egyéni érdekei úgy kívánták, nem riadt vissza a leggyalázatosabb megalkuvásoktól sem: így amikor pályázatot írtak ki az igazgatói állásra, ő egy „nagyképű és üresfejű frátert” támogatott, mert ez látszott kifizetődőnek. Mások sorsa egyáltalán nem érdekli. Az országúton fetrengő embert is lelkiismeretfurdalás nélkül otthagyja, azzal nyugtatva meg magát, hogy az illető biztosan „csak részeg” volt. Az emberiség sorskérdései untatják, a közügyek is csak akkor érdeklik, ha őt magát személyesen érintik. Feleségét egyszerűen kívánja és megszokta, de közös szenvedélyük, céljuk – amiért vállvetve küzdenének – nincs. Polgár György alvó lelkiismeretét éppen az a karambol ébreszti fel, amelynek következményeképpen felesége életveszélybe kerül. A regény nagyobbik felét kitevő, néhol Kafkát, néhol Karinthyt idéző fantasztikus-irrealis álom-részben a hős kénytelen szembenézni korábbi önmagával, önzésével, életének ürességével.

Varga Zoltán ezúttal is biztos kézzel ragadja meg a problémát, érdeklődésünket végig lekötve, nagy meggyőző erővel ábrázolja hőseit. Kerüli az elvont bölcselkedéseket, noha a főhős lázalmában lejátszódó történetek valósággal csábítanak erre. Elméledések helyett lebilincselően érdekes, fordulatos, szinte minden motívumában napjaink valóságához kötődő cselekményben hozza tudomásunkra komoly, tanulságos, az olvasót is önvizsgálatra készítő mondanivalóját.

Végel László regényének – *A szenvedélyek tanfolyama* – fiatal hősei éppen a tengerparton nyaralnak, amikor megtudják, hogy barátjukat, Bélát – aki a legkülönb volt köztük, s akinek valamennyien sokat köszönhetnek – gyilkossági kísérlet miatt letartóztatták. Béla rálőtt egy gazdag öregre, aki testestől-lelkestől meg akarta vásárolni menyasszonyát. Ez a váratlan esemény érthetően megzavarja a társaság gondtalan életét. Megszakítják nyaralásukat, s elindulnak, hogy barátjuk segítségére siessenek. Am hamarosan kiderül, hogy csak kevesen tartanak ki eredeti elhatározásuk mellett, a gyávábbak megfutamodnak a cselekvés elől. Mindössze hárman vállalják, hogy leleplezik Béla tettének valódi okait – mert tisztában vannak vele, hogy nem egyszerű féltékenységi drámáról, jóval többről van itt szó –, azt remélve, hogy ha csak egyszer sikerül tönkretenniük azokat „akik be akarják csapni, be akarják szennyezni az embert, akkor később már könnyebb lesz”. De a védőügyvédtől megtudják, hogy barátjukat csak úgy menthetik meg, ha tettét – igazi céljától és értékétől megfosztva – egy fiatal szerelmes meggondolatlanságává fokozzák le. Így is történik, látszólagos és tényleges megalkuvással, amit az adott társadalmi helyzet parancsol. Egyelőre ez az egyetlen lehetséges módja az erőgyűjtésnek egy későbbi cselekvéshez. Mert a szocializmus eszméjét meglovagoló szerencselovagok érdekszövetsége ezúttal még erősebbnek bizonyult azoknál a fiataloknál, akik vereségük ellenére sem válnak megalkuvókká, nem adják fel a reményt, nem hagyják beporosodni az emberi élet bemocskolói ellen tartogatott fegyverüket.

A *verseny végén* új oldaláról mutatja be Gobby Fehér Gyulát, „az elidegenült világ meséskönyvének” (*Elrontott csodák*) szerzőjét: egy félszeg kishivatalnok kalandjainak ürügyén a vidéki élet tegnapi és mai visszásságairól rajzol ironikus képet. Új regényében – bár parabolisztikus részletekkel itt is találkozunk – végig a realizmus talaján marad. A korábbi munkáira olyannyira jellemző pesszimizmust most az irónia és a kissé groteszk humor váltja fel. A „mese” egy jellegtelen fiatalemberről szól – nyilván ezt a jellegtelenséget jelzi névtelensége is –, aki úgy érzi, ezernyi kötelékkel

feszítették a valóság fölé, ahol tehetetlenül vergődik. Nem tud beletörődni helyzetébe, de ahhoz sincs elég ereje, hogy kezébe vegye sorsa irányítását. Gyermekkori félrenevelés, ostoba előítéletek, szokások terhével a vállán csetlik-botlik az életben, kudarc kudarc után éri, s a regény végén is – amikor azzal áltatja magát, hogy végre egyszer saját elhatározása szerint, önállóan cselekedett – lényegében szülei kívánságának tesz eleget.

Csalódással tettük le Deák Ferenc pályázati regényét, a *Mételyt*, csalódással, mert a szerzőt az egyik legjobb felszabadulás utáni vajdasági magyar novellás kötet (*Rekviem*) és a legjobb dráma (*Áfonyák*) szerzőjeként ismertük meg. A *Mételyben* – akár csak Deák korai elbeszéléseiben – fontos szerepet játszanak a gyermekkori lelki defektusok. A regény hőse elsősorban múltjában kutatja azt a „mételyt”, amelyben már „benne volt a végzettség”. Am az ilyen „visszafelé nyomozásnak” a jugoszláviai magyar irodalomban már olyan kitűnő irodalmi előzményei vannak, mint Varga Zoltán novellái és Burány Nándor *Összeroppanása*, amelyek fényében még élesebben ütköznek ki Deák regényének árnyoldalai, gyengéi. A *Métely* – bár akadnak benne érdekes, nagy drámai erejű részletek is – egészében gyengén sikerült, széteső, rendezetlen mű. Márpedig ezt a rendezetlenséget itt semmi, a hős lelkiállapotának belső logikája sem indokolja. A sokoldalú szerző tehát – miként első regényében, az *Ámokfutókban* – nem tudott vérbeli regényírói erőnyeket fölvonultatni, nem volt képes mondanivalóját eleményszerűen és meggyőzően művészi formába önteni.

Tolnai Ottó regényének, a *Rovarháznak* epikus alapanyaga alig több néhány homályos, térben és időben csak nagyon halványan körvonalazott történet-töredéknél. Egy-két részlet – itt elsősorban a gyermekkori emlékeket felidéző asszociáció-sorokra gondolunk – még követhető költői próza. A történet hőse egy Máté nevű fiatalember, feltehetően egy maoista csoport tagja, aki szállodai szobájában medítál gyermekkoráról, barátairól, szerelmeiről, majd a városban, az állatkertben kószál, végül egy maoista összejövetel filmvetítésén találkozunk vele. Ha hihetünk az egyes fejezeteket bevezető naptárképeknek, akkor a hős 1968 augusztus elseje és tizenharmadika közötti fantázia-csopongásainak vagyunk tanúi, amelyek közül csupán egy-két „hippy-novellára” emlékeztető részlet köti le érdeklődésünket. A könyv egésze azonban a legteljesebb zűrzavar, a legvégtetesebb és teljesen sikertelen kísérlet. Lehet, hogy kifejez egy bizonyos életérzést, ez azonban vajmi kevés egy regényhez. A *Rovarház* polgár- és elvtárspukasztásra szánt „újításai” – melyek egy része 40–50 éves –, gyakran funkciótlan kollázsaival, olykor az obszénitás határát súroló erotikus részleteivel nemcsak a formátlan műfaj, de itt-ott az irodalom határain is kívül esik. Ami ebből a raffinált módon, de többnyire tartalom és megfogható cél nélkül megszerkesztett üres lapokkal is „bővített” szövegből irodalmi alkotásként fogadható el, az a négy ívnyi terjedelmet is alig éri el.

A FÓRUM regénypályázata elsősorban a fiataloké volt. A tizenkét jutalmazott, illetve kiadásra javasolt mű közül tíznek negyvenen inneni író a szerzője. Az idősebb generációt mindössze ketten, Bogdánfi Sándor és Kopeczky László képviselik, olyan művekkel, amelyek feltehetően sikerre számíthatnak az olvasóknak egy bizonyos rétegénél.

Változatok egy életrajzra: ez lehetne az alcíme Bogdánfi Sándor pályázati regényének, az *Egy merénylet vallomásának*, amelynek első lapjai nagyon emlékeztetnek egy néhány évvel korábban megjelent kitűnő vajdasági regényre és áttételes társadalmi regényt sejtetnek. Am a jó alapötlet, a sikerült indítás és problémafelvetés után a várt társadalmi tabló elmarad, helyette egy merénylet életrajzát kapjuk négyféle – hol megszerkesztett, hol sötétebb, hol teljesen kendőzetlen – változatban, minden fejezetben más-más szereplő részletesebb bemutatására helyezve a hangsúlyt. A szerző ügyesen bonnyolítja a cselekményt, le tudja kötni érdeklődésünket, mert elsősorban szórakoztatni akar, olykor nem is a legigényesebb eszközökkel. A regény társadalombírálatát – néhány keserű és fájdalmas igazság kimondásától eltekintve – lényegében egy polgári család erkölcsi züllésének bemutatására redukálódik, s végül magáról a merényletről sem tudjuk meg teljes bizonyossággal, hogy az politikai tett, vagy csupán szerelmi bosszú mű-

ve volt-e. Jól komponált, jól megírt szórakoztató regény az *Egy merénylő vallomása*. Csak sajnálhatjuk, hogy nem több ennél.

Kopeczky László regénye, *A ház* egy házépítés fordulatos és humoros történetét ígéri. Ezzel azonban a szerző végig adós marad. Megismerkedünk ugyan a cselekmény során néhány érdekes figurával – mindenekelőtt a már-már mániákusan építkező, folyton álmodozó-tervező-ügyeskedő Frédivel és barátjával, a költővel – és szituációval. Hőseink a gyakorlati munkát nem ismerik, mégis szüntelenül bizakodnak, de hasztalan, mert végül kénytelenek rájönni, hogy valahányszor hozzá akarnak kezdeni a házhoz, egyre távolabb kerülnek tőle. Így aztán Frédit egy kissé tragikomikus hősnek is kell tartanunk, akinek dédelgetett álmát – félig felhúzott házát – valósággal eltünteti a föld színéről egy hóvihár. *A ház*at komoly regényként nem tudjuk elfogadni, de humoros műként sem tudjuk igazán élvezni, mert a komikumot elsősorban a szójátékok képviselik a regényben, néhol szellemes, de gyakran erőltetett szójátékok, amelyek ilyen nagy mennyiségben inkább fárasztanak és bosszantanak, mint nevettetnek.

A FORUM regénypályázatának legnagyobb eredményét abban kell látnunk, hogy mozgósította a vajdasági prózairókat, akik bebizonyították, hogy regényt is tudnak írni. És nem is akármilyen regényeket! Mert a díjazott és kiadásra javasolt regények többsége jelentős, a közelmúlt, de mindenekelőtt a jelen legfontosabb kérdéseit „megközelítő”, izzig-vérig mai mű, amelyekben a ma emberét leginkább foglalkoztató-izgató-gyöttrő társadalmi és erkölcsi problémák iránti fogékonyság a legváltozatosabb írói szemléletmóddal és ábrázolásmóddal párosul.

A regények nagy többsége a fiatal nemzedék útkereséséről szól, így a valóságnak csupán egy része – igaz, a jövő szempontjából döntő fontosságú része – tükröződik bennük. Érthető, hogy a fiatal íróknak a fiatalokról szóló regényeiben a hősök is fiatalok: Gion, Major és Végel például csoportokat szerepeltetnek, a többiek a változó világ jelenségeire más-más módon reagáló regényhőst állítanak a cselekmény középpontjába. A szerzők – elenyésző kivétellel – fontos, aktuális, valamennyiünket foglalkoztató és továbbgondolásra késztető mondanivalóval lépnek a nyilvánosság elé. Így Szentleky Kornél nagy álma egyre közelebb kerül a teljes megvalósuláshoz: nem késik immár a vajdasági regény, megérkezett, s ebben a regénypályázatnak is megvolt a maga erjesztő-serkentő szerepe. Mégis súlyos hiba lenne szerepét és jelentőségét eltúlozni. A pályázatok ugyanis nem kedveznek az igazi nagy művek születésének. A már regényíróként is ismert szerzők közül ezúttal sem múlta felül senki korábbi legjobb teljesítményét. A verseny légköre, a határidő szorítása, a terjedelmi kötöttség ... feltehetően most is szerepet játszottak abban, hogy a pályamunkák egyike-másika a kiérleletlenség, az elsietettség, a túlrirtság és a nyelvi bizonytalanság jegyeit is magán viseli.

Örülünk az eredményeknek, a „változás kezdetét”, a hatvanas évek közepén megszületett modern jugoszláviai magyar regény fellendülését nagy mértékben elősegítő regénypályázat sikerének, de ne feledjük, hogy a biztató fejlődés még korántsem azonos a csúcsra érkezéssel. Erre még várunk kell. De – az erőket ismerve – reméljük, nem sokáig.

PONTOS TÖRTÉNETEK ÚTKÖZBEN

Mészöly Miklós előző könyvében, a bibliai pálfordulás előtörténetét feldolgozó *Saulus*-ban a regény tetőpontján Istefanos letör egy tamariszkuszágat és ráfekteti az ág árnyékára. Ez a mozdulat, ez a „néma szókimondás” oly sokat jelenít meg a valóság összefüggéseiből és ellentmondásaiból, hogy nemcsak Saulnak, a regény olvasójának is szűksége van rá, hogy Istefanos megismételje a mozdulatot. Mert nemcsak arról van szó, hogy előbb le kell törni a gallyat, csak akkor találkozhatik az árnyékával, nemcsak arról, hogy a juhokat őrző öregembernek meg kell vakulnia, ha az elveszett anyajuh nyomába ered, hanem magáról az *azonosság*ról, tehát Saulról, aki úgy érzi, még nem eléggé önmaga; s ha elgondoljuk, hogy a kulcsjelentőségű mozdulatot az az Istefanos teszi meg, akit épp Saul üldöz a halálba, és épp egy tamariszkuszággal teszi meg, mely már önmagában is szimbólum, akkor nem nehéz elképzelnünk, hogy ez az egyetlen gesztus, melyet az író aprólékos pontossággal ír le, mivé transformálódik a regény összefüggéseiben.

Ez lehet a *Pontos történetek útközben* írói kiindulópontja. A *Saulus*-ban megnövekedett a tárgyak, a tárgyi világ jelenségeinek súlya, nevezetesen azoké a tárgyaké és jelenségeké, melyek különleges transzformációra voltak képesek az író keze alatt. Sőt, a *Saulus* hőfokán valósággal mindent búvkörébe fogott ez a transzformáció: a regénynek azokat a motivumait is (például az ezüstpénzt gurító gyerekek, a sarucsattogás stb.), melyek közel sem konkretizálhatók úgy, mint a tamariszkuszág letörése. Az íróban tehát felébred a kísértés: vajon nem maguk a tárgyak és a jelenségek hordják magukban a transzformációt? Ha igen: nem volna-e elegendő csak a jelenségeket rögzíteni? És Mészöly Miklós nekivág a nagy kalandnak, mely saját írói fejlődésén belül – mintegy *Saulus*-ból. Új könyvének hősnője, akár a kamera teleobjektívja, csak rögzíti a történeteket, ő maga szinte teljesen inkognitóban marad. Úgy tűnik, nem is maga a hősnő, nem a szubjektum a lényeg, hanem a tárgyi világ pontos vonalai. „A honvédekről, aki-

ket fölvetett a víz, egész sorozat ceruzarajz készült. Annyira naivak, részletezők, hogy majdnem jók már” – jegyzi föl Mészöly hősnője a vizaknai református múzeumban; s ez a mondat sokat elárul a szerző ars poeticájából, mely szerint a valóság összefüggéseire, lényegéhez talán a *részletezéssel* jutunk a legközelebb.

Ha ezt az írói törekvést el akarjuk helyezni az élő irodalomban, kereshetünk analógiákat. Robe-Grillet például, a francia „új regény” reprezentáns képviselője, elveti a valóság minden más megközelítési módját, s egyedül csak a leírást tartja lehetségesnek. Aki leírja a dolgokat – állapítja meg –, az eltökélten kívül helyezi rajtuk magát. S ebben az esetben már nem arról van szó, hogy magáévá tegye őket, vagy bármit is átvigyen rájuk. Ha az a kiindulópontunk, hogy a dolgok *nem azonosak az emberrel*, akkor kihatározóan elérhetetlenek maradnak, és nem hódíthatjuk vissza őket semmiféle szenvedés árán. Eddig Robe-Grillet gondolatmenete, mely első látszatra hasonlónak tűnik a Mészölyével. De ha közelebbről szemügyre vesszük a *Pontos történeteket*, nem nehéz észrevennünk, hogy Mészölyt egy világ választja el a „nouveau roman”-tól. Tudniillik Mészölyt nem az érdekli, hogy a dolgok nem azonosak az emberrel, hanem hogy azonosak-e önmagukkal? S amikor elvonatkoztatja az írói módszert a *Saulustól*, a regénytől, amint a fentebb vázolt „kaland” mutatta, voltaképp nem tesz mást, csak tovább nyomoz, akár maga Saul: az ember önmagával való azonosságát, ennek előfeltételét a dolgok azonosságában keresi. A formai leírás – mondja Robe-Grillet – mindenekelőtt elhatárolás: az író tudja, hogy nem ér el valamilyen „tárgyon túli területre”, de elvágja annak lehetőségét, hogy bárki ilyen területet keressen. Ez azonban Mészöly számára nem a geometriai leírás kultuszát jelenti, hanem egy sajátos értelemben vett realizmust: ha a dolgok a leírás, azaz az *elhatárolás* által azonosak, ebben a tárgyi világban az emberi megnyilvánulások is autentikusak lesznek. És a *Pontos történetekben* a hangsúly továbbra is az emberi megnyilvánulásokon marad; azt mondhatnánk, az író laboratóriumi tisztaságot akar teremteni az ember ember-voltának vizsgálatához, vagy pontosabban: mintegy az ősi egyértelműség, az önmagával azonos világ rezervátumába helyezi vissza e vizsgálandó megnyilvánulásokat.

Innen ered a könyv legnagyobb erénye: a szenvtelenül jegyzett párbeszédéből egyszerre kicsap az emberség, az érzelem melegsége, mely épp azért oly hiteles, mert szinte tapintható és mérhető, mint a kémcső falán kikristályosodó só. A „ponttól pontig” húzott vonalakban mindig ott a két pont egyértelmű kapcsolata, még akkor is, ha maga a világ – úgy, ahogy az író látja – képtelen határozott szabályokat adni *általában* a vonalak meghúzására. A leírás végsőig vitt szenvtelensége, mely már-már Robe-Grillet-vel rokonítja a *Pontos történetek útjában* Mészölyét, csak egyik oldala az éremnek; a másik – ennek épp az ellenkezője: az ócskapiacra, a vasúti váróteremben vagy a szállodai szoba éjszakai „csendéletében” az önmagára határolt tárgy és az önmagára határolt emberi gesztus a dokumentumok élességével világítja meg egymást. Ez a dokumentum-élességű megvilágítás teremt ritka valóság-atmoszférát a könyv lapjain. Ami felejthetetlen olvasmányélménnyé teszi ezt a talán nem a legkönnyebben olvasható könyvet.

PÁLYI ANDRÁS

Simon István:

GYALOGÚTRÓL A VILÁGBA

Simon István prózai gyűjteménye látszólag egymástól távol eső írások – esszék, tanulmányok, útijegyzetek – füzére. A látszatot erősíti a szerző mentségkeresése, mely szerint a kötet egységét külső fókusz, a minden emberben meglevő ismeretszerző-igazságkereső igény táplálása, és kielégítésének szándéka adja. A szándék megvalósul olyan formában, hogy önmagát, az emberré, költővé érés folyamatát tárja az olvasó elé. Lírától – a költő számára biztonságos tértől – elütő vállalkozás ez. Nehézségei vannak; a ritmushoz, a rím és ütem szabályozta rendhez képest a próza lazább viszonyai bizonytalanságot keltenek. A lírai vallomásokhoz szokott költőnek meg kellett küzdenie a próza szabályaival, az élmények egymásba fonódó szálaival, s a rendteremtés igényével, objektív szemlélettel *eljutni a többi ember számára is érdekes tanulságokhoz*.

Költők, írók számára – sokan vallottak már erről – örök kincsbánya a gyermekkor, az ifjúság tiszta lapjára felírt élmények letörölhetetlenek. Simon István *Bazsíról* írt vallomása is ezt igazolja. Az eldugott, kevesek által ismert Veszprém megyei falucska jelenti számára a mindig megújuló indulás forrását és támaszát. Mit is adott a szülőföld, az a kis falu? – teszi fel a kérdést, s a válasz önmagában jelzi azt a szeretetteljes viszonyt, mely a költőt szülőföldjével összeköti. A tollforgatás oka, irányító centruma Bazsi. Nemcsak arra ösztökölte, hogy nevét, hírét elvigye a világba; a költői programot is meghatározta. Mivel? A világával. A falucska viszonyai könnyen áttekinthetők; szigorú rend, ősök által gyakorolt hagyománytörvények szabják meg az emberi kapcsolatokat, irányítják az életet. A visszatekintő költő számára a gyermekkori világ legkönynyebben felismerhető motívuma a falusi élet természetközelsége. Elég kilépni a vakitón fehérre meszelt szülőház ajtaján, s máris szembetűnik a bozotos patakpárt, a dombok szelíd hullámszája, néhány lépés után pedig „nimfás tavak, faunos ligetek” várták (és várják) a falu lakóit. A vallomás szerint ez a szépség adta az okot és a bátorságot a versíráshoz. A negyvenes évek költői termése ebből az élménykörből ered. Idézzünk fel egy képet:

Egyre sárgul már a nyárban,
s duruzsol a kusza rét.
A folyón túl piros tehén
magánosan legelész.

Gólya száll a petrencére,
a poszméhek rajzanak.
Tornyosulnak fent a felhők,
sárgán bújik el a nap.

Az idézett vers is arra utal – amit a vallomás kimond –, hogy a táj, a falut környező természet nemcsak témát adott a költőnek, hanem meghatározta az írásmódját, sajátosan jellemző jegeket hagyott a stílusán. Ahogy a környező világ, a versek is könnyen áttekinthetők, a képek világosak, arányos az építkezés. A vallomás és versek tanulsága szerint ez a költői látásmód telve van ellentmondásokkal. Szemléletesen mutatja ezt a versek tiszta rendje és a való világ kuszátsága, bonyolultsága közötti kontraszt. A költőnek küzdeni kell a nyersanyag-

gal, a sejtések, érzetek sokágúságával, hogy a gyötrődés tegye igazzá a világos formát, azt, amelyik a legjelentéktelenebb és legsötétebb emberi pillanatokban is talál szépet, általános érvényű igazságot. Ez a költői látásmód nem hagyomány nélküli, fölismérhető benne *Petőfi példája*.

Elődökhöz és kortársakhoz való viszony a kötet második kérdésköre. Folytatása ez a vallomásoknak, tágabb tér és időhatárok között. A költő az irodalomban is azt a *gyönyörű rendet* kereste (és keresi), amellyel Bazsi útjára indította. Vallomása szerint József Attila költészete, önteremtette világa adott az eszmélődő fiatalembernek örökérvényű élményeket a gyönyörű rendről. „József Attila költészete egy újonnan kialakuló világ felfedezése is volt nekünk – írja Simon István –. Átrendezte vagy elindította bennünk az átrendeződést – ahogy agyunkban, tudatunkban megmozgatta a fölismerés részecskéit – az emberi élet viszonylataiban, a lét szinte anyagszerű valóságismerete tekintetében is. Hasonlóan, mint az áram, amikor az erősebb frekvencia új erővonalakat hoz létre mágneses erőterében. Kialakulóban levő irodalmi tudatunkat s az iskolában szerzett addigi élményvilágunkat mozdította ki a helyéből.” A rend, a logika, a tiszta világkép felfedezése küzdelmet kívánt, különösen azoktól, akik – mint a szerző is – petróleumlámpa mellett böngésztek a sorokat, próbálták értelmezni az addig nem hallott szavakat. Meghökkenő s egyben megfajításra ingerlő volt József Attila költészete – vallja Simon István –, s azt is, hogy a versek megfajításával a környező világ, a dolgok is elrendeződtek.

Ebből a nézőpontból az irodalom *változó és változtató* jellege tűnik ki legélesebben. A szerző egyéni és társadalmi értelemben egyaránt példákat hoz a változásra. A fent idézett sorokban ezt önmagára egyértelműen megfogalmazza: a József Attila-i életmű tanulmányozása az egyéni fejlődés indítása és kifejeződése volt. Ugyanígy társadalmi értelemben: a paraszti világ mozdulása az irodalom számára témát és programot jelentett. E világ ábrázolása népi irányba kormányozta az irodalmat. Erre a jelenlétre a mából visszatekintve arról ír Simon István, hogy a népi irodalom több volt művészi tükörképénél; tennivalókat megfogalmazó, világnézetet adó irodalom volt. Az élő irodalomban is ezt sürgeti. Az új feladatok

előtt álló irodalomnak és az új létfeltételek között élő, formálódó paraszti létnek szüksége van a kölcsönös kapcsolatra.

A nagy társadalmi változások irodalmi ábrázolásának kétféle sajátosságára hívja fel a figyelmet a *Művészetről az ifjúságnak c. írás*. Eszerint a irodalom vagy a forradalom pillanatában tükrözi annak lényegét, vagy visszatekintve a bekövetkezett konszolidáció higgadt értékelésével. A szerző az utóbbi formát tartja – a hitelesen ábrázolható igazság szemszögéből – jobb lehetőségnek. Példaként Lengyel József írásaira hivatkozva, amelyek a személyi kultusz ellentmondásait tárták fel, évekkal az események után. A példákkal mai irodalmunk kortükrök jellegének ellentmondásaira hívja fel a figyelmet. Véleménye szerint a parasztság – mint a társadalmi élet egyik vezető osztálya – nem szerepel íróink, költőink témái között. Pedig a paraszti életforma változásának két évtizede irodalmilag nagy lehetőséget rejt magában. Intellektuális, divatos áramlatokhoz kapcsolódó művek a kortükrök jelleg eltorzulásához vezethetnek, s ez az új, még alakulóban levő szocialista nemzeti tudat károsodását jelenti. Az irodalom – fogalmazza meg a konklúziót – a vélt modernség érdekében nem mondhat le társadalmi valóságunk mélyebb föltárásáról, tudatosításáról.

A hazai példák mellett külhoniakat is találunk a kötetben, s ezzel a gyalogútról ténylegesen a nagyvilágba jut – a költő kalauzolásával – az olvasó, Vietnam, Egyiptom, Havanna az út egy-egy állomása. Ezeknek az útirajzoknak legfőbb törekvése ébrentartani a figyelmet a nemzetközi élet nagy hullámveréseiről, a napi híreknél elemzőbb, lényeglátóbb módon, de nem mentesen az irodalomtól sem. Hiszen a kötet tanulmányozása után sejtéseink lesznek vietnami irodalmi törekvésekről, az egyiptomi színházi kultúra alakulásáról. A gyalogútról nagyvilágba kerülő költő mindenhol a haza, a magyar irodalom nézőpontjából tájékozódik. Így találja meg a vietnami dzsungelben a költészet hivatásának igazolását. Egy kis nemzetiségi faluban *Petőfi* verse – Egy gondolat bánt engemet – bizonyítja, hogy az igaz szavak eltéphetetlen szálakkal kötik össze az emberiséget.

(*Magvető*)

LACZKÓ ANDRÁS

AZ ANGYAL LÁBA

Félreértések elkerülése végett: Az *angyal lába* cikkgyűjtemény. Válogatás közel egy év-tized terméséből. A szerzői előszó szerint: „... Két szándék vezérelt akkor is, amikor nem gondoltam rájuk írás közben. Az első az volt, hogy hírt adjak a hazai olvasónak a nagyvilág vezérlő eszméiről, irányzatairól, válságairól és reménysegeiről. A másik az volt, hogy a változó magyar társadalom gondjainak és gondolatainak helyét megkeressem Európa szellemi térképén.”

Ha az író ilyen világosan rögzíti szándékát, akkor a kritikus elsődleges feladata annak a megvalósítással való egyeztetése. Előjáróban közölhetjük, véleményünk szerint a szerzői szándék megvalósult. Nem utolsósorban azért, mert a kötet – elég kivételesen – több s nem kevesebb a benne foglalt cikkek summájánál.

Az *angyal lába* sok mindennel foglalkozik, sokféleképpen. Akad benne útinapló-részlet (amely sohasem pusztán táj- s műemlékleírás) glossza, jegyzet, majdnem-tanulmány és majdnem-kroki. A szerző a sok között színes képet ad Spanyolországról, Leningrádról, a halott Torcellóról. Beszámol néhány konferenciáról (miután a szerző elsőkézből kapja a közléseket, hiszen a világ számos nagysága barátja, ismerőse, vitapartnere – ezeknek az írásoknak is életszaga van). Más cikkekben megoldatlanságuk miatt tartós aktualitásra számító hazai kérdéskomplexumokat vet fel.

Akármilyen művelt ember – számos kérdés akad, amelyben nem éppen specialista. De már régen tudjuk: akármiről szól – érdemes odafigyelni. A figyelés többnyire praktikus tanulságokat gyümölcsoz.

A „fikció” némi hanyatlása az információ erőteljes előretörése korszakában – megbízható informátor. Mint ilyen, Boldizsár Iván nemcsak a televízió-nézők egyik kedvence, hanem – elsősorban útinaplóival – a könyvpiac egyik kimagasló siker-szerzője.

Információi sohasem meglepetésként leleplezések. Ritkán találunk műveiben a köztudattal homlokegyenest ellenkező megállapításokat, pláne tényeket. A kulisszatitkok – úgy tűnik – kevésbé érdeklik. Ha a magyar irodalmi közvélemény elfogadta, magáévá tette azt a helytálló megállapítást, hogy Boldizsár

„a magyar kultúra nagykövete”, akkor tudomásul kell vennie azt a tényt is, hogy a nagykövet – diplomata. Boldizsár Ivánnak pedig nemcsak belföldi – külföldi akusztikája is van.

Miután az utóbbi lemeréséhez szükséges eszközeink hiányoznak – az előbbivel foglalkozunk.

A szerző nemcsak azért ért el legelsősorban az útinapló „műfajában” jelentős sikert, mert maga a műfaj az utazó, utazásra készülő s otthonmaradó magyarok körében érthetően nagyon népszerű. Boldizsár Iván a maga különleges adottságaival (s ezek segítségével megszerzett ugyancsak különleges lehetőségeivel) a legjobb és ugyanakkor legnépszerűbb magyar útinapló-szerző (hogy írói és publicisztikai munkásságát ne említjük). Siker és érdem szerencsés és örömdetes egybeesése nálunk nem olyan ritka, hogy meglepetésünk kifejezésére késztesen minket. Nem olyan gyakori, hogy némi oknyomozás nélkül haladjunk el mellette.

A sikertényezők közül meglehetősen lényeges az a köztudott tény, hogy Boldizsár Iván – nemcsak hazai viszonylatban – kitűnő újságíró. A kitűnő vagyis magasszintű újságírás egyik előfeltétele a jó taktikai érzék, amin természetesen nem taktikázást vagy pláne manipulációt értünk, hanem a potenciális olvasóközönséghez való szükségyszerű s egyben tisztas alkalmazkodást – elvfelelő nélkül.

Meglehetősen világos, hogy Boldizsár Iván nemcsak a nagyvilágot, a hazát is alaposan ismeri. A hazában a közönség kivételes fogékonyságát s természetes gyanakvását, a hazai tájékozottság fehér foltjait, a közérdeklődés fókuszait, bizonyos előítéletek, sé mák, megrögzöttségek legerősebb hadállásait. Tiszteli a nemzeti érzékenységet s pontosan tudja, hogy az hol jogosult. Adott előítéletek ellen nem igen intéz frontális támadást, hanem taktikusan, okosan közelíti őket, tehát szerény eredménnyel harcol ellenük. Nem akar – sportnyelven szólva – minden sort 6:0-ra megnyerni. Meg kell jegyeznünk, hogy az információs cél érdekének szolgálatában néha hajlamos föltöttebb bonnyolult kérdések kissé leegyszerűsített közéletére (lásd említett útirajzában a mai Spanyolország gazdasági-politikai helyzetének vázolását).

Ilyesmi azonban ritka jelenség írásaiban s eltörpül egy negatív erénye mellett: sohasem dezinformál – információval. Ezen nem azt

értjük, hogy nem közöl hamis tényeket (ez természetes) hanem azt, hogy nem hódol be annak a meglehetősen elterjedt szerzői divatnak, amely akadályokat, sőt csapdákat állít különös előszeretettel az olvasó útjába. Akár úgy, hogy túlzásba viszi a szakzsargon használatát, akár úgy, hogy sokféle, egymással merőben ellentétes olvasói következtetések bőséges alkalmát nyújtja – vagy azért, mert álláspontja saját maga előtt sem egészen világos, vagy szándékosan.

Boldizsár Iván már cikke kezdetén a lényeghez nyúl s azt egészen a finisig nem engedí ki kezéből. A szellemi süketség különleges mérve kell hozzá, hogy valaki ne tudja követni tiszta logikáját vagy ne ismerje fel ugyancsak tiszta stratégiáját.

Szuverén biztonsággal kezeli magaválasztotta, egyéniségének megfelelő írói eszközeit. (Közbevetőleg: a *színvonalas* újságíró és az író nem ellentétes, hanem nagyjából azonos fogalmak.) Sokan mondják: „szeretem Boldizsár Iván stílusát.” Pedig ez a stílus nem különösebben jellegzetes, egyszeri vagy utánozhatatlan. Hasonlít a „hagyományos” magyar előbeszéd közvetlenségéhez, szellemességéhez, amely fordulatos, kedveli a rövid mondatokat, jóval szívesebben illusztrál anekdotával, történettel, mint elvont eszmefuttatással. (A módszer – miután tömegtájékoztató esetével állunk szemben – nem azonos azzal a jelenséggel, amellyel Az angyal lábában található *A gondolati restség* című pompás írás foglalkozik.) Joggal mondhatjuk: Boldizsár Iván stílusának világossága – az olvasóval szembeni udvariasság nem kivételes és nem túl gyakori megnyilvánulása.

A helyesen megválasztott forma, írói módor és módszertan fölöttébb eredményesen szolgálja a Boldizsár Iván által tudatosan és öntudatosan vállalt funkciót. Több mint információforrás. Eligazít az információdzsungelben, hiszen például az átlagutazó Európájárásának élményanyaga a legtöbb esetben ilyen dzsungel formáját ölti.

Az *angyal lába* olvasása közben világosan érzékelhető, akár „vezérlő eszmékről” szóló híradásai, akár impresszionista útiélmény beszámolóit jelentős hozzájárulások például olyan egymással szorosan összefüggő kérdéskomplexumok tisztázásához, mint a nemzeti önismeret vagy „helyünk a nagyvilágban.” Olvasója válogatja: van, akinek Boldizsár Iván könyve felső, van akinek középfokú „tanfolyam.” A „tantárgyakkal” való ismerkedés – ilyen vagy olyan fokon, az ő

írásaiból vagy másokéból – közügy. Egy kis nemzet nem tudhat eleget a nagyvilágról – s önmagáról.

JORÁND IMRE

ÉVEK, SUGARAK

Vasi írók antológiája

Már most megállapíthatjuk, hogy a hetvenes, jubileumi év az antológiák feltámadásának éve volt. Országos és megyei-helyi gyűjtemények sorakoztak egymás után, hírt adva szunnyadó vagy alig ismert erőkről, demonstrálva egy-egy szellemi központ életképességét, mecénások nagyvonalúságát. Bizonyos idő után fel lehet majd mérni igazi jelentőségüket egy-egy város vagy megye szellemi arculatának vonásaiban, s vizsgálni lehet keletkezésük társadalmi hátterét is. Amit már most egyértelműen bizonyítanak, az nem kevesebb, mint a többek által szorgalmazott vidéki irodalmi társaságok újjáélesztésének, létrehozásának alapfeltétele, kisebb-nagyobb erők jelenléte nagymúltú városokban, egy szerkesztőség vagy intézmény tűzhelyénél.

Vitán felüli, hogy ezek az erők nem máról-holnapra nőttek ki a földből, eddig is jelen voltak, hatottak is a maguk módján, de ahhoz, hogy sugarak messzebb érjen, kellett a támogatás, az évforduló nyújtotta alkalom. Hogy az őket összegyűjtő lencse a mostani helyén marad-e, fokozva vagy egyszerűen együtt tartva a sugarak erejét, az nemcsak az antológiák szereplőin, a lencsét feltartó kézen is múlik.

A *szombathelyi Városi Tanács* már tavaly szép példáját adta a helyi irodalom megbecsülésének azzal, hogy könyvben jelentette meg *Cs. Nagy István* verseit. A sort a vasi írók antológiájának kiadásával folytatja, s reméljük, hogy nem áll meg a két könyv után. Rövidebb-hosszabb életű alkalmi kiadványok helyett vagy mellett egy-egy ilyen gesztussal egy város, egy országrész önismeretét, önbizalmát növelheti, lehetőséget nyújtva az értékek osztályozására, a tehetségek kibontakoztatására.

Az *Évek, sugarak*-at, Káldi János szerkesztette, s tudomásunk szerint szerepel benne mindenki, aki ma Szombathelyen és Vas megyében él és írónak számít. Hat prózaíró és

hét költő műveit olvashatjuk, „súlyuknak” megfelelő terjedelemben. Ez persze csak a költőknél szembevetendő, a prózaírók mindnyájan egy-egy elbeszéléssel vannak jelen. A szerkesztő nem ragaszkodott új írásokhoz, azt tartotta szem előtt, hogy mindenki a legjobb színvonalán legyen képviselve. A nevek közül nem egy országosan ismert, kötetet vagy köteteket fémjelzett korábban, de ha máshol nem is, az *Életünkben* valamennyi szerzővel találkozhattunk már.

A messzebb hangzó szólam a költőké. *Káldi János* három kötettel, antológiákban és folyóiratokban közölt verseivel köztudottan egyéni színfoltot képvisel a mai magyar lírában. Közéleti érdeklődése, sajátos versépítése, természeti képekben megjelenített meditációi emelik a kötet rangját. *Gazdag Erzsit* nemcsak az óvónők, a gyakorló szülők és a gyerekek ismerik, öt kötete után az irodalmi közvélemény is jogosan tartja számon. Itt közölt versei közül a *Megérett a kukorica* és a *Suba-lecsaló* tetszik jobban. Cs. Nagy István költészetéről az 1969-ben megjelent első önálló kötete alapján alkothattunk képet magunknak. A dalformán, a népi fordulatokon is átüt gondolati igénye, s ez a filozófiai irányultság az, amely – hitünk szerint – további kibontakozásának útja lehet.

A kötet-nélküli költők közül *Kulcsár János* szerepel a legtöbb verssel. Tehetsége garasát régen letette már folyóiratokban, antológiákban. Szomorkás, emlékező-nosztalgikus versei közül a *Tél elején* és az *Öregek tánca* emelkednek ki. Két darabja (*Falusi isten, Szivárvány havasán*) a korábbi változatok ismeretében arról tanúskodik, hogy sokáig érleli, formálja, átdolgozza verseit, s ez belső igényre, fegyelmezettségre vall. *Konc József* a „Kilencek” tavalyi antológiájában tűnt föl. Soraiban, képeiben – tehet-

sége aranyfedezeteként – itt is feszültség, költői erő vibrál. *Csikós József* és *Urbán László* két-két verse alapján jellegzetességeket megállapítani, messzemenő következtetéseket levonni nem lehet.

A prózaírók témái nagyobb részt történelmi, a tizenkilences, negyvenötös sorsfordulóval vagy a háborúval kapcsolatosak, s ezzel mintegy az antológia jubileumi jellegére is utalnak. *Dávid József* lélektanilag motivált, drámai maggal bíró, mai témájú novellája (*Majd holnap...*) egy váratlan kitüntetés földrengés-szerű következményeinek rajzával mutatja meg, hogy a mai szokvány, látszólag problémátlan házasságokban sokszor vulkáni erők feszülnek. *Farkas Imre* egy második világháborús közkatona tragédiáját, *Várhelyi József* – egy kis falu viszonylatában – a tizenkilencben összezsúpó erőket, *Pozsgai Zoltán* a földosztást akadályozó úri manipulációkat legyőző falusi vezetőt, *Bertalan Lajos* a háború végén hazafelé igyekvő fiatalok hányattatását írta meg. Azzal, hogy alakjaikat az élet döntő helyzeteiben ábrázolták, a novella alapvető követelményének eleget tettek. A lehetséges többletet itt leginkább *Farkas Imre* írásában érezzük. *Pósfai H. János* elbeszélése, annak ellenére, hogy eleven problémát ír le, nem lépett túl a tárca követelményein.

Az antológia kiválaszt és összekapcsol. A legerősebb összekötő szál maga a kenyeret adó város, amely jelen esetben jó ügyet támogatott. Az *Életünk* köré csoportosult, a lap törzsgárdáját alkotó szombathelyi íróknak adott fórumot, bebizonyítva, hogy egy könyvkiadó nélküli város is képes rá, hogy évente legalább egy kötetben felmutassa értékeit. – A kötet függelékében a szerzők arcképét láthatjuk, és életrajzi adataikat olvashatjuk.

BERTÓK LÁSZLÓ

A PÉCSI KÉPZŐ- MŰVÉSZET KISTÜKRE

2

Ádám feje. Részlet a Kiűzetés c. domborműből.
(Románkori kőtár, Pécs)

István király Pécssett 1009-ben püspökséget alapított. Az egyház – épületei számára – az ókeresztény temető területét vette igénybe. A püspök – mint egyházi földesúr – egyben a város ura is volt. A székesegyház mellé püspökvárat, palotát építtetett. A püspökség megalapítása a város gyors fejlődését hozta. Egymás után települtek be a szerzetesrendek: bencések (1076), domonkosok (1283), ferencesek (1301). 1367-ben Nagy Lajos egyetemet alapított itt. A szellemi kultúra fejlődése magával hozta a művészetek kivirágzását. A reneszánsz idején, 1536-ban Oláh Miklós, Szathmáry György titkára már így vallott a városról: „Pécs püspöki székhely, a terebélyes tölgyekkel borított Mecsek hegy tövéénél terül el. Székesegyháza valóban fényes és büszke építmény . . . A vár alatt terül el a gyönyörű város, itt laknak a kanonokok és a lelkészek. A hegy északi oldalán lévő püspöki kertben eredő forrás negyven malmot hajt; a hegyből még több forrás is fakad, melyeknek vizét csatornákon a városba vezetik, bora is híres.”

A székesegyház építése Pécsen már a XII. szd.-ban az ország egyik művészeti központjává emelte. A krónika feljegyzései szerint a régi templom 1064-ben leégett. Az újjáépítés legkorábbi idejéből ránk maradt XI. szd.-i oszlopfejek faragott, figurális ábrázolásai (Ádám az almával, szíren és kentaur) már gyakorlott művészkezekre utalnak és hasonlóak azokhoz, amelyek István király budai és esztergomi építkezéseinél készültek. A nagyszabású munkálatok a XII. szd. elején indultak meg, s a század végére elkészültek a csodálatos gazdagságú faragott plasztikák. Az építőműhely az évszázad folyamán művészi stílust teremtett, amely szétáradt az ország területén. Hatása, vagy az itteni mesterek kezenyoma felismerhető a Dunántúl, sőt Erdély több templomán. – De nemcsak az építészet, hanem a művészi kifejezés egyéb területein is alkalmazták a pécsi faragványok motívumkincsét – így az ötvösségben, a falfestészetben, a kódexek miniatúráiban – ezáltal egységes művészi stílust teremtve, az izlés fejlett, magas fokán.

A grandiózus méretű, faragványokkal és festéssel dúsan borított székesegyház a maga korában az európai építészet legjobbjai közé tartozott. Művészeti múltunk legszebb emlékeinek tragédiája szerencsétlen történelmünk, a háborús pusztítások sora, amelyek következtében ránk már csak töredékek maradtak. Mégis, ezekből is kibontakozik előttünk egy korszak magas művészi igénye, amely, ha századokig rejtve volt is, ma talán annál inkább megbecsült.

A székesegyház faragott szobrászati emlékeit a pécsi románkori kőtár őrzi. A kutatás megállapította, hogy az építkezésen két, esetleg három műhely is dolgozott. Az egyik izlése, faragásának módja franciásabb, a másik csoporté inkább az olasz építészetéhez közelit. Ám az idegen hatások, stílusjegyek mellett több részlet a helyi hagyományokra utal. Különösen az egyes ábrázolások módját befolyásolták és alakították az itteni szokások és igények. – Így például egészen sajátos és egyedülálló az altemplom két lejárójának dús szobrászati díszé, hisz a sötét és keskeny térben az ábrázolások nem érvényesülnek kellőképpen. Mégis, az altemplomnak tulajdonított fontos szerep a figurális ábrázolások jelentős részét ide csoporto-

sította. Mindkét lejárót három-három domborműves mező borítja, hasonlóképpen díszített az ajtó feletti rész is. A jelenetek az egyik oldalon a teremtest, a paradicsomi életet és a kiűzetést ábrázolják, a másikon a bibliai Sámson, a „fanyűvés” mozzanatait, s az újszövetségből vett témákat: pásztorokat, napkeleti bölcseket. Különleges a sámsoni témaválasztás és magas művészi szintű az ábrázolás. A művész finom érzékkel igyekszik a tér kifejezésére. A pásztorok viselete, a saruk kötése, a tarisznya formája a stilizált elvonatkoztatás mellett is a korszak életére, a helyi, pécsi szokásokra, vagy hagyományokra utal. A figurális ábrázolásoknál általában inkább a fej, az arc finom megmintázására törekedtek, a test arányainak követése nem volt fontos számukra. A szobor az építészeti egységes része volt, a vallásos érzület tolmácsolására az átszellemült arc kifejezése elegendőnek bizonyult. Sajnos, a ránk maradt figuráknak a legtöbb esetben épp a fejrésze rongált, töredékes, mert a törökök – vallásuk emberábrázolási tilalmának engedelmeskedve – az elérhetőket elpusztították. Így néhány apostol, gyámkő, az alvó három király, s nem utolsósorban a végtelenül finom, sokszor idézett angyal, a Kiűzetés domborművén látható Ádám-fej ábrázolásából következtethetünk a művészi megjelenítés magas szintjére.

A román kori faragványok ornamentális díszének főmotívuma a szalagfonat, ez az ősrégi, még az ókeresztény művészetben gyökerező, s később is igen kedvelt díszítőelem. A pécsi műhelyben a stilizált díszítőforma a valóságból vett indamotívummal bővült (talán éppen a pécsi szőlőskertek sugallták a természetes díszítőelemet). A gazdag faragások kék, vörös és arany festéssel voltak borítva s a freskókkal egyértékű, színes belső teret alkottak. A falfestmények sajnos elpusztultak, szépségükről ma már csak egy-két akvarell-másolat tájékoztat.

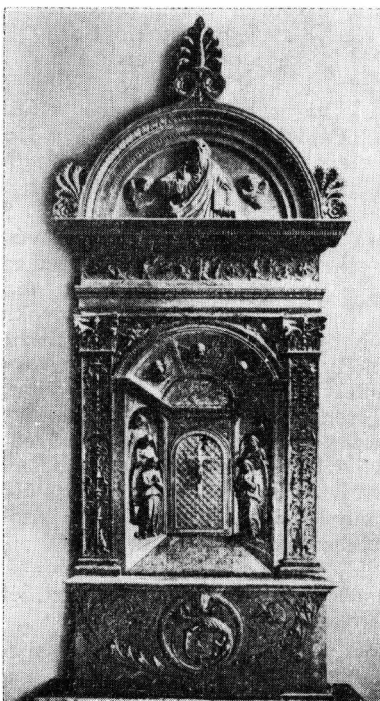
A székesegyház országos jelentőségű művészi tevékenységének hatása természetesen az egész város és a megye életére is kiterjedt. Bár Pécsen a világi építészet gótikus korszakának emlékét eddig csupán a Káptalan u. 2. sz. házban sikerült felfedni, hihetjük, hogy több hasonló, faragott díszű és freskókkal is ékített palota állott már ekkor. A környék templomai, kolos-

*Oroszlán a népoltárról.
(Románkori kőtár, Pécs)*

*Apostol könyvvel XII. sz.
(Románkori kőtár, Pécs)*

*Szathmáry György
reneszánsz pasztotóriuma.
(Pécs, Székesegyház)*

torai és várai hasonló művészi igényről tanúskodnak. Az okleveles adatok szerint az 1015-ben alapított pécsvárad apátság kolostora az egyik legkorábbi a hazaiak között. Apátjai a XIII. szd. első felében több alkalommal pápai megbízottak voltak. Ez időben az apátság mellé vár épült. A feltárások számos, szépen faragott építészeti részletet hoztak felszínre ebből a korszakból. A gótikus építészeti stílus elterjedését bizonyítja a mánfai templom, a mecseknádasdi Szt. István kápolna s a környék várai közül az elpusztult Rékavár, a feltárt Mérévár, s nem utolsósorban Siklós vára.

A románkori székesegyház építkezéséhez – ha nem is nagyságában, de művészi szintjén mérhető a siklói vár kápolnája, amely a hazai későgótikus építészet egyik legértékesebb alkotása. Áttört, tagolt, sokszögű szentélye, magasbatörő vonalaival a belső tér monumentális hatását biztosítja. A templomhajó oldalain alakos ábrázolású freskókat tárt fel a kutatás. E falfestmények a magyarországi gótikus festészet legszebb alkotásai közé tartoznak. Az egyik freskó a várat birtokló Garay Jóbbal lehet összefüggésben, erre enged következtetni ábrázolása, amely a bibliai Jób elé járuló várukról szól. A másik fülkében a „Fájdalmas Krisztus” (Vir Dolorum) jelenete. A fülke hátsó falán két, egymást fedő freskót szabadított fel a restaurálás, ábrázolásuk feltehetően Szt. Lászlóra utal. A gótikus építőművészet remek alkotása a vár délkeletre néző emeleti falán, faragásokkal gazdagon tagolt erkély. A kúszólevelekkel, fiatornyokkal, számráthátves, folyamatos frízzel díszített zárt erkély annak a szobának szerves része, amelyben a Perényi család címerét viselő, reneszánsz stílusú kandalló áll. Ugyancsak a Perényiek építőkedvét és művészi ízlését dicséri a kápolnába nyíló reneszánsz ablakkeret, amelynek felületét finomművű faragás borítja. A tér kitöltésére felhasznált motívumok ezúttal nem növényi elemek, hanem Krisztus kínszenvedésének eszközei: kehely, keresztszék, létra, harapófogó, szegek, lándzsa stb.

A siklói vár reneszánsz faragványai egykorúak Szathmáry György püspök nagyszabású pécsi építkezéseivel. Városi palotáját, mely a Székesegyház közelében

épült, díszes faragások tagolták. Tettyei nyári villája két emeletes, nyitott erkélyes, olaszos ízlésű ház volt. A reneszánsz stílusa, a humanizmus életszemlélete Pécsre a XV. szd. végén ért el. Művészeti hatását legjobban éppen Szathmáry megbízásai jelzik. Ránk maradt emlékei között a legjelentősebb, a magyarországi reneszánsz szobrászatnak is kimagasló értéke Szathmáry György pasztofóriuma. Siklói vörösmárványból készült, valószínűleg olasz mester műve. Magas művészi kvalitása jól jelzi a korszak pécsi uralkodórétegének kinifomult ízlését. A Mátyás udvarából áramló reneszánsz művészeti kultúra Pécsen kedvező talajra lelt, a többfelé folyt gazdag építkezések nyomait máig őrzik az építőknek később felhasznált, itt-ott előkerülő, faragott profilú töredékek. A Káptalan u. 2. sz. ház reneszánsz ablakai, nagykiterjedésű, homlokzati freskójának folt-maradványai a művészet polgári célú, szélesebb körű felhasználását bizonyítják.

A nagyszerű kibontakozást hirtelen megszakította a török uralom. 1543-tól a reneszánsz művészet helyébe dzsámi, türbe, csorgókút került. Szathmáry tettyei palotája derviskolostorrá változott, a székesegyház élelem és hadiszer raktárként szolgált. Mégis, a török építészetnek hazai viszonylatban néhány jelentős emléke maradt ránk s ezek ma már szervesen hozzátartoznak megszokott városképünkhöz. Jakováli Hasszán dzsámija éppen maradt minaretjével hazánkban az egyetlen ilyen épületegyüttes. Evlia Cselebi török utazó, aki 1660–64 között járt Pécsen, a dzsámik mellett beszámolt azokról a kutakról is, amelyek a város utcáit díszítették. Leírása művészi kivitelű sejtet: „Tizenhét sárkányszáj alakból szökött fel a víz és három bronz ökörfej, illetve teknősbéka-dérék tartott, hogy a szemlélő elméje megáll rajta” – írta Széchenyi tér közelében állott kútról. A török-kor művészeti emlékei a város magyar lakosságától azonban idegenek maradtak, s a korábban virágzó fejlődés a balkáni török hódoltság terület szintjére szorult vissza. A polgárosodás csak később, a török kiűzése utáni eszméléssel, a művészi fejlődés pedig a provinciális barokk templomépítéssel indulhatott meg.

TIZENHAT új lappal bővült Martyn Ferenc Berzsényi rajz-sorozata. A 48 darabból álló teljes grafikai anyagot márciusban mutatja be a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum. A kiállítást Takáts Gyula rendezi. (Képünkön a sorozat egyik új lapja.)

MEGJELENT a *Somogy* című antológia első száma. – A Somogy megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya kiadásában megjelenő antológia új köntösben, új szerkesztőbizottsággal és némileg új programmal lép az olvasóközönség elé. Az antológia a Somogyi Írás és a Somogyi Szemle utódjának tekinteti magát, s folytatni kívánja e lapok legértékesebb hagyományait. A Somogy című antológia – amit évenként három alkalommal szeretne a kiadó és a szerkesztőség megjelentetni – elsősorban irodalommal, művészettel, helytörténettel és közművelődéssel foglalkozó írásoknak biztosít helyet. Az antológia a szűkebb pátria, Somogy megye sokszínű életét kívánja bemutatni és az ország elé tárni. Munkatársul hívja a somogyi és a megyéből elszármazott írókat, költőket, kutatókat és szakembereket.

Az első szám gazdag és változatos tartal-

mat kínál nyolc ív terjedelemben. A helytörténeti írások közül kiemelkedik a jeles Berzsényi-kutató Merényi Oszkár dolgozata a niklai Berzsényi-mondákról. A szépirodalmi rovatban – többek között – Bisztray Ádám, Fodor András és Győri László versét találjuk. Kellner Béla és Szeléndi Gábor a somogyi könyvtár-, illetve oktatásügyről adja közre tanulmányát. Bellyei László a Csiky Gergely Színház műsorával foglalkozik. Az antológia első számát – Pomogáts Béla, Draveczky Balázs és Horányi Barna tollából – néhány érdekes művészet- és irodalomtörténeti adalék zárja Bartók Béláról, Forbáth Imréről, Németh Lászlóról és Gábor Andorról.

A PÉCSI Janus Pannónius Múzeum 1971. évre is több képzőművészeti tárgyú kamara-kiállítást tervez. Márciusban kívánja megismertetni Barcsay Jenő konstruktív művészetét Pécs város közönségével, a művész kisméretű, intim hangulatú olajfestményeinek bemutatásával. A nyári hónapokban kerül sor városunk jeles festőjének, a két éve elhunyt Gábor Jenő alkotásainak gyűjteményes emlékkiállítására. Az egész életművet átfogó bemutatót a Tudomány és Technika Háza nagytermében rendezi a Múzeum. Augusztus-szeptemberben rendezik a szentendrei művészet egyik jelentős képviselőjének, Bálint Endre művészetének bemutatását.

MÁRCIUS címen megjelent Pécselt Lemle Géza szociográfiai írásainak és irodalmi riportjainak posztumusz kötete. A kötetet a Baranya megyei Tanács adta ki, Pákolitz István szerkesztésében.

KAPOSVÁR felszabadulásának 26. évfordulója alkalmából átadták a város művészeti díjait. Első díjjal tüntették ki dr. Kanyar Józsefet, a kaposvári Állami Levéltár igazgatóját, Takáts Gyula költőt, valamint Gerő Kázmér és Ruisz György képzőművészt.

A FIATAL pécsi írók 1968-ban alakult csoportja – az Őszi szivárvány és az Útközben megjelenése után – harmadik antológiáját tervezi. Az új kötet a pécsi fiatalok szociográfiai írásait és irodalmi riportjait gyűjti egybe.

A KÖTET SAJTÓVISSZHANGJÁBÓL:

„Vallom, hogy amint egy nemzet tudatát elsősorban irodalma őrzi, alakítja és formálja, ugyanúgy egy városról, egy kisebb közösségről a köztudatban élő képet is leginkább az ottélő, ott született, ott dolgozó, vagy akárcsak rövid időre ott megpihent írók művei alakítják és formálják” – írja Tüskés Tibor *A pécsi irodalom kistükré* című kitűnő esszéjében, melyet rangos köntösben, gazdagon illusztrálva adott ki a Jelenkor szerkesztősége. A szerző a pécsi irodalom fogalmába nemcsak azokat az írókat sorolta be, kik Pécsen születtek és ott éltek, vagy onnan származtak, hanem azokat is, kikre hosszabb-rövidebb időn át hatott a város, és műveikben megemlékeztek róla.

(Könyvtáros)

Napjainkban, amikor az irodalmi és művészeti élet decentralizációs folyamatának lehetünk a tanúi, már természetesnek tűnik, ha egy-egy vidéki város sajátos arculatú kulturális központtá válik. S az is, hogy évtizedek során felgyülemlett szellemi értékeit igyekszik rendszerbe fogni, feltérképezni, összegezni, és a kulturális irányelvek szellemében közkinccsé tenni. Ez a cél vezethette a Jelenkor szerkesztőségét, amikor

tavaly elkezdte folytatásokban közölni Tüskés Tibor munkáját a pécsi irodalom történetéről. És Baranya megye Tanácsát is, amikor most könyvalakban megjelentette a művet, *A pécsi irodalom kistükré* címmel, kétezer példányban, szép papíron, izléses kiállításban... Tüskés Tibor, a Jelenkor és a Baranya megyei Tanács példát adott: hogyan kell gazdálkodnia egy városnak ragyogó múltbéli értékeivel, az épülő jövő érdekében.

(Petőfi Népe)

Tüskés Tibor nem pécsi születésű ugyan, ámde hosszú ideje már ebben a városban él, és Pécs múltjának, kultúrájának egyik legjobb ismerője. Az ismeret szeretettel, megértéssel, mélységes beleérzéssel párosul nála. Így tehát minden adottsága megvan arra, hogy a város irodalmi életének közel ezer esztendejéről Mór püspöktől Szántó Tiborig érdekes, színes képet rajzoljon.

(Mecseki Bányász)

A múltból a jelenig ível Tüskés Tibor könyve, amely arra int és arra figyelmeztet, hogy érdemes a helyi hagyományok gyűjtésével intenzívebben is foglalkozni, hiszen a sok összegyűjtött kis adalék végül szerves egésszé áll össze, amelyből nemcsak a helyi, hanem az országos történet mélyebb összefüggései is kibomlanak.

(Fejér megyei Hírlap)

A szerző nem csupán krónikása, hanem alakítója is Pécs irodalmának. Ez a kettős szerep feltétlenül befolyásolja könyvének jellegét. Az író-irodalomtörténész crényeinek szerencsés találkozása valósul meg a műben: adatokban úgyszólván teljes, dokumentumokban is gazdag, mindemellett emlékezetes olvasmányélménnyel ajándékozó... Írók, irodalomtörténészek, irodalomtanárok, népművelők és az idegenforgalmi hivatal idegenvezetői egyaránt haszonnal forgathatják. Sőt a könyv, véleményem szerint, a szélesebb olvasóközönségre is joggal számíthat... Csak dicsérni lehet a Baranya megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya áldozatvállalását, amellyel a művet könyvalakban is megjelentette.

(Dunántúli Napló)